

Міграція – виклик ХХІ століття

Люблінський католицький університет Іоана Павла ІІ
Люблінська школа бізнесу Фундації Розвитку ЛКУ

Дослідження міграції – т. 1

Міграція – виклик ХХІ століття

За ред.:
Мацея Ст. Земби

Люблін 2008

Мовна редакція – Тат'яна Кривошеєнко
Дизайн обкладинки – Анна Ковальчик
Технічна редакція – Томаш П'єх

видавнича рецензія: проф. док. наук Адам Беля
кс. проф. док. наук Леон Дичевські OFM Conv.

Публікація в рамках проекту „Співпраця Університетів підтримуюча розвиток регіонів – Люблінського та Львівського” Програма Сусідства Польща-Білорусь-Україна Interreg IIIA/TACIS CBC 2004-2006

Договір про фінансування проекту №: IG-2004/PL-UB/2.06/2.1/U-16/06 від 26 червня 2006 р.

Проект співфінансований за рахунок
Європейського Фонду Регіонального Розвитку
в рамках Програми Сусідства Польща-Білорусь-
Україна INTERREG III A/TACIS CBC

Частина матеріалів до цієї публікації була підготована у рамках проектів

«Migralink» Migralink та «Migravalue» Migravalue
Steering Economic and Social Cohesion
in the CADSES Space: Valuing Migration
as a Development Tool

програми Interreg III B CadSES Європейського Союзу
INTERREG IIIB CADSES

© Видавництво Люблінського католицького університету 2008
ISBN: 978-83-7363-537-1

Люблінський католицький університет Іоана Павла II
Алеї Рацлавіцькі 14, 20-950 Люблін (Польща)
e-mail: oinfo@kul.lublin.pl
http://www.kul.lublin.pl

Співвидавець:
Люблінська школа бізнесу Фондації Розвитку ЛКУ
вул. Константинув, 1Ж
20-708 Люблін (Польща)
e-mail: wydawnictwo@lsb.lublin.pl
http://www.lbs.pl

Зміст

<i>Мацей Ст. Зємба</i> Передмова.....	7
I. ЯВИЩЕ МІГРАЦІЇ	
<i>Мацей Ст. Зємба</i> Інтегрований підхід до питання міграції	15
<i>Зофя Кавчинська-Бутрим</i> Міграції – зміни суспільного положення	26
<i>Кшиштоф Марковскі</i> Економічні аспекти міграції	35
<i>Зофя Кавчинська Бутрим</i> Міграції на заробітки – в пошуку можливості збільшити власний потенціал/капітал	50
III. ДОСВІД РІЗНИХ КРАЇН У СФЕРІ МІГРАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	
<i>Паоло Данелуцці</i> Імміграція в регіоні Венето в Італії.....	61
<i>Володимир Мотиль</i> Політика України щодо трудової міграції в ЄС: правові аспекти.....	70
<i>Ўладзімір А. Краўчанка</i> Білорусь: міграційна ситуація.....	74
IV. ПОЛЬСЬКИЙ ДОВІД У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЄЮ	
<i>Марек Стасенько</i> Польська міграційна політика – основні правові врегулювання.....	81
<i>Веслав Адамчик</i> Імміграційна ситуація в Польщі в 2005 р. в порівнянні з минулими роками	85
<i>Януш Гжиб</i> Досвід Польщі у сфері вільного переміщення осіб у розширеному Європейському Союзі	90
<i>Ядвіґа Плевко</i> Еміграційний сервіс у Польщі – огляд питань.....	93

V. ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО МІГРАЦІЇ

Зоф'я Кавчинська-Бутрим

Міграція-мікросуспільна перспектива: індивідуальні та сімейні користі, витрати і втрати 103

Збігнєв Залєскі

Еміграція й адаптація. Для одних – вигода, для інших – втрата культури? 112

Сандро Годзі

Рефлексії з питань імміграції та інтеграції 114

Богдан Рожновскі, Дорота Брик

Стрес, обумовлений еміграцією, і його наслідки для системи цінностей емігрантів..... 119

Зоф'я Кавчинська-Бутрим

Користі та втрати учасників міграції - результати власних досліджень..... 143

ДОДАТОК

Статті розміщені в польській та в англійській версії монографії..... 155

Передмова

2008 рік був оголошений у Європейському Союзі (дец. 1983/2006/ЕС від 18 грудня 2006 р.) Роком міжкультурного діалогу, важливими компонентами якого, між іншим, було визнано міграцію, національні меншини, релігію¹. З 18 грудня 2000 року, на пропозицію уряду Філіппін та організації Migrant Rights International, держави, об'єднані в ООН святкують Міжнародний день мігранта (спочатку: Міжнародний день солідарності з мігрантами). Цей день був визнаний у річницю прийняття Радою ООН «Конвенції прав мігрантів, які шукають праці, та їх родин» (1990)². З 1914 р. католицький костел святкує День Емігранта, пізніше перейменований на День мігранта (*Dies migratoris*), а з 1990 – на Світовий день мігранта та біженця, згідно дати визначеної місцевістю, але найчастіше – у другу неділю січня (у Польщі – у деяких рішеннях у травні або червні). Проголошені з цієї нагоди звернення папи представляють елементи суспільної науки Костелу у цій сфері³. Наприклад, звернення Іоана Павла II від 9 січня 2005 р. стосувалося інтеграції між культурами, Бенедикта XVI від 14 січня 2007 р. – мігруючої родини, а від 13 січня 2008 р. – молоді⁴.

Речники громадянських прав (Ombudsmen) держав Європи зібралися 24 вересня 2007 р. у Варшаві, щоб спільно дискутувати про економічну міграцію в Європі⁵. Європейська Рада у «Лісабонській стратегії» (2001 р.) за один з пріоритетів визнала утримання економічного розвитку та працевлаштування, а також охорону так

* Д-р, Кафедра історії філософії, Люблінський католицький університет Іоана Павла II.

¹ DG EAC - *Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego (2008) – Migracja*, <http://www.interculturaldialogue2008.eu/415.0.html?&L=15>, 04.12.2007; *Zjednoczeni w różnorodności nie tylko w 2008 roku*, Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego 2008, Dyrekcja Generalna Zatrudnienie i Prawa Społeczne, http://ec.europa.eu/news/employment/071204_1_pl.htm, 04.12.2007; (DK): 2008 – *Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego*, AKTUALNOŚCI, Departament Migracji w MPiPS, <http://www.polacy.gov.pl/?1,2,167,200712,05.01.2008>.

² *Dlaczego ustanowiono Międzynarodowy Dzień Migranta*, Fundacja Barka, http://www.barka.org.pl/misja_anglia/miedzynarodowy_dzien_migranta.doc, 30.11.2006.

³ Див.: ORCZYKOWSKI A.: *Prawa człowieka w Orędziach Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Migranta*, Parafia-internetowa.pl, 03.10.2006. Основою є апостольська конституція папи Пюса XII *Exsul familia*, від 01.08.1952 р.

⁴ RADIO VATICANA: *Papieski list na Dzień Migranta i Uchodźcy*, <http://www.radiovaticana.org/>, 09.12.2004; RADIO WATYKAŃSKIE/KAI/J.: *'Rodzina migrująca' - orędzie papieża na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy*, Portal wiara.pl, <http://info.wiara.pl/wydruk.php?grupa=4&art=1168847507>, 15.01.2007; *Papieskie Orędzie na Dzień Migranta 2007*, Kościół Rzymsko-Katolicki na Białorusi, <http://catholic.by/port/pl/news/2007-01-14.htm>, 18.01.2007; *Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy - 13 stycznia 2008*, Ewangelizacja, <http://www.ewangelizacja.pl/swiatowy-dzien-migranta-i-uchodzczy-13-stycznia-2008/>, 15.01.2008.

⁵ *Програма конференції «Трудова міграція в Європейському Союзі – проблеми та виклики» - 24 вересня 2007 р.*, Rzecznik Praw Obywatelskich, <http://www.rpo.gov.pl/index.php?md=3193&s=1>, 26.09.2007.

званої європейської суспільної моделі за допомогою трудової міграції⁶. У зв'язку з цим, Європейська Комісія 11.01.2005 року оголосила «Зелену книгу у справі підходу ЄС до управління економічною міграцією», над якою дискутують до цього часу⁷, а в 2005 р. - «Зелену книгу у справі майбутнього Європейської Міграційної Мережі». 27.10-12.11.2005 р. передмістями понад 300 міст Франції (а також, кількох міст Німеччини та Бельгії) пройшла хвиля протестів, викликаних мігрантами, які проживають на їх території. Два роки пізніше (26-28.11.2007 р.) відбулися нові протести, однак, у значно обмеженому обсязі. Популістичні партії у багатьох країнах йдуть на вибори з гаслами про обмеження напливу мігрантів. Держави члени ЄС, які у 2004 р. встановили обмеження свободи напливу осіб та послуг з новоприйнятих держав, поступово перестають боятися польського сантехніка та румунського м'ясника, проте Великобританія та Ірландія починають турбуватися, що робитимуть, коли польські працівники почнуть масово повертатися до своєї держави.

Ці та інші подібні факти свідчать про те, що міграція є щоденним явищем, що сприймається усіма як дуже істотне. Як явище, з яким не знаємо як дати собі раду, хоч є істотно відчутним складником нашої реальності для усіх. Не знаємо тому, що не до кінця розуміємо.

Як незрозуміле явище породжує суперечні (а інколи амбівалентні) почуття. З однієї сторони є бажаним, бо забезпечує виконання десятків робіт, до яких не вистачає бажаних робочих рук, забезпечує економічний розвиток та утримання, так званої, «європейської суспільної моделі» через податки та внески у місцеві системи соціального страхування. Міграція означає також обмін ідеями (мистецькими, науковими, політичними, релігійними), робить можливим пізнання нового бачення світу та відкриття нових горизонтів, створює нові численні можливості працевлаштування для наших дітей. З іншого боку, безліч людей лякається її, коли наприклад, бояться втратити роботу або зменшення заробітків з причини напливу дешовшої робочої сили, або зниження (чи підвищення) цін на нерухомість. Побоюються також, а ЗМІ їх у цьому підтримують, зросту організованої злочинності, особливо контрабанди, торгівлі людьми, та її результатів: транскордонної проституції, зросту наркоманії і т. д., після 11 вересня 2001 р. – зросту терористичних загроз або культурного визнання, пов'язаних з браком асиміляції – створення нових гетто, протестів у передмістях, небезпеки системи цінностей і т. д.

Звідси постійно підтримувані обмеження та контроль напливу осіб, послуг та капіталів: система квот у деяких сферах, обмеження в нострифікації свідоцтв, дипломів та професійних вмінь, обмеження в купівлі земель іноземцями, ненадання

⁶ Див. напр., *Dokument Roboczy w sprawie planu polityki w dziedzinie legalnej migracji*, Parlament Europejski Komisja Wolności Obywatelskich, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych, Gruber L. (звіт), http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/648/648908/648908pl.pdf, 19.01.2007.

⁷ Сама «Zielona Księga w sprawie podejścia UE do zarządzania migracją ekonomiczną» (див. http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/immigration/work/doc/com_2004_811_pl.pdf) та думка Європейсько Економічно-Суспільного Комітету на її тему (див. <http://www.rpo.gov.pl/pliki/1190978272.pdf>) є швидше широко відомі. Натомість мало відомою є думка НСПС Солідарність (див. http://www.solidarnosc.org.pl/migracje/dokumenty/s_o_m/green_book.pdf). Думка уряду РП у справі другої «Зеленої книги» – див. http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/emn/contributions/poland_pl.pdf.

іммігрантам прав, якими користуються національні меншини, фактична мовна дискримінація (в школах, урядах) або культурно-релігійна (заборона носити чадру у школі або адміністрації) і т. д.

Все частіше говориться про виклики, які для Європи і окремих держав членів ЄС несе зростаюче явище трудової імміграції і, яке значення повинні мати політичні рішення для іммігрантів, але постійно рідко говориться про результати еміграції для держав, які залишають емігранти або думки самих мігрантів на ці теми. Взагалі, недослідженим є явище рееміграції (міграції повернення)⁸.

Розміщені у даному опрацюванні тексти, хочуть розглянути цей виклик. Вони є результатом праці групи дослідників з Люблінського Католицького Університету Іоана Павла II та їх співпрацівників з інших держав у процесі кількох міжнародних проектів реалізованих в рамках ініціативи INTERREG (*Мігралінк, Мігравалю та Співпраця Університетів підтримуюча розвиток регіонів Люблінського та Львівського*). Нижче розміщені тексти мають різнорідний характер як щодо змісту, так і щодо форми. Трактуючи завдання міграції з різних перспектив, з точки зору різних наукових дисциплін, різного практичного досвіду та з перспективи різних країн, створюється інтердисциплінарний образ, який ми назвали «інтегрованим індивідуальним підходом до трудової міграції». Крім глибоких опрацювань наукових аналізів, збудованих теоретичною рефлексією, з цитованою багатою літературою завданнями, знайдемо тут короткі опрацювання практиків, які стикаються з мігрантами (або явищами, що походять від міграції) у своїй щоденній адміністративній праці. Ці останні, можуть інколи здаватися безпорадними у теоретичному сенсі, але незважаючи на це чесними аналізами емпіричних даних, що доступні їх авторам в їх рідних установах, а поза ними - часто практично недоступних. Треба зазначити, що хоч їх автори не подають прямо теоретичних концепцій, але знають і беруть до уваги спільну для усієї монографії концепцію⁹ про необхідність інтегрованого (а тому інтердисциплінарного і цілісного) підходу до питання міграції, разом з його результатами, описаними у статті «Інтегрований підхід до питання міграції».

В англomовній версії монографії маємо справу з більшою кількістю таких коротких детальних опрацювань, що спричинені більшою кількістю держав (крім аналізів з Польщі, Італії, України та Білорусії, там є аналізи з Албанії, Угорщини, Словаччини, Німеччини та Франції). Тому маємо, наприклад, справу з аналізами представника поліції та відділу громадянських справ у прикордонному місті (Карлсруе), з опрацюванням представника міжнародної неурядової організації (ІОМ – Албанія), з двома аналізами представників Європейської Мережі Працевлаштування за межами

⁸ Не знаю чи існують дослідження, що стосуються так званого повернення євреїв до Ізраїлю, але після 2000 років після еміграції важко це явище класифікувати в категоріях рееміграцій. Також здається, що до явища рееміграції не можна приєднати репатріацію (повернення на батьківщину) після кількох поколінь, не кажучи вже про так звану «репатріацію» з 1944-49 років, яка була фактично виселенням або «добровільним» переселенням вимушеним адміністративним політичним або психологічним тиском. Зі справжньою рееміграцією маємо справу тільки у випадку особи, яка тільки через певний період часу, проведений, в еміграції повертається на батьківщину.

⁹ Пов'язане з напрацьованим в рамках попереднього проекту «Мігрест» поняття спеціаліста у справах міграції (Migration Officer), профіль якого конкретно був доопрацьований в наступних проектах.

власної держави – EURES (Франція і Словаччина), з опрацюваннями представників польських міністерств (праці та соціальної політики, внутрішніх справ та закордонних справ), а також зі стосунками політиків найвищого рангу – польського депутата до Європейського Парламенту (З. Залескі) та італійського сенатора, керівника Комісії у справах імміграції та Інтерполу (С. Гозі), обидва професори університету. Трактуюмо їх як цінні додаткові матеріали, так як з'являються такі аспекти завдання або опрацьовують такі дані, що досить рідко з'являються в теоретичних опрацюваннях. Вони роблять їх доступними майбутнім дослідникам та вказують напрямки подальших пошуків. Хоч вони є дріб'язковими аналізами стислих або однорідних даних, в сумі, разом з теоретичними опрацюваннями, наявними в усіх мовних версіях монографії, створюють інтердисциплінарний образ, становлять елементи мозаїки «інтегрованого образу трудової міграції з індивідуальним підходом».

Поділ праці на окремі розділи віддзеркалює наступні аспекти явища міграції: соціологічний та культурний, економічний, правовий та адміністративний, психологічний та етичний. Трактували міграцію у її соціальному (від рівня ЄС через державу до місцевого суспільства та родину) та індивідуальному вимірах. Нам вдалося дійти до цікавих результатів і надіємося, що створений нами новий погляд на певні аспекти міграції зустрине позитивну реакцію читачів. Для вирізнення «звичайного людського» виміру міграції, крім аналітичних опрацювань у польських та англійських версіях розміщений також витвір кіномистецтва, сценарій документального фільму «Туди і назад», знятого в рамках реалізації одного з вище перерахованих проєктів.

Загалом, маємо тут справу з монографією, яка реалізовує кордонні та транскордонні дослідження, бо міграція поєднується з безперервним перетином різних кордонів (політичних, культурних, часових та ін.), тому, щоб її дослідити, треба постійно перетинати кордони дисциплін та методів, і в кінці треба вміти погодитися з фактом, що це явище буде зустрічатися з діаметрально різними інтерпретаціями, інколи не сумісними¹⁰.

Кілька приміток, якими варто було б доповнити інтердисциплінарний образ міграції. Ще ніхто до сьогоднішнього часу не зайнявся значенням мігрантів (іммігрантів або реемігрантів) у процесі побудови громадянського суспільства, а вони все ж таки переносять досвід функціонування в іншій системі в обох напрямках.¹¹

¹⁰ Див. ЗЕМБА М. С.: Активізація територій пограниччя через охорону та валоризацію спадщини. [В:] *Наш Буг. Творення умов для розвитку прикордонних зон Польщі, України й Білорусі через валоризацію та охорону культурної та природної спадщини*, Земба М. С. (ред.), Люблінський Католицький Університет Іоана Павла II, Люблін 2008, ст. 18-27; WĘCŁAWSKI T.: *Idea Pracowni Pytań Granicznych*, Університет ім. Адама Міцкевича у Познані, Лабораторія з Питань Кордону, <http://www.graniczne.amu.edu/prezent.html>, 08.02.2007; той самий: *Metodologia kompetencji. Co jest nauką, a co (jeszcze?) nie. Granice pojęciowe i metodologiczne*, Університет ім. Адама Міцкевича у Познані, Лабораторія з Питань Кордону, <http://www.graniczne.amu.edu.pl/PPGWiki/Wiki.jsp?page=MetodologiaKompetencji>, 01.05.2007.

¹¹ Єдиний, несміливий дотик до цієї теми, знаходиться у праці: GALOR Z., GORYŃSKA-BITTNER B.: *Wykorzelenie i migracje a „zasoby dla innych”*. [В:] *Praca i kapitał społeczny w procesie budowy społeczeństwa obywatelskiego*, Stępień J. (ред.). Poznań, Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego – Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu – Wyd. Prodruk, 2006, ст. 103-114.

Хоч, наприклад, останнім часом часто говорять (але загалом, без конкретних соціологічних аналізів, тобто на політологічному рівні, або навіть – публіцистичному) про зміни у ментальності тибетців в еміграції від теократичного до демократичного суспільства і еволювання радикальних членів цієї діаспори у визначеному напрямку через «Організацію Визволення Палестини» або у дебатах, що веде Далай-лама XIV з євреями, на тему досвіду їх діаспори у збереженні національного самоусвідомлення та культури протягом 2000 років, але нічого не чути про те, що вони самі вносять у культуру суспільств, в яких проживають (ще менше у цьому аспекті про мігрантів в середині ЄС або про реемігрантів).

Не вистачає також пасторального виміру, наприклад, аналізу питання пастирства мігрантів. Їх релігійні потреби знаходяться у звільненій від впливу церкви та секуляризованій Європі, ніби сором'язливо усуваються з поля зору та обминаються мовчанням.¹² Тут не йдеться про аналіз перспективи, покликаної на початку, суспільної науки Католицького Костьолу. З одного боку варто було б спокуситися на зовнішні аналізи з погляду даної релігії (визнання), необов'язково відразу світські або «ліберальні» (тобто, у політично правильному припущенні, «більш об'єктивні»), або навіть хоча б «доброзичливі, але нейтральні з точки зору світогляду», але, наприклад, з перспективи іншої релігії. З іншого боку були б на своєму місці аналізи як найбільш внутрішні (помилково наражені на суб'єктивізм), з власної теологічної перспективи даної релігії. Крім римо-католицького, православного або лютеранського пастирського досвіду польської, румунської або шведської міграції¹³, із задоволенням побачив би опрацювання буддійського пастирства або індуїстичного і т. п. (так як такі існують серед в'єтнамців, тибетців, тамільців чи сикхів), а особливо мусульманського пастирства, у контексті дискусії навколо загрози ісламського європейській¹⁴ самоусвідомленості. І здається, варто було б знайти загальні обумовленості хоча б у перспективі міжрелігійного¹⁵ діалогу, а також взяти до уваги пасторальні виклики пов'язані з можливістю зміни віросповідання в еміграції¹⁶.

¹² Див. DUDAŁA J.: *Our Father, któryś jest w niebie*, „Gość Niedzielny” 2008, рік LXXXV № 16 (20 квітня), ст. 16-19.

¹³ Знову: про понад двотисячолітній досвід єврейської діаспори, який так цікавить Далай-Ламу, взагалі важко говорити в категоріях «пастирства емігрантів / іммігрантів»; тільки, якщо існує якийсь специфічний досвід в стосунку до євреїв, що прибувають до Ізраїля у II половині XX ст., напр., з Ефіопії.

¹⁴ Див. зауваження С. Годзі у даному томі, дискусію навколо хрещення Магді Крістіяно Аллама (див. напр. ZAJĄCZKOWSKA B.: *Najgłośniejszy chrzest*, „Gość Niedzielny” 2008, р. LXXXV, № 14 (6 квітня), ст. 16-19), чи легендарні вже опрацювання Оріяни Фаллачі.

¹⁵ Див.: МОЈЗЕС П.: *Типови сусрета међу религијама*, „ТеМе” (Ниш), 2002, р. XXXVI, №. 1 (janуар-март), ст. 11-32.

¹⁶ RITTENHOUSE M.: *Naród religijnych migrantów*, „Tygodnik Powszechny” 2008, , № 16 (3067), 20 квітня, ст. 10-11.

** Переклала Людмила Щерба.

І. ЯВИЩЕ МІГРАЦІЇ

Інтегрований підхід до питання міграції

Вступ

Вважається, що міграція є структурним елементом сучасного суспільства, високорозвинутої економічної економіки, світу вільної конкуренції і громадянських свобод. Але чи напевно міграція як така є чимось характерним власне для такої епохи у діях людства, чи може лише проявляються в цих часах певні специфічні риси, які раніше були невідомі чи приховані? Адже економіка і культура Сполучених Штатів Північної Америки і Канади, Нової Зеландії і Південно-Африканської Республіки, Аргентини чи Чилі була збудована руками імігрантів, які шукали кращого життя. Заселенню Австралії і Сибіру, Бразилії і Карибів завдячуємо також міграції (часто це була примусова міграція). Поширення арабської чи англійської, турецької чи французької мов відбулось через мілітарну і культурну міграцію, у якій, якщо придивитись зблизька, зауважимо факт міграції великих людських мас.

Як сказав свого часу проректор Люблінського Католицького Університету Мірослав Каліновскі¹, *Усі ми є потенційними мігрантами. Людський вид має міграцію записану в природі, адже уже наші предки, Адам і Єва, мусіли залишити свою вітчизну і шукати працю де-інде*. Відтак, чи має сенс говорити про те, що для ХХІ століття міграція носить якийсь специфічний виклик? Чи можемо сказати, що зникли якісь з причин, що мотивують людей до міграції? Що нема міграцій, спричинених війнами або стихійними лихами?

Може уже немає – у великих масштабах – висилання в'язнів на колонії, сибірські табори чи просто «на вислання» або «експансійних» міграцій – захоплення і заселення нових (читай – відібраних у попередніх мешканців) територій, бо в основному, кожен кусочок нашого світу уже має свого власника чи господаря, але інші причини, що схиляють людей до еміграції, надалі актуальні. Але, напевно, нема нічого характерного для сьогодення у факті, що у одній частині світу потрібні робочі руки, а в іншій – нема для них роботи; що в одній частині світу трапляються природні катастрофи і війни, а у інших частинах одночасно панує мир і добробут. Так було, є, і, напевно, буде завжди.

* Д-р., Заклад історії філософії, Люблінський католицький університет Іоана Павла ІІ.

¹ Під час відкриття Міжнародної Панелі Експертів у Сфері Міграції (Люблін, 02-03.04.2006) у рамках Проекту „Migralink – Integration of Migrants in the Enlarged Europe and Policies for the Return of Productive Intellect”, Interreg III B CadSES (5C 062).

Три характерні риси сучасного явища міграції

Однак бачу три відмінності (не знаю чи слушно скажу, що основні) між давньою міграцією і сучасною. Перша зводиться до питання інформації. Як зауважили організатори виставки, присвяченої польській міграції до Нової Зеландії «На кінці світу»², неодноразово траплялось, що до Нової Зеландії у XIX ст потрапляли люди (кашуби і коцев'яки), які прагнули потрапити до своїх рідних у США і Канаді. Потрапляли туди внаслідок помилок пруських еміграційних чиновників, а поки зорієнтувались у помилці, минало часом по півроку і більше. Родини дізнавались про це через роки або й взагалі не дізнавались. Сьогодні про трагедію чеченки, доньки якої вмерли у лісах в Бещадах, під час спроби нелегального перетину україно-польського кордону за півгодини дізналась уся Польща, а наступного дня – увесь світ.

Раніше міграція проходила на узбіччі основного життя суспільства, у тому числі через комунікаційні причини. Відстані і час, необхідні на надходження інформації з іншої країни, спричиняли, що інформація про долю емігрантів-імігрантів мала невеликий терен поширення. Відтак, мало хто легко і добровільно на неї погоджувався. Сьогодні, разом з поширеністю доступу до телебачення, Інтернету, усі (хочуть чи не хочуть) цікавляться тим, що відбувається з польськими працівниками в Італії, Ірландії чи Ісландії або як складається життя біженців з Дарфуру (Судан) до сусіднього Чаду³. Відтак, якщо хтось думає про міграцію, має дуже легкий доступ до інформації про умови життя і праці у країні призначення⁴ (тобто, полегшення при обдумуванні і порівнянні багатьох потенційних чинників). Глобалізація обігу інформації про явище міграції спричиняє, що прийняття рішення про еміграцію (чи рееміграцію) стає дедалі легшим.

Другим аспектом, який відрізняє сучасне явище міграції від міграції XIX століття чи раніших, є факт, що дедалі більше країн⁵ формалізує це явище у певні стандарти, які повинні її цивілізувати. Стандарти XIX чи XX ст., що стосувались іміграції чи еміграції, формалізували це явище перш за все у правових чи економічних категоріях. Держави, з яких походили емігранти, встановлювали квоти емігрантів, які походили з певних частин світу (або володіли певними спеціальностями), піклуючись про те, чи держава «може собі доволити» щоб велика кількість емігрантів її залишила – чи навпаки, щоб вони залишилися в країні з огляду на економічні кризи. Іміграційні країни встановлювали квоти імігрантів, які походили з певних територій (чи володіли певними спеціальностями, кваліфікаціями тощо), задумуючись перш за все чи «може собі дозволити» прийняти більшу чи меншу кількість імігрантів на

² GRIFFITHS P., PANFIL T., SIERADZKI P.: *Wystawa Na końcu świata – At the End of the World*, [брошура], Посольство Нової Зеландії і Інститут Досліджень Полонії і Полонійного Душпастерства ЛКУ (орг.), Люблін 2008.

³ „Цікавляться” не означає автоматично, що цьому факту присвячують більше уваги, ніж під час слухання/читання новини.

⁴ Не означає це автоматично, що ця інформація є правдива, як свідчать резонансні афери про торгівлю людьми (мігрантами) до таборів праці, примусової праці, публічних домів.

⁵ Європейський Союз у цьому контексті може сприйматись як супер-держава, ніж як міжнародна організація чи наддержавний організм.

даний час. (Припускалось при тому, що імігранти раніше чи пізніше повинні асимілюватись у країні, яка їх приймає, відтак, намагались приймати імігрантів з країн цілком відмінних з точки зору культури, релігії, цивілізаційно, расово тощо). Відтак, мало переймались при тому долею поодинокого мігранта, закладаючи, що якщо хтось зважився на такий радикальний крок, як міграція, то повинен вміти собі зарадити.

Сьогодні, внаслідок глобалізації інформації про умови міграції (тобто внаслідок першої характерної риси сучасної міграції), правила стають дедалі більш схожі. В результаті функціонування світової системи піклування про права людини, ці стандарти усюди набирають характеру стандартів, що піклуються дедалі більше про самого імігранта і його родину. Люди, дізнаючись, що в одній частині світу імігранти отримують ці чи інші права, намагаються старатись, аби в їхніх країнах було так само. (Стараються найчастіше самі імігранти, але часто це також «тубільці» доброї волі). Дізнаючись про проблеми, викликані неврегульованими іміграціями в інших країнах, стараються запобігти схожим проблемам у майбутньому в себе.

Дискусія довкола «Зеленої Книги Міграції Європейського Союзу» демонструє, що сприйняття еміграції лише в двох даних категоріях – правовій і економічній – сьогодні вже замало. Правила повинні гуманізуватись.

Третім характерним явищем є багатокультурність міграції. Приймаємо імігрантів з усього світу і різних культур. У іміграційних країнах появляються люди з усього світу, усі з доробком власного культурного інвентаря. Раніше такі зіткнення культур відбувались лише у випадках експансійних міграцій (захоплень тощо) чи примусових (напр. торгівля рабами), сьогодні - на порядку денному у ситуаціях цілком мирного та добровільного характеру. Сполучені Штати десятиліттями обмежували наплив китайців і японців – побоюючись їхніх культурних відмінностей (а отже небажання до асиміляції) сьогодні крім негрів (афро-американців) та азіатів мають величезну кількість латиносів. Першими з такою масовою ситуацією зіткнулись колишні колоніальні країни- індонезійці, папуаси і сурінамці у Голландії, алжирці, синегальці і в'єтнамці у Франції, пакистанці, індуси і кенійці у Великій Британії у 60-х роках ХХ ст., це були лише первістки того, що маємо зараз. Сучасний Захід – це, однак, край нових гетт, що творяться самостійно, а не „*meltig pot*”.

Це природньо впливає з двох попередніх характеристик. У країнах Заходу порівняно спокійно і добрі умови для життя, права кожного прибульця захищаються державними органами, на аналогічних з громадянськими, правами, а інформація про це легко всюди поширюється. Проте, це не означає, що ми готові до цього явища.

У Європі, що належить до Шенгенської зони, переміщатися дуже просто, а тому важко досліджувати реалізацію свободи напливу осіб, послуг та капіталів (навіть, якщо не до кінця досконала), яка спричинила ліквідацію одного з основних джерел статистичної інформації про рух населення (дані Прикордонної служби) та робить важчим користування іншими, до цього часу очевидними джерелами (напр., «реєстраційні» дані, дані по реєстрації економічної діяльності у місці проживання, дані про місце сплати податків і т. п.). Міграція стає явищем прихованим в результаті своєї надмірної видимості («Найтемніше є під ліхтарем») та щоденності – так як

мігрант не відрізняється фізичним виглядом від оточення, вирізнення його у ньому стає що раз важчим завданням. Це вимагає нового методологічного підходу до дослідження явища міграції. До цього часу важко було досліджувати нелегальну міграцію, а тут такого самого зусилля буде вимагати дослідження легальної міграції. Дослідження до цього часу стосувалися найчастіше довготермінової міграції або вимушеної, а тут стає щоденністю «маятникова міграція» та міграція, ніби від небажання. Ніхто практично на більшу шкалу не досліджував явища рееміграції. Дослідження етичних аспектів міграції знаходяться у зародковому стані...

Значення проектів «Мігрест», «Мігралінк» та «Мігравалю»

Роздуми на вищенаведені теми полегшила авторам даної монографії участь у трьох міжнародних проектах, що стосувались питань міграції, які адмініструвались італійськими партнерами з провінції Венето: Мігрест⁶, Мігралінк⁷ і Мігравалю⁸.

Без їхнього детального представлення, прагнув би звернути увагу на певні важливі і вагомні питання для належного розуміння тематики міграції, наскільки у цих наших проектах вона сприймалась. Ці проекти мали певні три спільні цілі. По-перше, дослідження певних, мало відомих фактів, що стосуються явища міграції (і представлення на їх основі певних рекомендацій). По-друге, запровадження певних інноваційних навчань на теми інтегрованого підходу до питань міграції, з метою створення групи спеціалістів з питань міграції. По-третє, запропоновання (запланування і сконструювання) та запровадження певних пілотних ідей, пов'язаних з управлінням міграцією.

Дослідження мало відомих фактів стосувалось у тому числі взаємин між досягнутим професійним успіхом на еміграції, і схильністю до повернення, до рееміграції. Явище рееміграції⁹ є малодослідженим, маловідомо чому дехто зважається радше повернутись, аніж залишитись, а інші навпаки – радше залишитись на еміграції, аніж повернутись. Навіть у такій країні як Італія, яка має десятилітні традиції рееміграції з-за океану, це явище не досліджене і маловідоме. Чи емігранти повертаються на батьківщину у момент досягнення успіхів чи у момент поразки? У розквіті продуктивної сили, чи вже у пенсійному віці (коли їх вже нічого не тримає «на чужій землі»)? Чи проекти, які підтримують утримання бізнес-контактів з державою, яка приймала, після повернення на батьківщину мають шанс на успіх та зможуть об'єднатися у якусь систему, чи належать до категорії індивідуальних бізнес-контактів, а як систематичне рішення являється... фантазією?

⁶ Migrest – Pilot Programme on the Impact of Enlargement for the Regions Bordering the Candidate Countries (2004-2005); див.: <http://www.migrest.net/>.

⁷ Migralink – Integration of Migrants in the Enlarged Europe and the Policies for the Return of Productive Intellect (2005-2007); див.: <http://www.migralink.org/>.

⁸ Migravalue – Steering Economic and Social Cohesion in the Cadses Space: Valuing Migration as a Development Tool (2006-2008), див.: <http://www.migravalue.net/>.

⁹ Дехто пише: „реміграції”.

Куди повинні спрямувати суспільні політики спрямовані на мігрантів – у рідній країні та у країні, що приймає? Чи повинні проводитися якісь синхронізовані спільні заходи обома країнами, а якщо так, то якого типу повинні бути ці заходи?

Здається, що відомо (з теоретичних аналізів) хто (яке суспільство) несе витрати на мігрантів, а хто отримує з цього прибутки, але чи такими знаннями володіють люди з країни, яка приймає, і в країні, яка відправляє? Самі мігранти? Службовці, які зустрічаються з мігрантом?

Яким способом мігранти підтримують свої родини, залишені вдома - чи неформальними каналами, чи були б схильні сприйняти якусь нову спеціально для них сконструйовану систему, яка підтримує їх соціальні потреби та їх родин, а також їх майбутні інвестиції?

Китайці відомі тим (може це чутки?), що цілі села складаються на виїзд одного емігранта, який пізніше віддячує своєму місцевому суспільству, надсилаючи фінансову допомогу чи допомагає виїхати наступним іммігрантам. Чи європейські емігранти також турбуються про регіон, з якого вони походять, чи також вважають, що так як не знайшли там роботи та мусили його залишити, то не мають жодних зобов'язань? Питань багато, відповідей мало.

Їх пізнання вимагає дослідження мотивації людських дій у їхньому індивідуальному аспекті (психологічному) і середовищному (соціологічному), враховуючи суспільний вплив його елементом є сприйняття самими мігрантами мотивів, що лежать у основі власного рішення: чи то еміграції, чи повернення, перед еміграцією і під час неї. (на чужині). Необхідно було дослідити, наскільки це рішення є свідомим і аргументованим, тобто «може не стільки раціональним, скільки послідовним»¹⁰. Досліджувано також схильності емігрантів до прийняття певних економічних рішень, наприклад, економія на інші цілі, ніж споживання, призначення частини своїх коштів на підприємницьке майбутнє, призначення їх на соціальну підтримку родин, які залишилися у країні – але не через безпосередню допомогу, а через вид системного забезпечення. Це дозволило нам побачити виразний індивідуальний, родинний і культурний¹¹ вимір у явищі трудової міграції.

Мені видається, що при нагоді варто спростувати певний міф. У сьогоdnішньому світі міграцію подіємо на заробіткову і незаробіткову. Іншими словами, припускаємо, що є типи міграції, що zasadничо відрізняються від заробіткової міграції. Може відносно першого мотиву (імпульсу) – це правда, але щодо подальших наслідків – ні. Кожна міграція – чи то у пошуку освіти, чи захисту від етнічного переслідування, чи для поєднання з родиною, чи в результаті втечі від наслідків цунамі, остаточно закінчується питанням пошуку працевлаштування. Адже працюємо для того, щоб мати можливість себе утримати.

Якщо говорити про пілотні проекти, що були запропоновані на основі результатів вищезгаданих досліджень, то першою з них була модель освіченого спеціаліста

¹⁰ Відповідно до праксеологічної послідовності: «Людина діє не стільки раціонально, скільки послідовно: її діяльність є завжди вмотивованою». TRZCIENIECKA-SCHNEIDER I.: Pojęcie granicy i krańcowości. [В:] *Etyka wobec sytuacji granicznych*, Probuca D. (ред.), Impuls, Kraków 2007, ст. 407-8.

¹¹ По різному, без розгорнутих теоретичних узагальнень, типу теорії культурних вимірів Герта Ховстеде.

з питань міграції (*Migration Officer*), службовця, який має контакти з мігрантами, працює у визначеній, спеціалізованій адміністрації, але який володіє додатковим загальним профілем: що розуміє складність проблеми мігранта та середовища, яке мігрант залишив і середовища, яке його приймає. З метою створення ефективної, інтегрованої системи обслуговування мігрантів, цей проект охоплював створення (на основі мережі освічених *migration officer*) регіональних мереж підтримки мігрантів і професійної мобільності у всіх країнах, які беруть участь у цих проектах.

Другий пілотний проект полягав на створенні моделі системи адміністративних інструментів (інституційних) політичних (правових) і економічних (фінансових), які повинні були заохочувати емігрантів які досягли успіху, повернутись, для пізнішого функціонування у мережі економічних зв'язків з країною, де перед цим працювали¹². Третій проект – це створення локальних планів діяльності у регіонах чи повітах, яких торкнулась еміграція. – Як собі поради з проблемою вилюднення і нестачею рук до праці на місцевому ринку¹³, з суспільними проблемами родин, які залишилися у країні. Напрацювання на цій основі більш загальних вказівок та вихідних для регіональних державних та міждержавних (білатеральних) та європейських соціальних політик – по відношенню до самих мігрантів та їх родин, регіонів еміграції і регіонів імміграції, а також прищеплення ідеї необхідності таких змін групі дисидентів у партнерських регіонах може стати тривалим важливим внеском у покращення суспільної ситуації у найближчому десятилітті.

Третій вагомий аспект трьох проектів, це навчання, у т.ч. щодо інтегрованого підходу до проблематики міграції для вищезгаданих спеціалістів з питань міграції. В основному, з контексту моїх попередніх висновків, легко здогадатись на чому воно має полягати. Мігранта не можна сприймати виключно у тих категоріях, у яких його найчастіше сприймається – правових (питання легальності чи нелегальності його перебування, легальності працевлаштування, об'єднання родин, транскордонної злочинності тощо) чи економічних (питання знаходження праці чи задоволення потреб на певний вид праці у країні, яка приймає, забезпечення сплати суспільних відрахувань, чи навпаки: користування з оплат за безробіття, соціальних виплат, якщо мігрант не досягнув успіху). Питання: *Чи іммігрант брав участь у економічному розвитку країни і регіону, до якого приїхав, і який вплив мала його еміграція для розвитку країни і регіону, який залишив (спричинила зменшення чи зростання проблем)?* є політичним питанням, відтак правові та економічні питання в кінці – для правлячих – зводяться до політичних питань (*Чи мігрант це проблема, чи прибуток для країни? Проблема чи успіх для правлячих? Проблема чи користь для виборців?* та ін.).

Інтегрований підхід до міграції повинен вміти зауважувати і передбачати індивідуальні і колективні (на кожному рівні колективності) кошти і користі міграції.

---

¹² *MigraLink Work Package 5: Strategie per la migrazione di ritorno. Strategies for return migration*, Pauletti E, Sommariva R. (ed.), Unioncamere de Veneto – Eurosportello del Veneto, [Mestre] 2007.

¹³ Існує багато пропозицій, як зарадити у питанні надмірного напливу іммігрантів і заселення, це одна з рідкісних на теми зворотної проблеми.

Етичний вимір

Мігранта треба бачити як особу. Особа - це індивідуум, який функціонує у певному суспільстві (на різних рівнях: від родини і територіальної громади, регіональному і національному та релігійному до міжнародного). Відтак, імігранта треба сприймати у відповідних для цих рівнів категоріях: психологічних, культурних, релігійних, патріотичних, соціологічних і етичних – як людину.

Мігранта не можна сприймати (і трактувати) виключно як предмет чужих дій, ані як інструмент до задоволення чужих цілей, навіть найважливіших. Мігрант це не тільки робоча сила, яка повинна забезпечити належне функціонування економіки і «європейської суспільної моделі», але особа з власним баластом досвіду, з власним баченням світу (обумовленим культурою) з власними цілями і прагненнями. Окрім задоволення чисто матеріальних потреб (харчування, одяг, захист) мігрант, який приїхав до чужої країни потребує простору задоволення своїх вищих потреб, культурних, релігійних, суспільних. Легковажність тим фактом, що: *Ми потребували робочої сили, а до нас приїхали люди*¹⁴, як наслідок, нарешті приносить такі випадки як на передмістях французьких міст навесні 2005 року.

Для того, щоб мігрант почувався предметно, його не можна трактувати виключно у категоріях, наданих йому кимсь (напр. урядом чи Європейською Комісією) повноважень і прав, але також треба його трактувати у категоріях обов'язків, які мігрант має перед певними групами і особами. Право чинить так, що людина відчувається вільною. Обов'язки чинять так, що людина відчувається потрібною. Тут не йдеться, що може послужитись комусь іншому, бути кимсь використаним чи бути придатним комусь для реалізації якихось цілей, які лежать поза ним, але що особисто є встані до чогось долучитись.

Які це обов'язки? А отже обов'язки щодо своїх найближчих – родини, сусідів, колег. Еміграція не звільняє з цього, ані нічого не оправдовує. Розпад сімей є підтвердженням, що еміграція принесла більше шкоди, ніж користі. Має також обов'язки перед суспільством, яке його виховало і дало освіту (можна сказати: дала йому корінь!), створила можливості на подальші заняття і роботу (у тому числі і на роботу в еміграції) – тобто, своїм народом. Має обов'язок пошанування його культури, піклування про добре ім'я своєї країни і не піддаватись спокусам депресування його як «гіршого», піклування про те, що вітчизна дала йому кращого і перенесення того у майбутнє (тобто, не загубити свою культуру). Має теж обов'язки перед суспільством, яке його прийняло – обов'язок пошанування його у своїй ідентичності, тобто у відмінності від його культури. Не може цим легковажити, особливо в ім'я переконання у вищості власної культури, оскільки це суспільство його прийняло і дало йому можливість утримувати себе. Має теж обов'язки перед самим собою. Мусить розвиватись особисто, піклуватись про покращення суспільного статусу, не повинен деградувати, ані навіть стояти на місці (навіть якщо працює нижче від своїх кваліфікацій). Еміграція повинна бути для нього нагодою для інвестиції у себе,

¹⁴ Цитуючи відомий виступ Макса Фріша: *Wir riefen Arbeitskräfte, und es kamen Menschen.*

отримання користі, не лише матеріальної, але й духовної: пізнання нових явищ, нового бачення світу, нової організаційної культури, хоча б нової мови. Не може для видимої цілі втратити свою – визнану систему цінностей, не повинен «впасти», щоб досягти успіху «будь-якою ціною». Дуже легко і дуже часто мігранти втрачають те, що мають, доповоджуючи до розпаду своєї родини, самі падають, втрачають морально, втрачають свій край і культуру. Це втрата як для країни (суспільства) звідки вони походять, так і для країни (суспільства), яке їх прийняло – бо у ньому асимілюються особи, які втратили частину своєї гідності.

Не лише мігрант має обов'язки – обидва суспільства, те, яке висилає, і те, яке приймає мають перед ним також певні обов'язки, бо кожному з них він щось від себе дає. І тут є – крім його вродженої людської гідності – джерело його повноважень. Не можна мігранта сприймати лише у категоріях прав. Такий підхід з категорії «політичної правоти» породжує фальшиву схильність наказувати толерувати те, що не повинно толеруватись. Або породжує у мігранта бажання самому сягнути до того, що йому, на його думку, належить. Це марксистський або крайно ліберальний підхід, перетворює людину в машину прагнень.

І навпаки – не можна сприймати мігранта лише у категоріях обов'язків – взятих зобов'язань, але треба одночасно говорити про його природні права: рівність, справедливість, свободу, солідарність. Одне (права чи обов'язки) не можуть закрити другого, підмінити їх чи захоплювати мігранта.

Специфічні етичні завдання по відношенню до ситуації мігрантів дуже рідко піднімаються дослідниками. Робляться спроби створити теоретичні основи у вигляді так званої глобальної етики¹⁵, але стосується вона в загальному кожної багато культурної ситуації або транс культурних зустрічей, а не специфічної ситуації мігранта. Глобальну етику найчастіше розміщують з завданнями екологічної етики, які тільки в дуже відділений метафоричний спосіб можуть належати до ситуації мігранта. Крім того, глобальна етика часто позначена нині популярним культурним релятивізмом, або принаймні міцним суб'єктивізмом, що не допомагає в напрацювання відповідного пункту виходу для того, щоб зрозуміти етичну ситуацію мігранта (особи, яка походить з одного культурного середовища та функціонує в іншому культурному контексті) та його оточення. Тому нестача солідної теоретичної основи для аналізу етичних випадків – це одна з двох колон занепаду чесної конкретної етики.

Якщо йдеться про конкретну етику, то в дуже скупій літературі предмету¹⁶ знаходимо в основі два типи завдань, які потрібно зарахувати як елементи суспільної ети-

¹⁵ Див.: *Idea etyczności globalnej*, Janusz Sekuła (red.), Wydawnictwo Seculum, Siedlce 1999.

¹⁶ Див.: 1. *The Ethics of Migration and Immigration*, Santa Clara University Markkula Center for Applied Ethics, http://www.scu.edu/ethics/search/index.cfm?cx=015735913753929981099%3Aufbludde_8g&cof=FORID%3A9&q=migration&hq=#907, May 2007; 2. *Discussion platform - Theological reflection on migration*, Oikumene, World Council of Churches, <http://www.oikoumene.org/en/programmes/the-wcc-and-the-ecumenical-movement-in-the-21st-century/global-platform-for-theology-and-analysis/2007-reflection-on-migration.html>, October 2007; 3. *Migrants et migrations*, „Projet”, Ceras – Recherche et Action sociales, <http://www.ceras-projet.com/index.php?id=162>, février 2008.

ки¹⁷: завдання макроетичні (політична етика) та мезоетичні (етика бізнесу, етика адміністрації). Рідко або ніколи не піднімаються мікроетичні питання (індивідуальна етика самого мігранта та його найближчого оточення). Крім того, етичні завдання міграції розміщуються найчастіше у контексті нелегальної імміграції, а практично ніхто (крім наступних пап, у їхніх зверненнях у Світовий День Мігранта та Біженця¹⁸) не займається етичними завданнями легальної міграції.

Завдання політичної етики охоплюють відношення держави, що приймає до мігруючих осіб та етичний вимір імміграційної політики, зокрема, завдання недискримінації (критика законного виключення певних груп іммігрантів; питання рівноправного доступу до соціальної допомоги та гідної платні – заперечення експлуатації) та толерантності (щодо расової, мовної, культурної, релігійної відмінностей та ін.). Цікаво, що практично ніхто¹⁹ не піднімає питання етичного виміру еміграційної політики держави, яка висилає (крім критики обмеження права на виїзд як обмеження основної свободи одиниці).

Етика бізнесу по відношенню до мігрантів пробує вміститися (згадуючи на другому плані) в загальному контексті етичних кодексів бізнесу та суспільної відповідальності підприємців («socially responsible entrepreneurship»)²⁰. Я не переконаний, що це найхарактерніший контекст, ані, що це єдиний характерний контекст. Подібно з адміністрацією: розміщаються ці питання (знову, згадуючи їх мимоволі, на другому плані) в загальному контексті позитивного досвіду адміністрації, кодексів етики цивільної служби, боротьби з корупцією²¹ та подібних завдань. Нікому не приходить в голову, що адміністрації обох країн (тієї, що висилає, і тієї, що приймає) повинна виконувати значно важливішу роль, окрім прийняття лише відповідних рішень. Від відповідного підходу до потенціального та реального мігранта, особливо від наданої йому компетентної інформації («некомпетенція є неморальною»²²) та наданої підтримки може залежати успіх значної кількості індивідуальних міграційних проектів. Деморалізація індивідуальних проектів дуже часто спричиняється

¹⁷ Якщо йдеться про різні класифікації моделей загальної етики, див. ŚLIPKO T.: *Zarys etyki szczegółowej*. T. I: *Etyka osobowa*, T. II: *Etyka społeczna*; Wyd. WAM, Kraków 2005; ŚLIPKO T.: *Zarys etyki ogólnej*, Wyd. WAM, Kraków 2004; HOŁÓWKA J.: *Etyka w działaniu*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2001; *Etyka... w nauce... w polityce... w medycynie... w biznesie*, Zdunek A. (red.), Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2003.

¹⁸ Див. Кілька окремих бібліографічних даних у *Передмові* до даної публікації.

¹⁹ Крім папи Іоана Павла II, який як єдиний піднімає, напр., питання права на нееміграцію. Див. ORCZYKOWSKI A.: *Prawa człowieka w Orędziach Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Migranta*, Parafia Wniebowzięcia N.M.P., Wągrowiec, 2006; parafia-internetowa.pl, <http://www.parafia-internetowa.pl/?dzial=2&id=285>, 03.10.2006.

²⁰ Див. напр., *Impreditorialità responsabile. Une raccolta di esempi di buona prativa rilevati tra le piccole e medie imprese di tutta Europa*, Commissione europea Direzione generale per le imprese (opr.), Lussemburgo, Ufficio delle pubblicazioni ufficiali delle Comunità europee, 2004; *ABC of the main instruments of the Corporate Social Responsibility*, European Commission Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit D.1 (opr.), Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2004 („Industrial relations and industrial change”).

²¹ *Strengthening the anticorruption activities within the Civil Service. Training for the Voivod Offices*, Experts of the DBB Academy (opr.), Warsaw – Szczecin – Katowice, MSWiA, 2006.

²² Див. GRONKIEWICZ-WALTZ H., GOWIN J.: *Niekompetencja jest niemoralna*, „Znak” 1998, № 513 (luty), с. 11-19.

власне індивідуальною невдачею, що відображається як на державі та суспільстві, яке приймає, так і на тій, яка висилає. Однак адміністрація (навіть мережа EURES) немає запланованої попередньої освітньої моделі, ані виховної, але легалістичну модель, рішенняво-репресійну.

Здається, що для створення етичної моделі аналізу етичної ситуації мігранта та суспільства, в якому мігрант функціонує потрібно в першу чергу покинути політично правильний культурний релятивізм (досконалим рішенням є критика етичного культурного релятивізму і міцного культурного суб'єктивізму разом з аналізом питання толерантності виконана І. Лазарі-Павловської²³). По-друге, потрібно провести відповідний аналіз специфіки ситуації мігранта (особи, яка є чужою у цьому культурному середовищі) як ситуації особливо схильної до народження аномії: тимчасове залишення («беремо в лапки») визнання основних цінностей та легкого знаходження («узгодження») специфічних, сильних обґрунтувань для цієї процедури.

Трохи футурології

Все вказує на те, що міграційні процеси, разом з загальним «пришвидшенням світу», будуть наповнюватися з усіх напрямків, а в ситуації щораз більш відкритого ринку ЄС щоразу рідше буде мова про «напрямки всезагально преферовані». Число країн призначення (які приймають) буде зростати, також буде зростати число країн повернення (країн, до яких колишні емігранти будуть з задоволенням повертатися). Країни, що сприймалися до того часу як «багаті», щоразу частіше будуть перетворюватися на країни, які висилають мігрантів до країн, що до цього часу сприймалися як, а принаймні, у щораз меншій мірі будуть країнами однозначно тільки приймаючими.

Здається теж, що буде менше однозначних ситуацій (емігрант – це хтось, хто надовго або назавжди виїхав), а посилюватися буде явище короткочасної еміграції (більше року, але менше п'яти років) та явище маятникової міграції або циркулярної (перебування, які повторюються менше пів року). Буде зростати, також, число транзитних країн для інших видів міграції (перебування менше 1 року), країн тимчасового перебування мігрантів, з яких вони будуть мігрувати далі або повертатися. Швидше всього буде насиченим явище поетапної еміграції (з А до В, а потім до С), а особливо, еміграції повернення (з А до В, після чого з В до А)²⁴.

Загалом, багато що вказує на зростаючі можливості існування на цих самих територіях явища перехресної міграції (одні емігрують з А до В, а тим часом інші – з В до А). Може, таким чином, виникне новий «melting pot»? Звичайно, це буде явище кожного разу складніше для дослідження, а що за цим слідує – щоразу більш цікаве.

²³ Див. ŚLICZNIAK D.: Relatywizm i tolerancja w ujęciu Iji Lazari-Pawłowskiej. [B:] *Pluralizm i tolerancja*, Wiliński K. (ред.), Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998, с. 111-128.

²⁴ На тему розуміння міграції повернення (рееміграції), дивись у Передмові.

Особливо на території Шенгенської зони (ЄС+ЕОГ), після ліквідації контролю на внутрішніх кордонах і поступовому зменшенню обмежень щодо поселення, обмеження явища міграції втратять формальний характер (адміністративно-правовий), а будуть індивідуальними обмеженнями (внутрішніми) потенціальних мігрантів, вирішальну роль будуть відігравати фактичне володіння вмінням та риси особистості, самооцінка та оцінка зовнішньої ситуації в обох місцезнаходженнях та мотиваціях. Тим більший виклик для спростування негативних результатів міграції, бо вони не будуть піддаватися жодному контролю, навіть статистичному.

Висновок

Метою даної монографії є представлення результатів роздумів на вищенаведені теми, з особливим врахуванням перспективи низького рівня: індивідуальної мотивації, коштів і психологічних користей, мікроекономії, впливу міграції на родинні ситуації, культурних наслідків, етичного виміру явища міграції. Ми не могли оминати сфер, які традиційно обговорюються в контексті міграції – юридично-інституційного виміру та макроекономічного. Обидва ці виміри надзвичайно важливі для функціонування суспільств, яких торкнулось явище міграції, обидва також динамічно змінюються. Оскільки у світі глобалізації – а особливо у площині спільного ринку Європейського Союзу, дедалі більше значення має обмін досвідом між різними країнами, тому поділитись з нами роздумами ми запросили наших партнерів з інших інституцій у Польщі, сусідніх країн та з країн, з якими співпрацюємо у рамках проектів програми Interreg III: Migralink, Migravalue чи Співпраця Університетів, яка підтримує розвиток регіонів. Їхні звіти про ситуацію в їхніх країнах (чи підрозділах) є основою для розвитку наших роздумів.

Для повного, інтегрованого образу міграції треба вміти побачити багато аспектів різних типів міграції (поділених з огляду на мотивацію), розуміти їх і вміти функціонувати між ними. Державна чи регіональна адміністрація, що працює у сфері управління міграційними потоками на своїй території та з наслідками таких потоків, повинна або стати адміністрацією полівалентною (на що, при зростаючій спеціалізації підрозділів важко розраховувати) або навчитись функціонувати у мережах співпраці з іншими адміністраціями, з підприємцями, інституціями соціального спрямування, комерційними та громадськими організаціями. І бачити у мігрантові людину з його культурою, а не лише папірець з записом «легальний працівник», «біженець», «нелегальний, до депортації».

Відповідь на ці виклики, це справжнє завдання для XXI століття.

** Переклали Богдан Юрчук і Людмила Щерба.

Міграції – зміни суспільного положення

1. Вступ до питання міграції

Міграція в соціології визначається в найзагальнішому сприйнятті як зміна місця в суспільній структурі – окреслена як вертикальна міграція, або як зміна місця проживання – і тоді окреслюється як горизонтальна міграція. Перша є зміною в просторі суспільного розташування людини, зміною її статусу, місця в системі “залежностей між людьми, дистанції та ієрархії”¹. Відношення та дистанції можуть розглядатися як результат функцій виконуваних одиницею або групою “в рамках поділу обов’язків, або влади”², а також з огляду на майновий статус одиниці або групи, рівень освіти, здоров’я або з огляду на їх нестачу чи брак. Зміни, які є результатом переміщення суспільної позиції, можуть бути суспільним підвищенням, коли зв’язані з отриманням вищих уповноважень, вищих професійних, матеріальних позицій, зі зростанням суспільного капіталу одиниці, або групи, але можуть також означати деградацію, втрату дотеперішніх матеріальних стандартів, привілеїв, повноважень і поваги приписаної до позиції, втрату суспільного капіталу.

Зміна простору суспільного розташування, суспільної позиції, місця в ієрархії, не обов’язково означає паралельну зміну місця проживання та перебування, але буває похідною, наслідком підвищення або деградації та її показником (нпр.: проживання в кращому мікрорайоні міста або в притулку для бездомних). І навпаки: зміна місця проживання (в країні та/або за кордоном) може, хоч і не мусить спричинювати зміну в суспільному положенні, в суспільній позиції в дотеперішній залежності, суспільних наближеннях і дистанціях.

В останній період, спостерігаючи за мандрівками людей у пошуках роботи взагалі, або краще оплачуваної роботи, частіше говоримо про міграцію в другому значенні – про міграцію зв’язану зі зміною місця в географічному просторі, територіальну, зі зміною місця проживання, роботи та життя. Назагал – хоч і не завжди відповідно це вказується – паралельно зі зміною географічного простору проходять зміни в суспільному розташуванні, в суспільному просторі, в суспільних контактах

---

* Проф., д-р габ., Факультет наук про сім’ю, Люблінський католицький університет; Інститут соціології, Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської.

¹ OSSOWSKI S.: *O strukturze społecznej*. Warszawa, PWN, 1982, c. 114.

² PACHOLSKI M., SŁABOŃ A.: *Słownik pojęć socjologicznych*. Kraków, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, 1997, c. 179.

і дистанціях осіб – мігрантів, а ці зміни можуть бути зв'язані з підвищенням і деградацією. Під час і в результаті зміни місця проживання доходить до зміни як суб'єктів суспільних контактів, характеру контактів, так і до виникнення або поглиблення одних суспільних дистанцій та скорочення інших (зміна відносин з колишніми знайомими, налагодження нових знайомств, вхід в нову групу, або втрата місця в групі інтересів).

Зміна місця суспільного, або територіального розташування може стосуватися: одиниць, сімей, а навіть цілих суспільних груп, як правило національних, або етнічних. Залежно від цього, хто здійснює зміну – одиниця чи група – наслідки міграції можуть мати різний характер. Одиниця, яка мігрує, міняє багато, або майже всі суспільні відносини – (необхідність налагодити знайомства в новому середовищі). Мігруюча група (нпр.: сім'я, друзі) може не міняти багато у відносинах всередині групи. Нові відносини налагоджуються тільки назовні групи, звідси індивідуальні наслідки міграції для одиниці, яка мігрує в групі, можуть бути меншими, ніж у випадку індивідуальної міграції.

Як зміни в суспільному положенні мігрантів, так і наслідки стосовно виграшу (користі) і втрат (витрат) залежать також від характеру міграції.

Один із методів поділу міграції бере до уваги **критерій добровільності міграції** – чи рішення про міграцію не залежить, або залежить від мігрантів. Беручи до уваги цей критерій міграція поділяється на:

- **примусову**, коли зміна місця проживання викликана діями, пресингом політичного характеру:
- як депортації, заслання, переселення, які назагал стосуються цілих суспільних груп, як правило етнічного, або національного характеру (переселенці, виселенці);
- як втеча від переслідування, загрози втрати життя та/або здоров'я (біженці);
- під пресингом, під впливом тиску, як правило політичного характеру (“паспорт в одну сторону”, політичні емігранти);
- **добровільну** – рішення приймається без ситуації загрози чи зовнішнього примусу
- як правило на тлі різниць, диспропорцій винагороди за роботу та доступності робочих місць між країною (місцем) проживання, а країною (місцем) пошуку роботи та заробітку,
- на тлі різниці в стандартах життя та освіти,
- або з метою єднання сімей.

Інший поділ міграції бере до уваги її **головні причини**. Вони неначе “вписуються” в цілі міграції, очікувані мігрантами користі, які виникають із зміни місця проживання. Згідно критерію причин виділяється економічні та неекономічні міграції.

- Економічні міграції – загалом відбуваються з метою пошуку робочого місця та заробітку, налаштовані на майнові користі та охоплюють дві групи економічних мігрантів: “мігрантів виживання”, для яких метою є здобути якінебудь ресурси для погашення часто основних потреб (харчування, одяг,

ремонт квартири, борги) та “мобільних мігрантів”³, які бажають покращити свій стандарт життя (хороша машина, дім), громадити фонди на інвестиції та інші, спрямовані на розвиток.

- Міграції неекономічні, яких джерелом є:
  - освітні амбіції, дедалі частіше виступають в останні роки – зорієнтовані на збільшення життєвого капіталу в широкому розумінні (знань і професійної компетенції) мігруючих осіб;
  - релігійні переслідування, туризм, паломництво⁴ – які мають на меті безпеку ісповідування своєї віри, здійснення релігійних обрядів, або здійснення практик, які вписані в накази віри (нпр.: проща до Мекки);
  - стихії лиха та екологічні катастрофи (аварія ядерних реакторів, нпр.: переселення з чорнобильської зони) – пошук нової території проживання в місці знищеного;
  - політичні міграції – як результат війни, боротьби світових політичних таборів (холодна війна), втечі та переселення, зв’язані зі міною кордонів – в кожному випадку з метою забезпечення фізичної безпеки, охорони життя і здоров’я власного та рідних.

Вже наведений поділ міграції показує, що зміна місця не мусить бути тривалою – нпр.: міграція за освітою чи на заробітки. Тому як додатковий критерій поділу береться до уваги період тривання міграції і тоді поділ окреслює чи міграція є тривалою (з планами та бажанням залишитися), періодична, (довгострокова – не коротша ніж рік і короткострокова – менше року) та сезонна (як правило зв’язана з сезоном робіт в аграрній сфері, або збиранням лісових ягід). Безсумнівно, залежно від періоду тривалості міграції, як і поодиноких її етапів можуть виступати різні види користей та втрат, а також їх різні рівні.

В багатьох випадках вагома також явність – легальність міграції. Приймаючи цей критерій, виділяється міграція: легальна, нелегальна, а також перехідний період: коли стараються отримати право притулку, часовий дозвіл на перебування, на працевлаштування, на анвчання.

Беручи до уваги факт, що легальність перебування за кордоном не завжди відповідає цілям виїзду декларованим виїжджаючою особою (беручи до уваги додатково легальність і нелегальність працевлаштування), можемо виділити три ситуації: перша – коли виїзд і праця є легальні, друга – коли виїзд є легальний але працевлаштування не є легальне і третя – коли як виїзд, так і праця не є легальними. Очевидною справою є, що легальність або нелегальність перебування та/або праці пов’язані

³ Мігранти виживання – коли міграція є реакцією на нужду, способом виживання, мігранти мобільні –коли рішення приймається з метою піднесення особистого добробуту поза власною країною, в пошуку кращих шансів. *Studia o procesach migracji zagranicznych*. Т. II: *Ekonomiczne aspekty procesów migracyjnych*, „Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Studia i Materiały” 1989, z. 3, s. 32-33.

⁴ На міграції в арабських країнах, зв’язані з прощаи, звертає увагу А. Маріяньскі. Дає приклад Судану, як країни розташованої на головному шляху “релігійних мандрівок до Мекки, яких учасники – чорні місультани з території Сагелзахідної Африки, зупиняються по дорозі в Судані на кілька років, а частозалишаються на постійно” У 1956 році прочани, які зупинилися, склали 560 тис. Осіб, тобто понад 5% всього населення країни. MARYAŃSKI A.: *Migracje w świecie*, PWN, Warszawa 1984.

з правами та зисками мігрантами і/або відсутністю прав, ризиком і/або фактичним використанням, загрозою та втратами.

Не без значення для аналізу наслідків міграції, особливо у вимірі одиниці та сімейному є також окреслення, хто є учасником міграції, а хто залишається на місці/ країні проживання, які функції та завдання в сім'ї досі виконував учасник міграції, чи і в якому обов'язі ті, хто залишаються, спроможні їх переобрати та реалізувати завдання мігруючого, а також які є і як міняються зв'язки та взаємовідносини між мігруючим і тими котрі залишаються.

2. Примусові міграції – чиї користі, чиї втрати?

Підготовлене нами опрацювання присвячене в головній мірі міграції на заробітки. Проте аналіз наслідків міграції (користей і втрат) буде повніший, коли ознайомимося з механізмами та причинами інших міграцій, особливо міграції примусової. Особливої уваги заслуговують цілі та наслідки, які супроводжують примусові зміни простору життя. Цей аналіз здається вагомим, тому що розкриває дуже характерні мотивації країни, яка не була ні країною, яка “посилає” (бо люди залишалися в одній країні, яка не була “приймаючою” країною, яле країною, яка шляхом терору та прямого втручання, міняла положення людей, їхніх сімей, або цілих національних чи етнічних груп, примушуючи їх змінити місце життя, роботи, проживання. Таким чином реалізувала свої плани різноманітного, хоч в головній мірі політичного та екстермінаційного характеру. З другого боку, користуючись фізичним, інтелектуальним потенціалами та примусовою роботою переселенців, яких трактувала виключно як робочу силу, без забезпечення часто навіть найоновніших, елементарних потреб, керівники цієї країни досягали цілі економічного та демографічного характеру.

Окрім ранішого, на приклад польського досвіду періоду розділення та репресивних зсилок в Сибір, хочу нагадати схожі, але значною мірою посилені дії, які реалізувалися в Росії після 1917 року. Уже в 1927 році зорганізовано всеросійську нараду робітників “у справі переселень”⁵, а її узгодження, яких незабаром затвердили центральні політичні влади, стали основою для програми “спецпереселень”, яку застосовано по відношенні до цілих етнічних груп на теренах Радянського Союзу⁶. Переселення керували потоки людей на незагосподаровані терени, з малою густотою населення та важких природничих і кліматичних умовах. Окрім інших цілей, яких досягти хотів Сталін та інші інспіратори і виконавці спецпереселень, їх результатом мало бути перш за все загосподарювати ці терени та вирішити на них демографічні проблеми.

⁵ KOWALSKA E.: Podstawy prawne przymusowych przesiedleń narodów Związku Radzieckiego. [B:] *Migracje i społeczeństwo. Zbiór studiów*, Zamojski J. E. (ред.), Instytut Historii PAN, Warszawa 1995, с. 71.

⁶ БУГАЙ Н. Ф: *Северь в политике переселения народов*, „Северь” (Петрозаводск) 1991, №. 4, с. 92-99. KOWALSKA E.: *Op. cit.*, с. 71.

Проте в роки 1935-38, в період перед II світовою війною проводили переселення з метою “*побудови безпечної прикордоння*” (з далекого Сходу переселено 120 тис. корейців та 8 тис. китайців у Казхстан та Середню Азію, з Республіки Буріат – Монгольської та Хабаровського, Приморського Країв; з Ленінграду – фінів, з України та Білорусі поляків та німців). В цей період офіційним обґрунтуванням, а водночас претекстом до масових переселень була підготовка країни до війни, яка загрожувала та протидія “*посилений розвідницько – диверсійній акції*”⁷.

В період війни, вголовному в роки 1940 – 44, окрім масових депортацій польського населення з земель II Річпосполитої, переселено також приблизно 1 млн німців у Казахстан, Алтайський Край, в райони Новосибірська та Омська⁸.

Також у цей період видали 4 декрети про переселення, організаційно -адміністративні зміни. Це давало, згідно закону встановленого тоді Москвою, нагоду ліквідувати національні республіки чи області, зміну кордонів, але перш за все було нагодою розбити національні групи між різні адміністративні одиниці⁹. Відтак залишені землі заселяли переселенцями з інших республік та народів. Обґрунтуванням репресій були аргументи зради вітчизни (зрадниками вважали також солдатів, які поверталися з війни), наданням допомоги окупантові, творення банд на теренах, які визволялися¹⁰. Але прихованою метою примусових міграцій було розбиття національного, етнічного почуття, суспільних та релігійних зв'язків. В цьому останньому розумінні, в країні, яка вела до повної атеїзації суспільства, переселення, були формою боротьби проти кожної релігії, тому що кожна з них творила тканину, скріплення, яке дуже сильно зв'язувало цілі суспільні групи.

Переселення викликали також інший вид наслідків. В період війни на схід переселено кримських татар. Цей останній приклад даю, щоб до кінця усвідомити, як величезні наслідки викликають умови, в яких проходить зміна фізичного простору. Вагомий є контекст цієї зміни та спосіб його проведення. Опис умов депортації знаємо з долі поляків, наших рідних, знайомих або з літератури. Як вказує між іншим Л. Алексеєва: “*людей вночі, без жодного попередження, НКВС вигнали з хатів, загнали в товарні вагони, яких відразу пломбували та відправили на схід [...] де поселяли їх як спеціальних оселенців. Внаслідок особливо важких умов їзди, непристосування до змінного клімату, голоду та ностальгії в місцях заслання за перших пів-року загинули 195.471 осіб, тобто 42,6% усіх депортованих. Після закінчення війни в ці самі місця були заслані кримські татари, які боролися в рядах радянської армії*”¹¹.

⁷ Ibidem.

⁸ Проведені в Україні в роки 1935-1936 репресії по відношенні до польського опору перед колективізацією та акція голодомору в Україні, яка боронилася перед колективізацією, мали виразно репресивний характер, які не давали особливих змін в переміщенні населення, але вилюднювали території, які можна було замінити іншими мешканцями.

⁹ В грудні 1943 року ліквідовано Республіку Калмуцьку та створено Астраханську область. У березні 1944 Зліквідовано Чечено-Інгушську Республіку, а в квітні переселено Балкаців з Кабардино – Балкарської Республіки та поміняли назву на Кабардинську Республіку. За: KOWALSKA E.: op. cit., с. 72.

¹⁰ Ibidem, с. 71.

¹¹ ALEKSJEWA L.: *Walka Tatarów krymskich o powrót na Krym*. „ABC” 1988, № 6; KOWALSKA E.: op. cit., с. 73.

В сорокових роках не дозволяли повертатися в свої вітчизни. В силу декрету Верховної Ради (26 листопада 1948р.) *“Про кримінальну відповідальність осіб за втечу з місць обов’язкового та постійного заселення осіб висланих у віддалені райони Радянського Союзу в період Вітчизняної війни”* за виїзд із цього заселення загрожувало 20 років каторги¹².

Щоправда вицофалися з цих практик після смерті Сталіна, тим не менш, щойно в час перебудови прийнято *“Декларацію про визнання протиправними та злочинними усі акти репресій проти народів, які примусово переселялися та про забезпечення їх прав”* (1 листопада 1991)¹³.

Явні та приховані цілі реалізовані за допомогою примусових переселень дають можливість отримати різні наслідки масових міграцій. І хоч міграції на заробітки мають інше тло, інакші контексти та відбуваються, як правило без прямого примусу, то на їх наслідки слід глянути також в світлі представлених фактів. Цілями а водночас наслідками переселенської міграції стали бо:

- стимулювання економічного розвитку та використання природних ресурсів території, на яку переселяють (часто працювали там в шахтах “на базі місцевих ресурсів”¹⁴, при побудові нових центрів та промислових підприємств, з паралельною побудовою населених пунктів та нових міст);
- демографічні зміни, збільшення популяції на нериторії слабо залюдненій. Депортації мали водночас на меті та фактично реалізували планове послаблення сусільного капіталу переселюваної групи в широкому розумінні, різко міняло місце її проживання, а разом з цим – простір суспільного розташування групи, статус її членів, систему *“міжлюдських залежностей, дистанцій та ієрархії”*¹⁵. Остаточо внаслідок депортації відбувалося:
- розбиття та послаблення суспільного потенціалу: національного, етнічного почуття, суспільних та релігійних зв’язків, а також послаблення самої віри та викорінення з культури;
- фізичне знищення значної частини депортованих і екстермінованих людей, а також погіршення стану здоров’я внаслідок умов переселення, невольничої праці, відсутності елементарних умов життя;
- позбавлення майже усіх матеріальних статків (рухомого та нерухомого майна) переселюваної популяції.

Представлений аналіз цілей та практики зв’язаної з депортаціями примушує до рефлексії про користі та втрати, які виникають з примусової міграції та дозволяє формулювати нищевказані висновки.

Ефектом примусових міграцій є з одного боку користі передбачувані ініціаторами переселення – а саме: загарбання залишених територій та розвиток територій заселених, але також доведення до послаблення суспільних зв’язків, які могли б в майбутньому вести до спалаху невдоволення та боротьби. З другого боку, виразні втрати

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, с. 78.

¹⁴ MARYAŃSKI A.: op. cit., с. 148.

¹⁵ OSSOWSKI S.: op. cit., с. 114.

переселенців (в цьому втрата матеріального доробку, втрата можливостей релігійної практики, зірвання міжлюдських зв'язків, етнічних, національних). В результаті:

- позитивні економічні та демографічні ефекти передбачаються для теренів, на які прибувають переселенці,
- збитки примусових міграцій – суспільні та економічні (втрата позиції та майна – в широкому розумінні) і здоров'я¹⁶, несуть ті, хто міняють своє дотеперішнє місце проживання та життя – депортовані люди, примушені мігрувати.

Драматична доля людей, яких примушено поміняти місце проживання та життя, без урахування їхньої волі та проти них, в головній мірі для досягнення політичних і економічних цілей, розкривають найсумнішу картину еміграції та трагічну долю емігрантів. Проте, доволі неочікуваним способом, розкривають певну правду про користі та втрати, що виникають із здійсненого “пересунення” великих сукупностей людей в просторі – правду про економічні та демографічні користі для “приймаючої” землі та багатьох втратах осіб, які міняють місце проживання, роботи і життя.

Цікаво, як представляються співставлені з цими висновками наслідки – користі та втрати, які виникають з еміграції на заробітки? В літературі предмета виділяють країни які: “приймають”, притягають та “витискають” емігрантів – заробітчани. Чи існує якась аналогія між наслідками “зміни простору життя в ситуації, коли зміна відбувається внаслідок депортації, а ситуацією, коли зміна простору в пошуку роботи виникає з власного (або майже власного) вибору?

---

¹⁶ SUNDQUIST J., IGLESIAS E., ISACSSON A.: *Migration and Health. A study of Latin American refugees, their exile and repatriation.* „Scandinavian Journal of Primary Health Care” 1995, 13 (2), June, с. 135-140.

** Переклав Пьотр Шостак.

II. АНАЛІЗ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Економічні аспекти міграції

1. Вступ

Слово “міграція” походить від латинського “*migratio*” і означає мандрівку, тобто переміщення мешканців країни чи регіону¹. Причини міграції як правило різні. Можуть мати економічний характер (міграція на заробітки) або політичний (війна, переслідування, тощо).

З поняттям міграції дуже тісно зв’язане поняття “еміграція” – також походить з латинської мови („*emigratio*”) та означає добровільне залишення рідного краю. Третім поняттям, дуже тісно зв’язаним з двома вищевказаними, є поняття імміграції (з латинського “*immigro*”), воно означає приїзд в чужу країну з метою постійного оселення. Імміграція є результатом еміграції, разом з нею вони творять процеси міграції людей у світі.

Явище міграції можна розглядати також під оглядом часу, обсягу та форми. У першому випадку це буде внутрішня міграція, тобто переміщення населення в рамках однієї країни, регіону. Про зовнішню міграцію йдеться тоді, коли населення переміщується з однієї адміністративної або політичної одиниці в іншу. Міграція може тривати окреслений час – тоді це тимчасова міграція або маятникова. Може бути також тривала, коли особа або особи змінюють місце проживання на постійне.

Кастелс і Міллер, аналізуючи міграційні тенденції, дійшли до висновку, що явище міграції в найближчі часи буде поступово посилюватися, тобто буде численніше, ніж коли-небудь раніше, та поступово охоплюватиме цілий світ². Це означає, що багато країн буде водночас джерелом, як і ціллю міграції. На думку цих авторів, мігранти будуть належати до різних суспільних і етнічних груп, і тому практично не буде можливо окреслити конкретні хвилі міграції (наприклад, міграція на заробітки, політична, тощо). Крім цього, більшість мігрантів будуть складати жінки.

Явище міграції можна розглядати з соціологічного, психологічного, а також економічного підходів. Дана стаття буде зосереджена на економічних аспектах міграції. Представимо в ній короткий аналіз причин міграції та її розмірів. Крім цього, на прикладі Великої Британії буде представлено, які користі та витрати несуть та будуть нести приймаючі країни, а також, які користі та втрати з міграції громадян нестиме Польща як країна-донор.

* Д-р, Кафедра управління організаціями, Відділ управління і маркетингу, Факультет соціальних наук, Люблінський католицький університет Іоана Павла II.

¹ *Słownik wyrazów obcych*, Tokarski J. (ред.), Warszawa, PWN, 1980.

² CASTELS St., MILLER M.: *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, London, Palgrave Macmillan Press, 2003.

2. Причини міграції у Польщі

В результаті політичних перемін від початку дев'яностих років у Польщі здійснюється економічна трансформація від економіки централізованого управління до системи вільного ринку. Попри показові успіхи в реформуванні економіки, разом з ліквідацією великих і нерентабельних підприємств та масових звільнень зайнятих там працівників, це причинилося до високого рівня безробіття³. Впродовж багатьох років, попри постійне зростання рівня розвитку економіки, рівень зайнятості в Польщі не зростає. Це було спричинено між іншим прямуванням підприємців до покращення ефективності праці, а також обмеження витрат функціонування фірм, головним чином шляхом обмеження кількості зайнятих осіб.

Безробіття несе за собою дуже негативні наслідки як для осіб, яких це стосується, їхніх сімей, так і для цілої економіки. Таким чином високий рівень безробіття істотним чином призводив до зубожіння частини суспільства та погіршення рівня життя багатьох домогосподарок. Серед інших наслідків безробіття можна назвати ріст злочинності, погіршення здоров'я та професійну дезактивацію (і зв'язане з нею почуття фрустрації), агресію, почуття індиферентності та відступу, загальмування розвитку особистості та зменшення освітніх аспірацій, а також переляк щодо майбутнього, тощо⁴.

В макроекономічному масштабі велика кількість осіб без праці викликає дренаж публічних фінансів на соціальну допомогу та інші соціальні виплати, а також на програми протидії безробіттю. Крім цього, викликає скорочення доходів бюджету держави, тому що безробітні не сплачують податків, не відраховують платежі на соціальне страхування, а також купують набагато менше товарів. Наслідком меншого внутрішнього споживання, з одного боку, є менші впливи до державного бюджету з посередніх податків (ПДВ, акциз), а з другого боку, менший розвиток підприємств з приводу меншого попиту на їх товари та послуги.

Згідно даних Міністерства праці і соціальної політики⁵ найважливішими рисами польського безробіття є:

- Велика різниця його інтенсивності на різних територіях. У вармінсько-мазурському воєводстві рівень безробіття досяг – 27,2%, а в малопольському воєводстві – 13,6%. Даний показник для повітів – в кілька разів вищий.
- Воно стосується молодих людей. В кінці вересня 2005 р. особи віком 25-34 роки склали 27,9% загалу зареєстрованих безробітних.
- Серед безробітних переважають особи з низьким рівнем освіти. В кінці вересня 2005 р. представники найбільшої групи безробітних мали основну професійну освіту – 32,3% загалу зареєстрованих в центрах зайнятості та освіту гімназійну і нижчу – 32,2%.

³ Рівень безробіття зростає у Польщі від 0,3% у 1990 р. до 20,6% у 2004 р. Безробітні, зареєстровані в центрах зайнятості в кінці вересня 2006 р., склали 15,2% цивільного професійно активного населення – дані за Головним статистичним управлінням – <http://www.stat.gov.pl>, 20.10.2006.

⁴ Пор. CHIRKOWSKA-SMOLAK T.: Zaburzenia zachowania, ich interpretacja i przeciwdziałanie u bezrobotnych. [B:] *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*. Bańka A. (ред.), Poznań, Wydawnictwo PRINT-B, 1992, с. 107-120.

⁵ *Praca*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, <http://www.mps.gov.pl/index.php?gid=438>.

- Велика частка довгострокового безробіття. В кінці вересня 2005 р. серед безробітних переважали особи, які шукали роботу довше ніж 12 місяців – 51,6% загалу зареєстрованих безробітних.
- Велику частку безробітних складають особи, які проживають на селі. В кінці вересня 2005 р. було 1154 тис. безробітних осіб, які проживали на селі. Вони склали 41,8 % загалу безробітних (частка населення, яка проживає в селі складає прибіл. 38% загалу населення). Вказані показники безробіття не беруть до уваги існуючого в селі прихованого безробіття. За прибілними обрахунками приховане безробіття на селі складає 0,8 – 1,2 мільйона осіб.

Погіршений стандарт життя, труднощі в пошуку праці, а також брак перспектив на майбутнє стали причиною посиленої в Польщі до нечуваних досі масштабів міграції громадян на заробітки. Вона тісно зв'язана з пошуком роботи, необхідної для виживання та прямуванням до покращення умов життя поза межами країни або регіону походження. Важка ситуація на ринку зайнятості спричинила, як показують це дослідження PBS DGA для Газети виборчої, що кожен другий молодий поляк віком 18-24 роки впродовж найближчих двох років бере до уваги виїзд з Польщі в пошуках роботи⁶. З цих досліджень виникає також, що аж 40% опитуваних в найближчій родині мають когось, хто виїхав на заробітки після 1 травня 2004 р., проте 24% досліджуваних мають таких осіб серед найближчих знайомих. З опитування виникає, що еміграція на заробітки стосується кожної суспільної групи та кожного регіону країни. На думку досліджуваних осіб, до головних причин еміграції в першу чергу належать низькі заробітки в Польщі та відсутність робочих місць. Відтак з досліджень Міжнародного товариства студентів AIESEC⁷, проведених у 46 польських вищих школах, в тому числі люблінських: Сільськогосподарській академії, Люблінському католицькому університеті, Люблінському політехнічному університеті та Університеті Марії К'юрі-Склодовської, виникає, що дев'ять з десяти студентів економічних факультетів мають намір шукати робоче місце за кордоном і аж 60% студентів з кола 4 тисяч охоплених дослідженням "Роботодавець року" декларують бажання виїхати працювати або на практику перш за все в країні ЄС, проте третина досліджуваних ще вагаються. Безсумнівно, намір виїзду не дає впевненості, що декларуюча особа це зробить. Проте, як показують це дослідження PBS DGA, більшість (69%) молодих людей, які думають про еміграцію, почали вже якісь підготовчі дії з цим зв'язані, тобто: шукають пропозицій праці, перевіряють інформацію про країну, в яку хочуть поїхати, та вивчають мови.

Про еміграцію думають не лише молоді люди. Згідно даних Інтерактивного інституту ринкових досліджень іноземну пропозицію праці на посаді, схожій на актуальну, могли б прийняти майже половина (49,3%) досліджуваних працівників середніх і великих підприємств⁸. Майже для всіх осіб (99,1%), які висловили бажання прийняти закордонну пропозицію праці, найголовнішим мотивуючим фактором

⁶ Див. KOTNAROWSKI M.: Wjazdy Polaków do pracy za granicą. [B:] PBS DGA => Wyniki => Praca za granicą, PBS DGA, 2007, <http://www.pbsdga.pl/x.php?x=408/Praca-za-granica.html>, 03.09.2007.

⁷ *Studencki exodus za pracą*, „Kurier Lubelski” 2006, № 112 (09.05).

⁸ *Interaktywny Instytut Badań Rynkowych*, <http://www.institutbadan.pl/index.php>, 04.01.2007.

у прийнятті рішення про виїзд є винагорода – вища, ніж у своїй країні. Істотною є також можливість розвивати знання іноземної мови та здобуття професійного досвіду. На думку 72,5% цих респондентів, робота за кордоном на посаді, схожій на актуальну, дала б їм більше задоволення – в тому числі для 39,1% значно більше.

3. Розмір еміграції в Польщі

Поляки та громадяни нових країн ЄС можуть без перешкод працювати тільки у восьми країнах “старої п’ятнадцятки”: Великої Британії, Ірландії, Швеції (від травня 2004 року), Фінляндії, Іспанії, Португалії та Греції (від травня 2006 року) а також в Італії (від серпня 2006 року). П’ять країн: Бельгія, Франція, Данія, Люксембург і Нідерланди – здійснили кроки, щоб частково зняти обмеження, та впровадили полегшення в процедурах надання дозволів на працю. Проте Німеччина та Австрія заявили, що знімуть обмеження щойно після 1 травня 2011 року.

Важко оцінити кількість поляків, які емігрували на заробітки в країни Європейського Союзу. Немає також даних про те, скільки осіб виїхали на постійне проживання, а скільки поляків виїхало тільки на певний час. Різні інституції називають різні цифри: від півмільйона до 2 мільйонів.

Як обраховує “European Citizen Action Service” (ECAS), від розширення ЄС приблизно 1.120 тис. поляків виїхали в країни Європейського Союзу з метою заробітку⁹. Це складає 3 відсотки усіх поляків і майже 5 відсотків усіх у виробничому віці. Крім поляків тільки італійці так охоче працюють в інших європейських країнах. В країнах Європейського Союзу їх працює 1.863 тис.

Обрахунки ECAS зображено в таблиці 1. Як встановили експерти ECAS, Німеччина є головною метою заробітчанської міграції поляків. В країні західного сусіда Польщі знайшли роботу понад півмільйона виїжджаючих, відтак в Англії – на половину менше. Обрахунки ECAS охоплюють як осіб постійно зайнятих, так і сезонних працівників.

На думку фахівців ECAS, найбільшу схильність мігрувати мають поляки віком 25-34 років. Головним мотивом їх виїзду є надія на кращі професійні перспективи. Також такі особи часто готові прийняти навіть роботу нижче своєї кваліфікації, якщо вона оплачується краще, ніж у Польщі. Попри це, як вказують Салліван і Барней на сторінках “The Financial Times”, дедалі більше осіб з Польщі працюють також на краще оплачуваних посадах у секторі фінансових послуг, заповнюючи прогалини нестачі кваліфікованих працівників не тільки в фінансовому центрі Лондона, але

⁹ Див.: TRASER J.: *Who’s Still Afraid of EU Enlargement*, ECAS – European Citizen Action Service, 2004, http://www.euractiv.com/29/images/Who’s%20still%20afraid%20of%20EU%20enlargement_Sept06_tcm29-157485.pdf, 20.11.2006; зміст – див.: *Związek Biur Porad Obywatelskich: Seminarium o migracji zarobkowej Polaków do Irlandii*, http://216.239.59.104/search?q=cache:rnvQBkD32pwj:www.zbpo.org.pl/page/en/aktualnosci/seminarium_o_migracji/+TRASER+Who%E2%80%99s+Still+Afraid+of+EU+Enlargement,+ECAS&hl=pl&ct=clnk&cd=3&gl=pl, 26.11.2007. Поп.: TRASER J.: *Who’s Afraid of the EU’s Latest Enlargement. The Impact of Bulgaria and Romania joining the Union on Free Movement of Persons*, ECAS – European Citizen Action Service, 2006, http://www.ecas.org/file_uploads/1187.pdf, ECAS, 20.11.2006.

також у всій країні¹⁰. З часу вступу Польщі до Європейського Союзу в 2004 році у Великобританії зареєструвалися приблизно 270 тис. поляків, в тому числі 60 тис. в самому Лондоні. З досліджень, проведених кадровим агентством Йослін Роу, виникає, що майже 6 відсотків серед них працюють в бухгалтерії. Працевлаштування поляків досягло найвищого рівня в Ірландії, де кількість бухгалтерів з Польщі, які реєструвалися в центрах зайнятості, збільшилася на 190 відсотків порівняно з 2005 роком. В 2004 році їх практично взагалі не було. На Шотландських островах цей процес проходив повільніше, але починає прискорюватися.

Таблиця 1. Число поляків, які працюють в країнах Європейського союзу*

Країна	Кількість осіб	Країна	Кількість осіб
Німеччина	534.990	Іспанія	6.118
Англія	264.000	Швеція	3.838
Ірландія	100.000	Бельгія	3.086
Франція	90.000	Данія	2.656
Італія	72.229	Португалія	434
Нідерланди	20.000	Словаччина	366
Австрія	12.615	Угорщина	1.575
Чехія	6.664		

* Обрахунки на 5 вересня 2006 р. Дані стосуються періоду з липня 2004 до грудня 2005

Нічого не вказує, що у найближчий час зменшиться масштаб еміграції поляків. Як показують дослідження ПІВР, про зміну місця працевлаштування в найближчий час думають 38% опитаних. Відтак, у випадку отримання порівняно доброї пропозиції праці, бажання поміняти роботодавця висловили 47%. Частина цих працівників уже почали шукати нового роботодавця. Три чверті осіб, які замислювалися про можливу зміну робочого місця, шукали в останній період пропозицій праці в Інтернеті, дещо більше ніж половина шукали пропозицій у пресі, відтак 17% в пошуках пропозицій користувалися послугами центрів зайнятості або інституцій посередництва у працевлаштуванні. Проте 42% осіб робили черговий крок, тобто вислали документи (резюме, лист про наміри), відтак четвертина осіб, які думали про зміну праці, провели зустріч з потенційним роботодавцем. Теоретично всі вони є потенційними емігрантами. Тим більше, що згідно інших досліджень – цього разу Центру досліджень суспільної думки, рішуча більшість респондентів критично висловлюються про вітчизняний ринок зайнятості¹¹. А саме: кожен четвертий респондент (24%) називає цю ситуацію дуже поганою, майже кожен другий (47%) вважає її поганою. Тільки дехто (6%) оцінюють її позитивно, а 18% осіб вважають, що ситуація є посередньою. Досліджувані респонденти схоже критично оцінюють локальний

¹⁰ SULLIVAN R., JOPSON B.: *Polish accountants multiply in Square Mile as red tape adds up*, „The Financial Times” 2006, 06.10.

¹¹ WCIÓRKA B.: *Zmiany opinii o rynku pracy i bezpieczeństwie zatrudnienia. Komunikat z badań*, CBOS 2006; http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2006/K_143_06.PDF, 04.01.2007.

ринок праці. Дві п'ятих досліджуваних (41%) дотримуються думки, що на локальному ринку важко знайти яку-небудь роботу, а майже кожен п'ятий (18%) вважає, що там взагалі немає праці. Відтак ледве один на сто опитуваних твердить, що в місці його проживання або в околиці без великих проблем можна знайти відповідну роботу, тобто згідну з вимогами та потребами, майже дві п'ятих (37%) вважають, що якесь працевлаштування (хоч і не обов'язково відповідне) знайти можливо.

Згідно обрахунків Люблінського статистичного управління населення Люблінського воєводства наприкінці вересня 2006 р. нараховувало 2173,8 тис. осіб, і його було менше на 0,3% порівняно з кінцем вересня 2005 р.¹² Це означає, що впродовж року кількість мешканців зменшилася на 6521 особу. Беручи до уваги, що відмічено в цей час 16,4 тис. живих народжень і 17 тис. смертей, прибіл. 6 тис. осіб постійно змінили прописку, виїжджаючи з Люблінського воєводства в інший регіон або виїжджаючи з країни на постійне проживання.

Згідно даних найновішого звіту Світового Банку про міграцію Польща знаходиться на чолі країн приймаючих та висилаючих найбільше емігрантів¹³. Під оглядом кількості прийнятих іноземців Польща зайняла 10-те місце у світі. Перше місце зайняли Сполучені Штати, відтак Росія, Німеччина та Україна і т.д. На думку експертів Світового Банку, явище міграції буде і надалі посилюватися не лише в рамках країн, які проходять період змін в Центральній та Східній Європі, але також у глобальному масштабі. До подібних висновків дійшов Британський Інститут досліджень публічної політики (Institute for Public Policy Research), коли аналізував еміграцію британців. Англія є країною як приймаючою, так і висилаючою. В одному тільки 2005 р. з Англії емігрували 198 тис. освічених британців¹⁴. До найпопулярніших країн, в які вони емігрували, належать Австралія, Канада, Нова Зеландія, а також Південно-Африканська Республіка.

Щоб дізнатися, які економічні наслідки тягне за собою міграція, треба проаналізувати це явище з точки зору:

- макроекономіки, тобто витрат і користей країни висилаючої і приймаючої;
- мікроекономіки, тобто користей і витрат мігруючої особи та її сім'ї.

4. Економічні наслідки міграції для приймаючої країни

Еміграція може бути корисною для приймаючої країни, хоч вплив іммігрантів може бути причиною економічних, суспільних і політичних проблем. Серед на-

¹² *Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego. Wyniki wstępne listopad 2006*, Urząd Statystyczny w Lublinie, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/lublin/ASSETS_komunikat_11_06.pdf.

¹³ Див.: *Report: Labor Migration Likely to Grow in Europe and Central Asia*, World Bank – News, 2007, 16.01., <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:21183561~menuPK:34457~pagePK:34370~piPK:34424~theSitePK:4607,00.html>, 26.11.2007.

¹⁴ SRISKANDARAJAH D., DREW C.: *Brits Abroad. Mapping the scale and nature of British Emigration*, IPPR 2006; zob.: *Brits Abroad*, ippr – Institute for Public Policy Research, <http://www.ippr.org.uk/publicationsandreports/publication.asp?id=509>; зміст – див.: *Brits Abroad – Executive Summary*, http://ippr.typepad.com/brits_abroad/files/brits_abroad_final_exec_summary.pdf, 20.12.2006.

уковців немає згоди щодо характеристики іммігрантів та їхнього впливу на ринок зайнятості. Наприклад, на думку професора Джорджа Боряса з Гарварду, імміграція шкодить американцям¹⁵, проте професор Дейвід Кард з Каліфорнійського Університету в Берклі вважає, що вона має невеликий, але позитивний вплив, а справжня економічна цінність, яку приносять іммігранти, полягає в динаміці, інновації та моторі росту¹⁶.

Різниця в оцінці імміграції залежить від перспективи часу, яка береться до уваги (можна її аналізувати в короткому періоді або довгому), масштабу самого явища, а також від кількості та якості змінних, які під час аналізу будуть братися до уваги. На думку Мартіна Вольфа, приплив освічених людей імовірно що принесе англійській економіці більше користей (також податкових), ніж наплив людей без освіти¹⁷. На його думку, імовірно, що імміграція освічених людей змінить розподіл доходів на користь корінних, неосвічених мешканців. Наплив людей без освіти в свою чергу напевно що спричинить зворотне явище. Вольф переконаний, що підприємці виступають за імміграцію як спосіб боротьби з відсутністю робочих сил.

Проте, на думку Торнта, наплив працівників з нових країн ЄС пробудив британську економіку, доповнюючи нестачу кваліфікованих працівників¹⁸. Зростання пропозиції праці загальмувало зростання зарплат та інфляцію. Попри це, як свідчать наукові дослідження в країнах, в яких іммігранти бажані, набагато менше осіб залишаються без роботи, а також вони не викликають зменшення рівня зарплат місцевих працівників¹⁹. Як правило мігранти доповнювали тільки браки на ринку праці, а не замінювали місцевих працівників. "The Financial Times" наводить дослідження, проведені для британського Міністерства Внутрішніх Справ (Home Office), з яких виникає, що іммігранти сплачують на 2,5 мільярда фунтів податків більше, ніж їм сплачують у формі соціальних виплат. Однією з причин, через яку іммігранти мають свій внесок нетто, є пенсії. Більшість іммігрантів – це особи професійно активні, які в старіючих західних економіках діють великою мірою заради підтримки нестійких державних пенсійних систем. За "The Financial Times" іммігранти вносять нові ідеї та викликають загострення конкуренції. Хоч це важко вимірити, вага економічного балансу переважає на користь імміграції.

На думку Бриттан, офіційні статистики, які загально вважають заниженими, свідчать, що кожного року у Великобританію припливає нетто 250 тисяч іммігрантів, з яких приблизно 25 тис. або менше – це особи, які хочуть отримати притулок. Економічні наслідки збільшення імміграції є на перший погляд нейтральними. Більше працівників обслуговує більшу популяцію. ВВП на одного мешканця майже не

¹⁵ BORJAS G.: *Native Internal Migration and the Labor Market Impact of Immigration*, „Journal of Human Resources” 2006, vol. 41 No. 2, с. 221-258.

¹⁶ CARD D.: *Is the New Immigration Really So Bad? January 2005 Abstract*, Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2005; <http://www.phil.frb.org/econ/conf/immigration/card.pdf> (20.10.2006).

¹⁷ WOLF M.: *Immigration can no longer be ignored*, „The Financial Times” 2006, 28.09.

¹⁸ THORNTON P.: *Polish builders filling skills gap and helping to hold down inflation*, „The Independent” 2006, 24.05.; Zob.: “The Independent: Business News, Business”, <http://news.independent.co.uk/business/news/article570969.ece>, 20.11.2007.

¹⁹ *Migrants mean money* „The Financial Times” 2006, 31.07.

мінняється. Беручи разом рік 2004 і 2005, британська економіка виросла на 5,3 відсотка. Проте, як вказує жовтневий бюлетень Інституту Економічних Досліджень, 0,9 відсотка з них завдячують іммігрантам²⁰.

Імміграція має також інакше, менш корисне обличчя. Вона викликає пресинг на транспорт та житлові умови: може викликати затори та, з приводу більшого попиту на житло, збільшувати ціну його оренди та купівлі. Крім цього, залежно від розміру міграції, вона може вимагати від місцевих влад збільшення витрат на безпеку з огляду на те, що частина іммігрантів, яка не зможе найти роботу, щоб вижити, може скоювати різного роду злочини. У випадку великої кількості іммігрантів може призводити до конфліктів між ними та місцевим населенням. Іншим некорисним явищем, у зв'язку з міграцією, може бути зростання кількості бездомних²¹. Крім цього явище та розмір міграції примушує змінити не лише спосіб, яким розглядається джерела економічного зростання, але також ролі соціальної опіки в розвинутій економіці. На думку Фільд, зростаючий і гнучкий ринок зайнятості не пасує до існуючої в Англії системи соціальної опіки²².

В остаточному розрахунку, як це було представлено на прикладі Великобританії, баланс користей від міграції, при відповідному управлінні нею, буде позитивний для країни, що приймає мігрантів.

5. Витрати та користі від міграції для країни-постачальника

Громадяни даної країни залишають її з різних причин. Одні роблять це з огляду на пригоди, які хочуть пережити, другі бажають розвиватися, а країна походження не забезпечує їм умов, які б вони хотіли. Ще інші хочуть покращити побут свій і своєї родини, тому вирішують поміняти місце проживання з надією, що в іншій країні знайдуть роботу, за яку отримуватимуть винагороду, яка дозволить їм та їхнім сім'ям жити на належному рівні.

Які наслідки для висилаючої країни має еміграція, великою мірою залежить, з одного боку, від її масштабу, відтак, з другого боку, від інших обставин, таких як: хто виїжджає, на який термін, який вплив має виїзд на членів сім'ї тощо.

Бажаючи проаналізувати, які наслідки в Польщі та польській економіці викликає міграція, треба взяти до уваги всі ці змінні або принаймні більшість із них. Як представлено вище, еміграція в Польщі має масовий характер, тобто відколи Польща вступила в Європейський Союз, кожного дня в різні країни, перш за все європейські, виїжджає певна група осіб. Природа цих виїздів має головним чином економічне підґрунтя. Вона зумовлена відсутністю перспектив і можливостей швидкого

²⁰ BRITTAN S.: *A few home truths on immigration*, „The Financial Times” 2006, 17.11.

²¹ Як вказує Пресове агентство Польщі за “The Financial Times”, у Великобританії проживають приблизно 3 тисячі бездомних поляків. Див.: *Wlk. Brytania: trzy tysiące polskich bezdomnych*, PAP, 23.12.2006, та: *PSZCZÓŁKOWSKA D.: Bezdomni Polacy żyją nie tylko na ulicach Londynu, lecz także Dublina, Paryża, Rzymu i innych europejskich miast*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 28.12.

²² FIELD F.: *The influx of workers demands welfare reform*, „The Financial Times” 2007, 15.01.

зростання та покращення стандарту життя. Додатково труднощі з вирішенням щоденних проблем стають поштовхом покинути рідну країну.

На міграційні процеси основний вплив має рівень економічного розвитку поодиноких країн, а особливо т.зв. явище конвергенції, тобто вирівнювання як рівня життя, так і рівня цін в різних країнах²³. Співвідношення зарплат, наприклад, польських і німецьких, сьогодні є дуже некорисним для Польщі. Напевно можливість отримання вищої винагороди за подібну роботу схиляє до міграції. Проте зрівняння рівнів життя, а отже і співвідношення зарплат, у цих двох країнах в найближчому майбутньому не відбудеться. Якщо кожного року ВВП у Польщі буде зростати і надалі в три рази швидше, ніж у наших західних сусідів, маємо шанси досягти схожого рівня розвитку приблизно через 30 років²⁴. Подібним чином некорисно представляється співвідношення зарплат між Польщею та іншими європейськими країнами. Як вказує Вагстіль, якщо будівельник заробляє у Польщі в середньому 1,5 тис. злотих в місяць, на Заході він може заробити від чотирьох до п'яти разів більше, і це є достатнім мотивом, щоб схилити багато осіб до еміграції²⁵.

Високий рівень безробіття, а також можливість заробити більше грошей за однакові зусилля спричинюють еміграцію перш за все мобільних осіб, підприємницьких та освічених, які в Польщі також мали шанс знайти роботу. Одним із наслідків масового виїзду поляків на легальну працю в країнах ЄС є те, що в Польщі починає ставати помітним брак "робочих рук" в багатьох основних професіях. Труднощі в пошуку бажаних працювати осіб мають фірми у Польщі та фермери – для сезонних робіт. Найбільш відчутним це явище є в будівельному секторі, який знаходиться зараз в межах періоду процвітання²⁶ з приводу надання банками іпотечних кредитів на покриття витрат купівлі квартири, а також спрощення правил їх надання. Навіть іноземні інвестори, у яких найбільше бажали працювати, починають відчувати проблеми зі знайденням людей для польських фабрик. В м. Млава корейська фірма має проблему зі підбором 200 працівників²⁷. Схожі проблеми виникають в розташованих в Голеновському промисловому парку біля Щеціна іноземних фірмах. Працівників шукають: німецька фірма "Optical Disc Service", корейська "Lucky Union Foods", бельгійська "Spin Group" і декілька інших²⁸. Проблеми з пошуком працівників викликані двома причинами, а саме: частина активних осіб воліють виїхати на роботу за кордон, проте місцеві безробітні, які живуть з соціальних виплат, часто воліють не робити нічого, ніж працювати за пропоновану винагороду²⁹.

²³ DUSZCZYK M.: *Swoboda przepływu pracowników – dylematy związane z integracją Polski z Unią Europejską*, „Studia Europejskie” 1999, № 2, с. 91-104.

²⁴ Такі обрахунки були проведені експертами Міжнародного Валютного Фонду. Пор. *Schody do Europy* (dodatek specjalny), „Polityka” 1998 (listopad); DUSZCZYK M.: *op. cit.*, с. 99.

²⁵ WAGSTYL S.: *Labour market: Where have all my workers gone?*, „The Financial Times” 2006, 19.12.

²⁶ MAČKOWSKI D.: *Brakuje chętnych do pracy na budowach*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 22.11.

²⁷ CIENSKI J.: *EUROPE: Employers struggle to fill factories as Polish workers go west*, „The Financial Times” 2006, 25.10.

²⁸ KRAŚNICKI A.: *Goleniów: 1800 miejsc pracy i brak chętnych*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 11.09.

²⁹ Пор. BRZEZIŃSKA M.: *170 zł dziennie to za mało dla bezrobotnego?*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 14.07.; WOJCIECHOWSKI M.: *Nie ma pracowników, truskawki będą zaorane?*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 28.06

Таким чином еміграція поглиблює непристосування ресурсу праці до потреб бізнесу, як в просторовому (у вітчизні залишаються особи взагалі небажаючи виїхати за роботу), так і в професійному (нові білі поля на картах потрібних фахів). З досліджень Національного Банку Польщі виникає, що аж 10% польських підприємств як єдиний бар'єр розвитку вказують труднощі у знайденні нових працівників³⁰.

Польські підприємці, обмежуючи витрати в роки 2001-2004, проводячи реструктуризацію, думаючи як продати продукцію, аналізуючи ринок, користуючись гнучкими формами працевлаштування, спричинили те, що Польща активно увійшла в ЄС з високим експортом та швидким зростанням ВВП. Проте їх конкурентоспроможність великою мірою спиралася на збереженні низьких зарплат. Еміграція, а разом з нею дедалі більші проблеми зі знайденням працівників, спричинюють те, що подальше ґрунтування конкурентоспроможності польських фірм на дешевій робочій силі залишається в минулому³¹.

Відкриття ринку праці в ЄС для працівників з Польщі вимушує роботодавців піднімати зарплати, а також пропонувати вищі винагороди, щоб "затримати" та працевлаштувати нових працівників. Тиск на зростання зарплат може додатково посилитися, тому що дедалі більше людей емігрують з метою заробітків, і водночас дедалі більше підприємців мають проблеми з пошуком вітчизняних працівників з відповідними кваліфікаціями. В ринковій економіці зростання винагороди є результатом як правило або покращенням збільшення ефективності праці, або запроваджених мотиваційних дій. У випадку польських фірм причиною зростання винагород є великою мірою труднощі з пропозицією на ринку зайнятості. В результаті пропозиції вищої винагороди не буде впливати на зростання ефективності, яка в Польщі не є високою. Згідно обрахунків "The Conference Board" в 2005 році, поляк протягом години праці виробив продукцію та послуги вартості майже 20 доларів (19,9 \$), попри те, що в цей час пересічний американець виробив майно за 48,2 доларів, відтак люксембуржець за 61,5 \$³². Це означає, що впродовж одного часу ефективність роботи польських працівників, порівняно з американськими, складає 41,3%, а порівняно з люксембурзькими – 32,4%. Наслідком збільшення винагород польськими фірмами буде зменшення їх конкурентоздатності – вони будуть примушені нести вищі витрати при однакових прибутках. Це вплине також на темпи їх розвитку з приводу менших зисків, а таким чином менших ресурсів на інвестиції. Тим більше, що більша зарплатня не буде впливати мотивуючим фактором. Відтак підвищення винагород фірмами без збільшення ефективності в масштабі всієї країни впливатиме, з одного боку, на збільшення інфляції – буде більше грошей на ринку при подібній кількості товарів та послуг, проте, з другого боку, на зменшення виплат до бюджету через менші прибутки фірм. Хоч частково це буде компенсуватися більшими прибутками з податків на прибутки фізичних осіб.

³⁰ MORAWSKI I.: *Polskie firmy pracują pełna parą*, „Rzeczpospolita” 2007, № 19 (7616), с. B1.

³¹ Поп. BIAŁKOWSKA A.: *Koniec rynku pracodawcy*, „Nowy Przemysł” 2007, № 1; http://www.wnp.pl/nowyprzemysl/3158_2_118_0_0.html (07.01.2007).

³² BIŃCZAK H.: *Polak lepszy od Koreańczyka*, „Rzeczpospolita” 2006, № 15 (7309), с. B1.

Необхідність платити більші винагороди може також знеохотити іноземних інвесторів розміщати в Польщі свої фірми, тому що це стане їм не вигідно.

Якимсь розв'язком цієї проблеми була б, з одного боку, активізація пасивних осіб з поганою кваліфікацією, і перш за все довготривале безробіття, а також відкриття кордонів Польщі для іммігрантів зі сходу. Проте в першому випадку це тягне за собою додаткові чималі витрати, бо навчання працівників забирає як правило біля трьох років, а крім того, не відомо, чи ці особи захочуть працювати, якщо раніше довготривало були безробітними. Проте відкриття кордону Польщі для працівників зі сходу не означає, що вони захочуть працювати в Польщі. Імовірно, що вони виберуть як місце роботи країни, які роками вибирають поляки, де можуть набагато більше заробити. Польща не є для них дуже привабливою країною під оглядом працевлаштування³³.

Дуже бажано для нашої економіки, щоб емігранти повернулися на батьківщину. Виїзди поляків за кордон мають для них багато позитивних аспектів. Мігранти пізнають світ, вивчають мови, здобувають нові кваліфікації, знання та досвід – цінний капітал. Проте користі є потенційними та виявляються тоді, коли емігранти повернуться у вітчизну. Якщо поляки не вирішать повернутися, наша економіка зазнає збитків, тому що не лише не поверне собі витрат на їх освіту, але й не буде мати відповідних працівників. Виїжджають у більшості кваліфіковані працівники, дуже часто з вищою освітою. Це некорисно впливає на польський ринок зайнятості³⁴. Збільшення зарплат можливо що допоможе затримати працівників у Польщі, проте радше не схилить повернутися осіб, які виїхали на захід – принаймні доки зарплати в Польщі не виростуть з приблизно 25% західноєвропейських ставок до понад 50%³⁵. З досліджень, презентованих під час конференції про еміграцію 17 травня 2006 р. в Польському Посольстві в Лондоні, виникає, що тільки 20% поляків, які прибули у Великобританію стверджують, що напевно повернуться у Польщу; впевнених, що залишаться за кордоном, було 14% з досліджуваних осіб. Інші повідомили, що подумують про це пізніше³⁶. Це означає, що взагалі не сказано, що поляки, які виїхали, повернуться у вітчизну після певного часу.

Виїзди поляків на роботу в країнах ЄС і можливе їх постійне оселення там, може дуже некорисно вплинути на стан фінансів соціального страхування, який також сьогодні не є найкращий. У 2007 році дотація до нього з бюджету держави складатиме 26 мільярдів злотих. На думку директора Терези Гюзельф із Міністерства Праці і Соціальної Політики, погіршення ситуації в фінансах соціальних страхувань виникає з дедалі гіршої пропорції між працівниками, які сплачують виплати на соціальні страхування, і тими, що отримують виплати пенсій³⁷. З даних відомства виникає, що 13,5 мільйона поляків (без фермерів) сплачують внески, а виплати отримують аж

³³ BRZOSTEK D.: *Nie chcą pracy w Polsce*, „Gazeta Wyborcza” 2007, 16.01.

³⁴ MARCZUK B.: *Emigranci wrócą, jeśli będą reformy*, „Gazeta Prawna” 2006, 12.07.

³⁵ CIENSKI J.: op. cit..

³⁶ IŃSKI A., TRĘBSKI K.: *Desant liberalów*. „Polish Express - Polski tygodnik w Wielkiej Brytanii” 2006, № 94; <http://www.polishexpress.co.uk/artukul.aspx?id=296>; oraz: [przedruk jako]: *Polacy w Anglii: czy jeszcze powrócą?*, Barka.org, http://www.barka.org.pl/misja_anglia/czy_polacy_wroca.doc, 16.11.2006.

³⁷ *Coraz mniej Polaków do utrzymywania rencistów*. Informacyjna Agencja Radiowa, 03.11.2006.

7 мільйонів осіб. Дуже некорисний вплив на стан фінансів нашої системи соціального страхування має демографія. Народжується дедалі менше дітей, а в пенсійний вік вступають демографічні піки. На ринок зайнятості входить дедалі менше осіб. Стан нашої каси страхування погіршує також еміграція на заробітки, тому що особи, працюючи за кордоном, сплачують внески на соціальне страхування там.

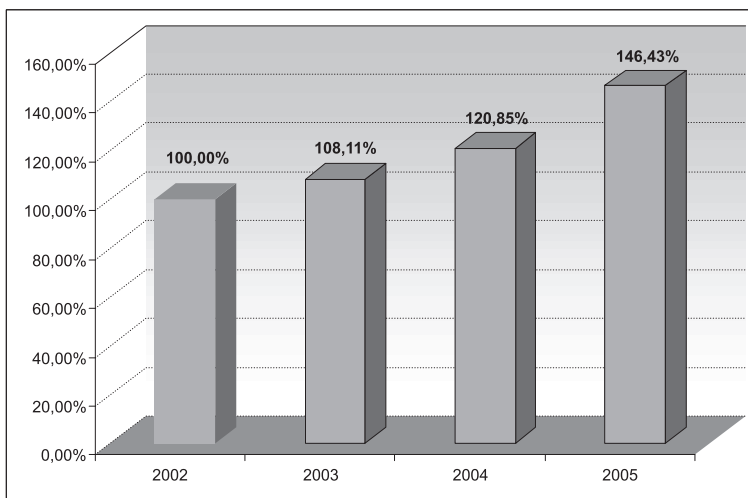
Погіршення коефіцієнта працюючих осіб до отримуючих соціальні виплати спричинить, що вже сьогодні високі навантаження зарплат внесками на соціальні виплати не будуть зменшені. В результаті підвищення винагороди польськими фірмами замість мотивації, як працівника (до кращої праці), так і роботодавця (до розумнішого управління людським капіталом), не дасть такого ефекту, тому що значна частина підвищення передаватиметься державі.

Крім негативних наслідків еміграція може мати корисний вплив на економіку. Фактором, який може істотним чином вплинути на економічний розвиток, є гроші, переслані мігрантами своїм сім'ям у вітчизні. З даних, представлених у Репорті Світового Банку про міграцію, виникає, що офіційно зафіксовані в платі грошей, зароблених за кордоном у Європі (з урахуванням колишніх радянських республік), перевищили 19 мільярдів американських доларів³⁸. Це складало 8% глобальної суми переказів від мігрантів, яка становила 232,3 мільярди американських доларів. Найбільші впливи (прибл. 207 млн США), враховані як відсоток ВВП, зафіксувала Молдова. У 2004 році гроші, переслані емігрантами, відповідали 27% її ВВП. Багато отримали також родини з Герцеговини (21% ВВП – 1,83 млрд доларів США), Албанії (відповідно 16% і 1,6 млрд доларів США) та Вірменії (9%; 226 млн доларів США).

Подібне відбувається також у Польщі, де впродовж кількох років у офіційній статистиці фіксується зростання приватних переказів у вітчизну з роботи за кордоном, як з країн Європейського Союзу, так і поза нею, показує це таблиця 1. У 2006 р. зафіксовано виразне зростання рівня приватних трансферів як у I так і II чверті порівняно з попереднім роком. Приватні трансфери по стороні доходів в першій чверті 2006 р. збільшилися на 19,81%, відтак у II чверті на 13,7% порівняно з аналогічними періодами 2005 р. На приватні трансфери (з боку доходів) в основному склалися кошти, отримані з переказів заробітків осіб, які працюють за кордоном, платежі на фінансування позаінвестиційних цілей, пенсій, отриманих резидентами з загальних соціальних страхувань з-за кордону, а також незначних коштів, отриманих за примусову роботу поляків під час II Світової Війни.

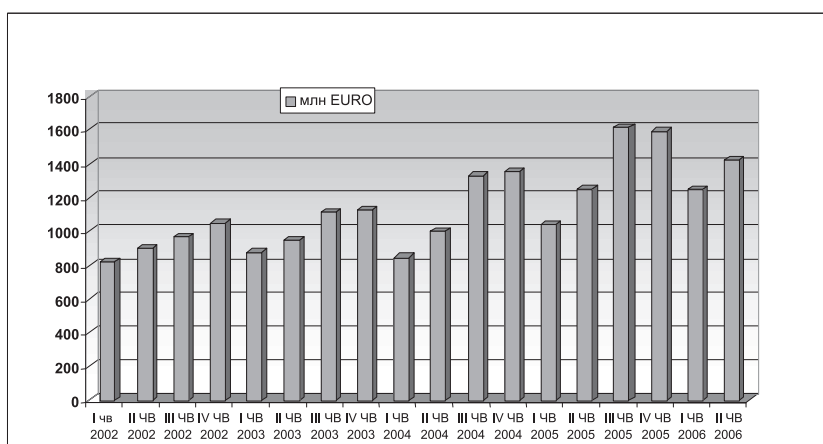
Аналізуючи дані стосовно приватних трансферів в поодиноких чвертях у різні роки (див таб. 2) можна помітити, що їх вартість росте особливо в III і IV чверті, що правдоподібно зв'язане з працевлаштуванням більшої кількості сезонних працівників у країнах ЄС. Слід сподіватися, що ця тенденція буде поглиблюватися, тобто в чергові роки динаміка росту приватних трансферів буде рости. Це зв'язано з тим, що дедалі більше країн даватимуть полякам доступ на свій ринок зайнятості, а також з цього приводу імовірно ще більше поляків виїдуть за роботу за кордон.

³⁸ *Migration and Remittances. Eastern Europe and the Former Soviet Union.* Mansoor A., Quillin B. (ed.), The World Bank 2006, с. 57.

Джерело: Власне опрацювання на основі даних Національного Банку Польщі (2006). Баланс платежів Республіки Польща за II чверть 2006 р. – http://www.nbr.pl/Publikacje/Bilans_platniczy/bilans_platniczy2006_2.pdf

Рис. 1. Динаміка зростання поточних приватних трансферів у поодинокі роки

Джерело: Власне опрацювання на основі даних Національного Банку Польщі(2006). Баланс платежів Республіки Польща за II чверть 2006 р. http://www.nbr.pl/Publikacje/Bilans_platniczy/bilans_platniczy2006_2.pdf

Рис. 2. Вартість поточних приватних трансферів у чвертях поодиноких років

Очевидно приватні трансфери – це не всі зароблені поза межами Польщі гроші. Більшість людей привозять готівку. Як вказує Лешек Бальцеровіч, у першому півріччі 2006 р. куплено в обмінах валют на 56% більше британських фунтів, ніж в аналогічному періоді 2003 р.³⁹

³⁹ GADOMSKI W.: Kto wypędza Polaków – rozmowa z Leszkiem Balcerowiczem, „Gazeta Wyborcza” 2006, 15.09.

Кожне економічне явище може викликати багато різних наслідків. Наприклад, у випадку фінансових ресурсів, які пересилаються у вітчизну. З досліджень Світового Банку виникає, що прибіл. 85% фінансової допомоги рідних, які працюють за кордоном призначається головним чином на буденні потреби їхніх сімей у вітчизні, такі як: харчування, одяг, купівля різних речей тощо. Дещо вище 10% передаваних ресурсів спрямовуються на освіту та заощадження. Проте лише невелика частина коштів, передаваних сім'ї (менш ніж 5%), які можуть впливати на економічний розвиток, поступають в економіку у вигляді інвестицій у ферми та промисловість.

Якщо у Польщі структура витрачання пересланих з-за кордону грошей буде схожою, тоді, як показує приклад таких країн як Сальвадор, в якому 16% ВВП складають кошти, передавані від односімейців, працюючих за кордоном – це не вплине значною мірою на розвиток економіки держави. Все залежить від того, скільки буде призначатися на споживання, скільки – на заощадження і перш за все інвестиції, і в тому числі освітні. Чим більший відсоток пересланих грошей буде призначений на інвестиції, тим більша ймовірність, що вони істотно спричинять не лише покращення ситуації домашніх господарств, але перш за все тривалий розвиток польської економіки. В протилежному випадку ці гроші, хоч можуть дещо збільшити споживацький попит⁴⁰, проте через їх вплив на зростання цінності польської валюти ускладнюють розвиток експортерам. В результаті – це може призвести в довшому періоді до падіння кон'юнктури. Отримання грошей з-за кордону може також схилити сім'ї, які живуть у вітчизні, обмежувати себе або не працювати взагалі, як це відбувається в Мексиці та інших країнах Латинської Америки⁴¹.

Підсумовуючи, на даний час баланс еміграції для Польщі ще корисний. Проте можна вже побачити несприятливі для економіки тенденції, які в результаті можуть викликати те, що баланс стане від'ємний, і пересилання навіть набагато більших коштів від емігрантів у свої сім'ї, не змінить цього.

Першим некорисним явищем, яке помічено наприкінці 2006 р., є сильний пресинг на зростання винагород, викликаний браком працівників на ринку зайнятості. В результаті цього дуже швидко може почати рости інфляція, яка є ефектом, з одного боку, більших заробітків, а також, з другого боку, необхідних підвищень цін товарів та послуг. Паралельно зі зростаючою інфляцією погіршуються умови ведення економічної діяльності, тому що підприємствам важко передбачити можливі витрати та користі в довшому горизонті часу. В результаті зменшиться їх схильність приймати рішення про починання нових інвестицій, які є основою розвитку фірми, а також створення нових робочих місць. Зростання інфляції вплине також на рішення Ради Фінансової Політики стосовно підвищення Національним Банком Польщі процентної норми. Відтак разом зі зростанням процентних ставок у Національному Банку Польщі зросте нарахування проценту кредитів – як іпотечних, споживацьких, так і інвестиційних. Багато фірм через дорогі кредити не насмілюються на нові інвестиції або зменшують розміри уже введених, домашні господарства беруть менше споживацьких та іпотечних кредитів, внаслідок чого зменшиться споживання

⁴⁰ BIŃCZAK H.: *Sami napędzamy gospodarkę*, „Rzeczpospolita” 2006, 28.12.

⁴¹ MITRASZEWSKA A.: *Migracja za chlebem niewiele pomoże gospodarce*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 19.11.

– домашні господарства менше купують, фірми мають менші прибутки. Це вплине на розмір економічного розвитку. Додатково приплив коштів від мігрантів, з одного боку, та коштів від Європейського Союзу, з другого боку, буде впливати на зростання вартості польської валюти внаслідок чого фірми-експортери будуть мати важчі умови господарювання, в результаті це негативно вплине на економічне зростання, розвиток фірм та виникнення нових робочих місць. В свою чергу це буде заохочувати до подальшої еміграції людей.

Очевидно, здійснення цього чорного сценарію залежить ще від багатьох інших факторів, наприклад, від затрат на енергоносії, такі як нафта і газ, глобальної кон'юнктури тощо. Як це було представлено в даній роботі, явище міграції викликає багато наслідків. Основною проблемою є те, що невідомо, як управляти ситуацією, щоб це принесло більше користей, ніж негативних наслідків. Світовий Банк дає свою оцінку: аби міграція принесла користі приймаючим, висилаючим країнам, а також самим емігрантам, зацікавлені країни мусять краще координувати реалізовані ними напрямки міграційної політики⁴². На думку експертів Світового Банку, найкориснішою розв'язкою проблеми міграції могло б бути поєднання короткотривалої еміграції з заохоченнями повернення до рідного краю або поширення механізму так званої періодичної міграції. В результаті періодичної міграції були б можливі наступні користі:

- заповнення приймаючими країнами браків робочої сили, а також підвищення рівня прибутків, а також зменшення суспільного напруження, викликаною неконтрольованою імміграцією.
- можливість накопичувати висилаючим країнами людський капітал, який в інакшому випадку був би втрачений,
- шанс отримати емігрантами можливість збільшення доходів, розвитку людського капіталу та збільшення заощаджень при одночасному збереженні сімейних зв'язків.

---

⁴² *Migration Could Yield a 'Triple Win' For Migrants And Sending And Receiving Countries, Says World Bank Report.* "News & Broadcast, The World Bank" <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:21183567~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html>, 16.01.2007.

** Переклав Пьотр Шостак.

Міграції на заробітки – в пошуку можливості збільшити власний потенціал/капітал

1. Вступ

Міграція, а особливо міграція на заробітки це явище, яке виникає в країнах бідніших. Польща вже від часів розподілу ставала бідною країною та ставала як така резервуаром міграції. Ще у 19 столітті були це в головній мірі виїзди “за хлібом” – у Сполучені Штати Америки, а в міжвоєнний період поляки великими групами виїжджали “на сакси” в Німеччину, Бельгію, Францію. Після війни, з огляду на політичну ситуацію та “залізну занавісу”, яка відділяла країни підлеглі Москві, можливість залишити країну була в так великій мірі обумовлена різними обмеженнями, що для багатьох поляків виїзд за кордон був просто неможливий. Як пише Даріуш Столя на основі даних з архівів та аналізу документів адміністрації (а отже офіційних статистик спертих на основі виданих паспортів) на зламі 40. і 50. років відбулося “Велике закриття”, тому що застосували безпрецедентні рестрикції на закордонні виїзди, чого наслідком було *“майже повне закриття кордонів для переміщення осіб, рух майжи зник на кілька років”*¹. З цього приводу в 50. роки *“масштаби закордонної мобільності в цей період були близькі нуля. /... В новітній історії Польщі ці цифри ніколи не були такі низькі”*². Виїзди, які траплялися, (ми не зустріли даних стосовно їх чисельності) були радше втечами з політичних причин і мали риси біженства. З цього приводу *“для більшості емігрантів були зв’язані навіть із втратою польського громадянства та утрудненнями в пізніших спробах відвідати рідні сторони”*³.

Вже в пізніші роки виниала можливість туристичних виїздів, яких значна частина була більше зв’язана з зароблянням грошей ніж відвідуванм, що де-факто обмежувалося до специфічної форми торгівлі (рушниками, цигарками, кремом *nivea*, медикаментами). *“В одиничному вимірі ця торгівля була так малою, що можна б її назвати мікроторгівлею, тим не менш водночас масовість явища спричинювала, що ціла сума перепливу могла досягати чималі розміри”*⁴. Перевага жінок серед виїжджаючих за кордон з “туристичною метою” сутерує, що *“частина туристок – це особи /.../ “визначені” до закордонної торгівлі в рамках поділу ролями в домогосподарствах”*⁵.

* Проф., д-р габ., Факультет наук про сім’ю, Люблінський католицький університет; Інститут соціології, Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської.

¹ STOLA D.: Międzynarodowa mobilność zarobkowa w PRL. [B:] *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Jadźwińska E., Okólski M. (ред.), Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2001, с. 65.

² Ibidem, с. 63.

³ Ibidem, с. 64.

⁴ Ibidem, с. 79.

⁵ Ibidem, с. 76.

Окрім заробкових туристичних виїздів, заробітчанський характер мали також виїзди зорганізовані промисловими підприємствами, які полегшували можливість додаткового, кращого ніж в країні заробітки, часто з призначенням для власних працівників у рамках економічної співпраці та міжнародних договорів східного блоку (Ради взаємної економічної допомоги)⁶. Були також заробкові виїзди для митців, організовані Державним агентством митців. В обох випадках виїзди мали кількісно дуже обмежений характер та строго контролювалися державою.

Про типову заробітчанську еміграцію а Польщі можемо говорити отже щойно після змін, які відбулися після 1989 р. Мала тоді свій початок трансформація, яка в зв'язку з політичними та економічними змінами, викликала зміни зв'язані з пересіканням кордону. По-перше – знесено обов'язок отримання віз для виїжджаючих з країни з туристичною метою. Також тоді припинено видавання двох типів паспортів – одних для східного, других для західного блоку, одних для службових, інших для приватних виїздів. Паспорти стали дійсні до всіх країн світу, а люди тримати паспорт вдома, схоже як внутрішній паспорт. Водночас допущено можливість офіційно мати “чужу” валюту, тобто американські долари, або грошей з західних країн (раніше за це можна було попастив тюрму), а також дозволено внутрішній обмін валют (банки, пункти обміну валюти) – раніше неофіційно займалися цим міняйли.

Можливість виїздів, яка виникла в 90. роках викликала еміграцію на заробітки. На початку вона мала нелегальний характер⁷. Причини виїздів на заробітки були особливо складні⁸. З загальної перспективи пояснювали їх різницями в економічному положенні поодиноких країн (щодо рівня зарплати, можливостей найти роботу, вартості поодиноких валют) та стандартів життя. Проте з індивідуальної перспективи пояснювали їх як дії, які проводяться з метою диверсифікувати ризики зв'язані з функціонуванням домогосподарств у нестабільній економічній системі. Спочатку переважала сезонна міграція – часто з нелегальною роботою⁹. Ситуація різко помянялася після інтеграції Польщі в ЄС а відкриттям деякими країнами ринку зайнятості для поляків. Сьогодні, “згідно вторинних актів права (тобто розпоряджень і директив) стосовно свободи перепливу працівників, ніхто не може заборонити особи, яка шукає роботи, або подається з метою її виконувати, права на виїзд та в'їзд в дану країну –члена”¹⁰.

Як отже бачимо, правова ситуація стосовно виїздів взагалі, в цьому також міграції на заробітки, різко змінилася. Це викликало раптову зміну міграційної ситуації в Польщі, але також в інших країнах Центрально- Східної Європи. Дослідження

⁶ MAREK E.. *Zatrudnienie pracowników polskich za granicą*, „Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Studia i Materiały” 1992, з. 6.

⁷ CHORAŹKIEWICZ G.: *Współczesne procesy migracyjne*, „Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Studia i Materiały” 1992, з. 6, с. 15.

⁸ OLEKSYN T.: *Sklonność Polaków do emigracji zarobkowej*, „Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Studia i Materiały” 1992, з. 6.

⁹ OKÓLSKI M.: *Przeptyw siły roboczej w świetle niemiecko-polskiej umowy dwustronnej o pracownikach sezonowych*. [B:] *Polscy pracownicy na rynku Unii Europejskiej*, Kaczmarczyk P., Łukowski W. (ред.), Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2004.

¹⁰ *Migracje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy*. Warszawa, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej Departament Analiz Ekonomicznych i Społecznych, 2004, с. 21.

проведені Центром дослідження громадської думки на початку березня 2005 на групі 1 025 дорослих поляків виявили, що кожен сьомий опитуваний (15%) мав у найближчій родині хоч одну особу, яка після вступу Польщі в ЄС (1 травня 2004) виїхала з метою заробітків. З цього частина (9%) надалі працюють, частина працювали, але вже вернули (5%), а частина (1% з 15%, які декларували виїзд близької особи) не найшли роботи¹¹. Явище міграції має характер неймовірно динамічний. Чергові дослідження Центру дослідження громадської думки, проведені в жовтні 2006 року виявили, що впродовж останніх півтора року “два рази збільшився відсоток досліджуваних, які в колі найближчих мали особу, яка /.../ виїхала працювати в якійсь країні Європейського Союзу”¹². А після двох з половиною років від нашого вступу в ЄС, “майже кожен третій анкетований – (31%) декларують”, що хтось з найближчих виїхав з метою заробітків. Поміж них 22% надалі працюють, 8% працювали, але вже вернули, а 1 % виїхали та не найшли роботу¹³. Щоправда немає чітких даних, скільки поляків виїхали в пошуках роботи, але “згідно оцінок European Citizen Action Service оприлюднених в серпні поточного року з Польщі виїхали з метою заробітків приблизно 1 220 000 громадян”¹⁴.

Динаміка явища вимагає здивуватися його різноманітним наслідкам.

2. Макросупільна перспектива

Коли розглядаємо обставини та наслідки міграції – слід поглянути на неї з вох перспектив: макро – суспільної – країни приймаючої мігрантів та країни, яка дозволяє на міграцію, а також з перспективи мікро – суспільної: осіб, сімей та мігруючих груп. Багато інформацій про міграційні процеси дає також аналіз рис мігрантів та ситуацій, в яких вирішують про міграцію.

Країни, які приймають мігрантів, калькулюють чи виплачується їм приймати працівників ззовні. Згода на прийняття виникає тоді, коли імміграція є в інтересах приймаючої країни, а отже, коли прибуваючі заповнюють браки в поодиноких категоріях працевлаштування¹⁵, особливо просувається працевлаштування дефіцитних кадрів фахівців та професій, які вимагають довголітнього навчання (нпр.: лікарі)

Відтак країни походження мігрантів сьогодні назагал погоджуються на міграцію, тому що, згідно очікувань міжнародного співтовариства, не можна обмежувати вольностей своїх громадян. Проте можуть бути зацікавлені міграцією для врегулю-

¹¹ *Praca Polaków w krajach UE – plany i doświadczenia. Raport kwiecień 2005*, CBOS, Warszawa 2005, с. 3.

¹² *Praca Polaków w krajach Unii Europejskiej. Raport listopad 2006*, CBOS, Warszawa 2006, с. 1.

¹³ *Ibidem.*, с. 2.

¹⁴ TRASER J.: *Who's Still Afraid of EU Enlargement*, ECAS – European Citizen Action Service, 2004, http://www.euractiv.com/29/images/Who's%20still%20afraid%20of%20EU%20enlargement_Sept06_tcm29-157485.pdf, 20.11.2006. TRASER J.: *Who's Afraid of the EU's Latest Enlargement. The Impact of Bulgaria and Romania joining the Union on Free Movement of Persons*, ECAS – European Citizen Action Service, 2006, http://www.ecas.org/file_uploads/1187.pdf, ECAS, 20.11.2006.

¹⁵ Дії (законои) з метою врегулювання виїздів можуть впливати на міграційні процеси, тому що застосовують різні розв'язки: заборону, проведення селекції, дозволи, пропагування, видворення.

вання свого ринку зайнятості, особливо в ситуації високого безробіття, або намагатися обмежити міграцію. Тоді мусять концентруватися на детальному впізнанні факторів які “випихають” на еміграцію, діяльності заохочення, щоб залишитися у вітчизні, між іншим шляхом значного піднесення зарплат чи ліквідування бар’єрів для створення робочого місця для себе самого, чи шляхом скорочення навантажень праці для підприємців. Така діяльність може бути стільки успішною, скільки брати до уваги справжні причини індивідуальних рішень про виїзд з країни, а також наскільки країна, яка “випихає” відносно швидко є в силі виівнювати різниці в разобітках, можливостях працевлаштування та стандартах життя порівняно з країнами, які “притягають”.

3. Користі та витрати приймаючої країни у світлі літератури

Як вказує література присвячена питанням міграції, внаслідок напливу мігрантів у країнах, які приймають, помічається перш за все позитивні наслідки в сфері економіки (виробничої та споживацької), в зростаючому рівні професійних компетенцій на ринку зайнятості та в демографічній структурі.

- Загально наголошується, що поява нових працівників, чи наплив великої хвилі мігрантів – заробітчани, спричинюють “посилення економічного розвитку”, а в результаті – динамічний розвиток наново заселених регіонів. Прикладами є: канадійська прерія, російський Далекий Схід “яких господарка формувалася з нічого внаслідок масового напливу людей”¹⁶, чи економіка Ірландії, яка останнім часом динамічно розвивається.
- Назагал нові працівники, які напливають на ринок зайнятості працевлаштуються там, де місцеві з різних причин, не зацікавлені роботою. В значній мірі це явище виступає в періоди відносного браку робочих сил слабо кваліфікованих. В результаті зменшується не тільки нестача робочих сил, але як помічається в різних країнах приймаючих мігрантів, заповнюють вони нішу в послугах та інших сферах, де виступає тривалий, або сезонний дефіцит працівників. Тим не менш у ситуації, коли на ринку в приймаючій країні виступає дефіцит працівників з вищими, чи більш фаховими кваліфікаціями, тоді для цієї країни особливо корисний є:
  - “дренаж мізків” – заохочування до приїзду осіб з особливими кваліфікаціями, знаннями та інтелектуальним потенціалом. Він помітний в політиці багатьох країн (передні місця в цьому займають США чи Канада), які пропонують висококваліфікованим працівникам особливо привабливі умови роботи та життя;
  - “дренаж професій”, “крадіж працівників”, які володіють уміннями в забутих професіях, знехтуваних місцевими жителями, або в професіях, які вимагають закінчення важких студій та постійного довчання, як в про-

¹⁶ MARYAŃSKI A.: *Migracje w świecie*, PWN, Warszawa 1984, с. 13.

фесії лікаря. Тимчасом молодь в багатих країнах не є нею зацікавлена з огляду на великий вклад праці та не піднімають науки важких професій¹⁷, в зв'язку з тим приїзні заповнюють нішу в зайнятості.

- В обох ситуаціях приймаюча країна скорочує витрати на навчання працівників і без інвестування в їх підготовку, отримує висококваліфіковану робочу силу. Як наголошує багато авторів, набагато дешевше вітати фанфарами кваліфікованих працівників, ніж кваліфікувати кадри, корисніше бо субсидіювати працевлаштування кваліфікованих фахівців ніж фінансувати довголітню, грошезатратну освіту, навчання та їх професійний розвиток.
- Окрім скорочення витрат на навчання, приймаючі країни скорочують витрати працевлаштування. Це відбувається в двох площинах – легального та нелегального працевлаштування. Приймання нових працівників дає роботодавцям шанси зменшити рівень зарплат, що веде до збереження витрат виробництва на низькому рівні. В другій ситуації, незгідній до речі з законодавством приймаючої країни – відбувається скорочення навантажень праці, а особливо для роботодавців, які приймають працівників “на чорно”.
- Крім цього – що слід наголосити, в країні, яка приймає виникають нові робочі місця зв'язані з обслуговуванням міграції. Зростає зайнятість зв'язана з контролем та організацією міграції, часто також з організуванням навчання мови, освітою, соціальною опікою для мігрантів.
- Зростає також рівень споживання в широкому розумінні, наприклад з огляду на зростання кількості мешканців. Це стосується перш за все, але не виключно, витрат на щоденне харчування та засоби гігієни. Мігранти в країні, яка приймає, навіть ці, які планують, щоб якнайбільше зекономити, вислати односімейцям, витрачають якусь частину своїх заробітків на квартиру та супроводні оплати, одяг, рідше н здоров'я, розваги, відпочинок та культуру. Разом витрати мігрантів збільшують попит на багато благ та послуг. Мігранти не тільки як працівники, але також як споживачі, стимулюють економічний розвиток країни, яка їх приймає.

Особливий характер мають зміни, які наступають в структурі населення приймаючої країни. Як вказують статистичні дані стосовно мігрантів, міграція охоплює в головній мірі країни, які мають молодше населення, тому що ця вікова категорія є найбільш мобільна. Міграція має отже вплив на сповільнення старіння суспільства приймаючої країни¹⁸ – але міграція викликає також “істотні зміни структури населення, особливо національної або мовної”¹⁹.

Проте не можна не помітити, що приймаюча країна несе також певні витрати зв'язані з прийманням мігрантів.

- По-перше – мусить забезпечити інфраструктуру, зв'язану з напливом населення та необхідністю забезпечити житло, охорону здоров'я, соціальні ви-

¹⁷ У найближчі роки в країнах ЄС буде 60 тис. робочих місць для лікарів. Див.: LEŚNIEWSKA J.: *Problemy migracji polskiej kadry medycznej*. „Polityka Społeczna” 2005, № 4, с 18.

¹⁸ STANEK M.: *Sytuacja imigrantów na hiszpańskim rynku pracy*. „Polityka Społeczna” 2006, № 7, с. 23.

¹⁹ MARYAŃSKI A.: *op. cit.*, s. 13.

плати, освіти. З багатьох причин пропонувані та доступні мігрантам умови є нижче стандартів визнаних як норма в приймаючому їх місцевому середовищі.

- По-друге – існує побоювання в обмеженні деяких робочих місць для жителів приймаючої країни. Все таки, генерально, тому що мігранти входять “в нішу” працевлаштування, ця проблема не акцентується особливо витрата приймаючої країни, але може викликати невдоволення та непокої місцевих працівників.
- Поява більшої групи мігрантів – особливо представників іншого культурного кола – несе за собою ризик конфлікту расового, релігійного, суспільного планів. Цей ризик трактується дедалі поважніше, з огляду на виникання в багатьох приймаючих країнах (м.ін.: Франція та Німеччина) маніфестацій перш за все молоді з сімей мігрантів та заколоти в багатьох містах, внаслідок яких виникли величезні матеріальні збитки.

Конфлікти мають своє джерело в різному сприйнятті суспільної ситуації прибулого населення місцевим суспільством і самими мігрантами. Серед перших чує бо переконання, що імігранти викликають зменшення добробуту місцевого населення, викликають порушення ладу, загрозу безпеки та загальне погіршення якості її життя. Проте імігранти мають свідомість дискримінації, але також меншого доступу до освіти та праці, менших можливостей досягти вищий стандарт життя, гіршого трактування та буття групою “другої категорії”.

Додатково, як вказує А. Марянський, в деяких ситуаціях, особливо при слабо контрольованій, масовій міграції, помічається деградація довкілля. На думку цього автора біженці, мігранти менше бережуть, а навіть нищать країну, в якій найшли притулок²⁰.

4. Користі та втрати висилаючої країни

Акцептація міграції на заробітки “висилаючою” країною безсумнівно в’яжеться з помічанням переваги коритей, зисків, які виникають з виїзду громадян над загальними витратами, чи втратами, які виникають з цих виїздів. Щоб усвідомити собі відношення між зисками та втратами, треба детально представити якомога усі наслідки виїзду з країни більшої групи людей з метою заробітку.

Як вказує література предмета присвячена аналізу наслідків у сприйнятті макросуспільному – виїзди викликають низку змін різного характеру. Помічається їх і в демографічній структурі та в інтелектуальному чи економічному потенціалі суспільств високого рівня міграції.

По-перше – може це виражатися як наслідки демографічного характеру

- Може вести до послаблення демографічного потенціалу країни, а масштаб послаблення оцінюється згідно рівня показника міграції порівняно з показниками натурального приросту населення.

---

²⁰ Ibidem.

- Доходить порушення вікової структури, в головній мірі в сільській території, де помічається “прискорене” старіння популяції, так внаслідок закордонної міграції молодшого покоління, як також паралельно існуючої внутрішньої міграції (пошук роботи в містах і зміна місця проживання).

По-друге – помітне є явище, яке окреслюється як погіршення “якості популяції”, що залишається в країні – постачальнику.

- Якщо серед емігрантів помічається надпредставництво молодих і краще освічених людей, що помічаємо в випадку наших мігрантів, то слід помітити в цьому явищі тенденцію скорочення кількості вищекваліфікованих кадрів та обмеження кількості освічених людей у цілому суспільстві, а особливо в молодших, мігруючих вікових категоріях. Відтак залишається більше осіб із низьким рівнем освіти, часто менше активних, менш підприємницьких, або тільки менш примушених і менше підвпливних моді на виїзд.

Ці зміни можуть мати дуже істотне та довготривале значення. Вказує на це А. Марянський, який дає приклад Болгарії, з якої *“вийхала ще в XIX столітті нечисленна турецька інтелігенція, а залишилися на селі далеких районах турки стали найбільш зацфаною етнічною групою”*²¹. Цей факт мав довгострокове, величезне, некорисне значення для дальшого розвитку країни.

Третьою площиною аналізу є некорисні економічні наслідки не лише з фінансового характеру, але також деградація економічного потенціалу та природничого довкілля. Звертається увагу на наступні квестії:

- загроза інфляції як ефект неконтрольованого напливу грошей/заробітків в місце походження,
- економічна деградація території, з якої виїжджають люди та позбавлених внаслідок еміграції, стандартних дій та нових економічних ініціатив.

Проте на зиск, користі висилаючої країни слід глянути з двох перспектив – однієї – яка стосується мігрантів в період їх перебування за кордоном, в головному тих, які трактують свій виїзд як перехідний і планують повернення, та другої – в ситуації їх повернення в вітчизну. Не згадуємо тут вагому також для висилаючої країни міграцію на заробітки, яку трактується як перехідний період до еміграції на постійно. Тоді більшість, або майже усі зароблені гроші інвестуються в цільовій країні, тій в якій планується постійне перебування.

Період роботи за кордоном викликає окреслені наслідки для висилаючої країни. По-перше міняє ситуацію на ринку зайнятості. Виїзди в пошуках роботи взагалі, або роботи краще платної є наслідком негараздів, які виступають на ринку зайнятості (високий рівень безробіття), а також невдоволення з рівня заробітків (бідні працівники), які не гарантують задовільної побутової ситуації. Внаслідок цих негараздів, при одночасному порівнянні з відповідною ситуацією в іншій країні, яка для потенційного мігранта є конкретним пунктом віднесення, приймаються людьми/суспільними групами рішення про міграцію з метою збільшення почуття соціальної безпеки та/або піднесення стандарту життя їхнього та їхніх сімей/домогосподарств. Отримання роботи та відносно вищих ніж в своїм краю заробітків великою групою мігрантів,

²¹ Ibidem

а також факт, що різним способом принаймні частина доходів передається в вітчизну, має велике значення для висилаючої країни. Це проявляється шляхом:

- зменшення рівня безробіття внаслідок перепливу в іншу країну надвишки робочої сили;
- приплив споживацького капіталу – коли на ринок впливає більше грошей, помічається зростання споживацтва, яке в свою чергу збільшує виробництво та послуги, а посередньо стимулює повстання нових робочих місць;
- приплив інвестиційного капіталу – в результаті передачі заробітків у країну походження має вплив на розвиток будівництва, продукційних інвестицій, збільшення кількості робочих місць.

Користі для країни походження називаються також у випадку сезонної міграції на заробітки. Доходи отримувані мігрантами підсилюють локальні ринки, збільшують попит і дають, хоч тільки сезонний, але конкретний *“позитивний імпульс для локального підприємництва”*²².

Схожі ситуації можна побачити в ще більшому напруженні, коли маємо до діла з поворотною міграцією, особливо тоді, коли реемігранти здобули більший капітал і трактують його як основу для творення робочих місць, інвестування зароблених грошей у власне працевлаштування та далі в розвиток інвестицій. Рееміграція спричинює ще інші користі для країни в яку повертають. Це є як зміримі користі, яких можна оцінити, а також користі зв’язані зі збільшенням життєвого потенціалу, покращенням якості життя реемігрантів та їх сімей.

Разом, отже в макросуспільному масштабі, внаслідок еміграції на заробітки та рееміграції, в країні, яка висилала відбувається:

- зростання професійних компетенцій і загального життєвого потенціалу мігрантів завдяки досвіді набутому поза країною, зростає їх інноваційність мобільність, кращі знання іноземної мови, проінвестиційне налаштування;
- зростання торгівлі та виробництва благ, на яких купівлю зорієнтовані є реемігранти, налаштовані часто на такзвані символи статусу, перш за все автомобілі, освіту доми,
- загальне зростання якості життя в країні походження,
- зростання почуття соціальної безпеки цієї групи мігрантів, яка виїжджала внаслідок маргіналізування, особливого відчуття загрози та низького стандарту життя,
- повернення молодого покоління, яке в головній мірі творить міграційну хвилю, а складає основний демографічний потенціал країни.

Як отже бачимо втрати та користі, які виникають з аналізу наслідків міграції для висилаючої країни є важкі для підрахунку та важкі до порівняння. Рішуче виразнішими здаються бути зиски приймаючої країни. Але представлені аналізи показують дуже складний вимір цілісної оцінки міграції на заробітки на рівні макросуспільному. Попри це ведуть до висновку, що міграція на заробітки більше виплачується приймаючим країнам, ніж країнам з яких походять мігранти. В більший бо мірі вирішує або мінімізує проблеми цих перших.

²² KACZMARCZYK P., ŁUKOWSKI W.: Migracje sezonowe – zarys problemów badawczych. [B:] *Polscy pracownicy na rynku ...*, op.cit., c. 15.

Тим не менш міграція на заробітки не була б можлива, коли б не калькуляції самих мігрантів. Це для них баланс користей мусить перевищити витрати, які несуть. Це вони де-факто приймають рішення про виїзд у пошуках роботи. Вони та їхні сім'ї. Менше цікавлять їх користі та втрати на рівні поодиноких країн і цього котрий їх випихає та цього що приймає.

** Переклав Пьотр Шостак.

III. ДОСВІД РІЗНИХ КРАЇН У СФЕРІ МІГРАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИК

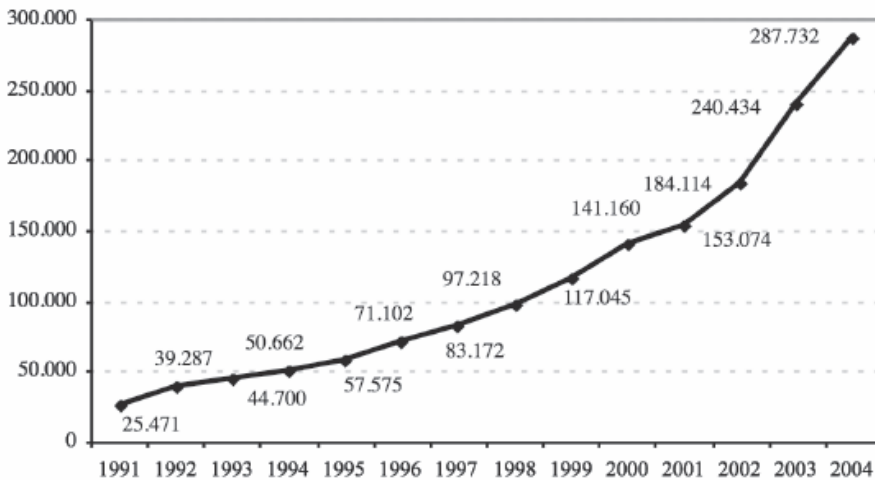

Імміграція в регіоні Венето в Італії

1. Основні демографічні дані

Згідно даних отриманих з ISTAT¹, наприкінці 2004 року кількість іноземців у регіоні Венето складала 287732. Це в два рази більше ніж з'ясовано в 2001 році в рамках Перепису населення та шість разів більше ніж на початку дев'яностих років. 45,8% цього числа – це жінки (це найнижчий показник у країні), а 23% – це особи неповнолітні. Рисунок 1 представляє дані на тему зміни кількості іноземців у регіоні в обговорювані роки.

Після Ломбардії, регіон Венето має найбільшу кількість іноземних студентів, що складають 12% загального числа студентів у Італії. В 1991 році цей відсоток за даними проведеного тоді Перепису населення був на рівні 7,2%.

Рис. 1. Кількість іноземців у регіоні в роки 1991-2004. Джерело: Osservatorio Immigrazione Regione Veneto (Аналіз імміграції в регіоні Венето) – дані ISTAT.

В останні роки офіційне число іноземців у регіоні виросло значною мірою, в головній мірі завдяки програмі врегулювання статусу нелегальних емігрантів (яка нагадувала аболіційні вирішення), який було застосовано у 2002 році. Ця програма – адміністративний інструмент, який дозволяє нелегальним іммігрантам, або осо-

* Венето Лаворо (Veneto Lavoro).

¹ Istituto Nazionale di Statistica (Італійське головне статистичне відомство), <http://www.istat.it/>.

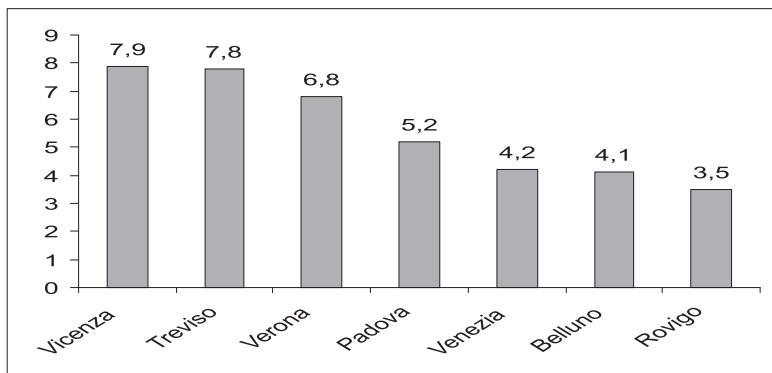
бам, які тимчасово перебувають на території Італії, отримати дозвіл на перебування шляхом подачі декларації про дотримання окреслених принципів перебування та працевлаштування.

В результаті частка іноземців у цілій популяції збільшилася в 2004 році до 6,1% порівняно з 3,4% в році 2001. Середня італійська складає 4,1%.

Варто ще згадати, що в році 2004, 95,1% приїзного населення складали громадяни країн з-поза Європейського Союзу.

В останні роки в регіоні Венето зберігається тенденція оселювання приїзного населення в позаміській території (75%). Найбільші групи іммігрантів складають марокканці, (40.361 зареєстрованих), римуні (36.559), албанці (30.644), серби та чорногорці (18.647), а також китайці (14.063). Рис. 2 показує частку приїзного населення в семи провінціях регіону Венето.

Згадувана програма довела не тільки до зросту кількості іноземців, але також вплинула на зміну профілю іммігрантів, якщо ідеться про вік і цивільний стан. Дедалі більше осіб, які оселяються на території Італії – це молоді люди, вільного цивільного стану, в працездатному віці (53,6% -це особи між 25 і 44 роком життя, з середньою віку 29,4). Це дозволяє передбачати наплив чергових осіб, а в цьому числі односімейців актуальних резидентів.

Рис. 2. Відсоток іноземців у семи провінціях регіону Венето. Станом на 31.12.2004. Джерело: *Bilancio demografico cittadini stranieri 2004 (Демографічний баланс оселених іноземців) – дані ISTAT.*

Середня віку приїзного населення причинюється до загального обниження віку мешканців регіону Венето, оскільки 11,2% дітей, 7,1% дітей в шкільному віці 6-17 років і 10,2% осіб віком 25-44 мають громадянство інше ніж італійське.

Попри ці зміни, регіон і надалі зараховується до “найстаріших” у Італії.

Скорочення кількості народжень, ріст середнього рівня довжини життя населення, яке зберігається, поглибили процес старіння італійського суспільства, яке сьогодні під цим оглядом займає останнє місце у Європейському Союзі.

Дослідження проведені в останні роки підтверджують у своїх прогнозах цю негативну тенденцію.

Модель “Simula”², який базується на даних з року 2000 не бере до уваги імміграції та оцінює, що кількість мешканців Венето в 2010 році залишиться на цьому ж рівні, проте в роки 2010-2020 відбудеться скорочення кількості осіб віком 15-64 роки на 6% (175.000 осіб), а віком 20-49 років на 11% (220.000 осіб).

Прогноз ISTAT на основі даних від 2001 року із взяттям до уваги імміграції передбачає скорочення кількості населення в працездатному віці (20-49 років) на 100.000 в роки 2001-2010, а на 250.000 у чергове десятиліття.

Рис. 3 зображає розріз популяції регіону Венето за Переписом населення від 2001 року.

У 2004 на 100 осіб нижче 15 року життя випадало 138 осіб вище 65 року життя, а прогноз на 2025 рік – це 200 осіб старших на одного юнака.

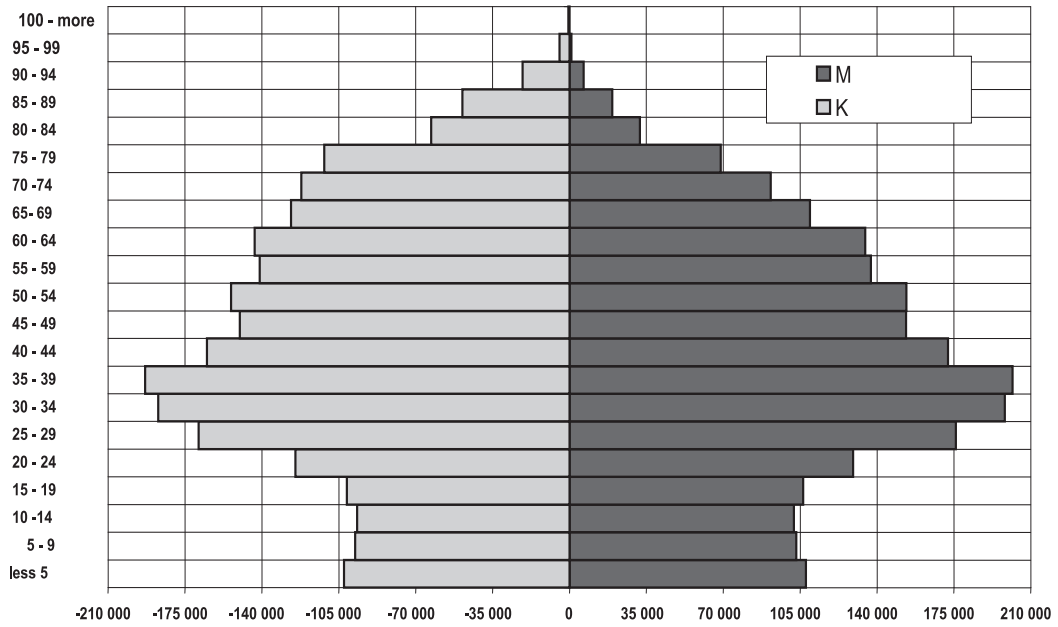

Рис. 3. Населення регіону Венето за статтю Джерело: *Census 2001* (Перепис населення від 2001 року) – дані ISTAT.

2. Дані про працюючих іммігрантів

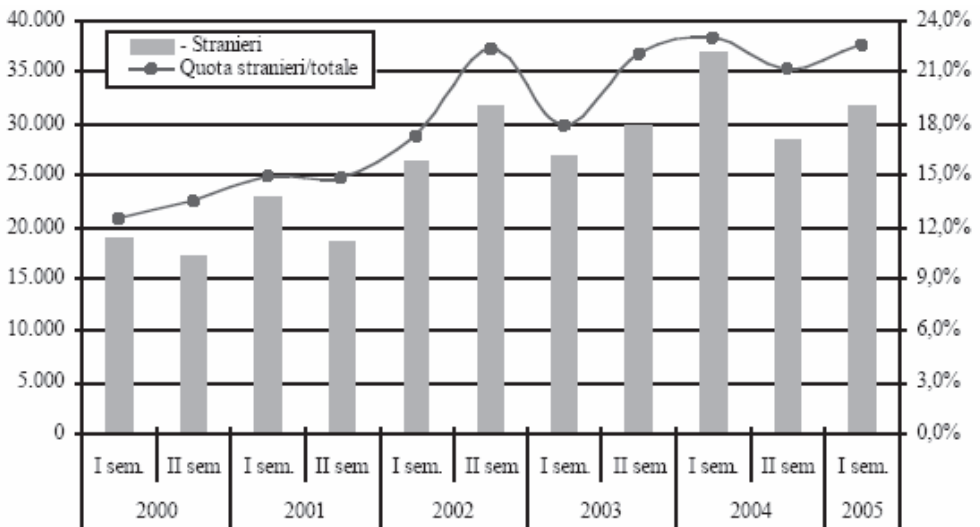
Ситуація на ринку зайнятості не настроює оптимістично. Індикатор заміни поколінь є від’ємний. Кількість мешканців віком 60-65, які покидають ринок зайнятості є на 34% вища ніж кількість осіб віком 15-19, які готуються до працевлаштування.

² MIGLIORINI E.: *Scenari di evoluzione demografica in Veneto. Le conseguenze di ipotetici scenari di flussi migratori prossimi venturi*, „I Tartufi” 2002, No. 9 (Agosto). Див.: Veneto Lavoro – Il portale del lavoro Veneto | Osservatorio e ricerche | Tartufi, <http://www.venetolavoro.it/servlet/dispatcherServlet?load=osservatorio/tartufi/tartufi9.zip>, 12.12.2006.

Беручи до уваги вищевказані дані та демографічні прогнози, регіон Венето потребує сьогодні приблизно 30000 приїзних парацівників у рік, а імміграція може бути стримана, чи обмежена тільки внаслідок сповільнення розвитку економіки, або зміни негативного демографічного тренду.

В останні роки загальна кількість зайнятих у регіоні Венето виросла до 550.000 (у 2003 році), з рівня 285.000 у 1992 році, але кількість зайнятих іноземців росла більш динамічно – з рівня 12.200 легально зайнятих у 1992 році до 116.000 у 2003 році, що дає середній річний ріст на рівні 30%. Отже за останні роки в загальному відсотку зайнятих частка іноземців виросла від 4% до 21%.

Нижчевказаний рисунок представляє ріст відсотка в кількості зайнятих іноземців у роки 2000-2005.

Рис. 4. Зайнятність іноземців у регіоні Венето в роки 2000-2005 – поділ на півріччя: (—●— загальний відсоток зайнятих іноземців). Джерело: Власне опрацювання Венето Лаворо на основі архіву Silrv-Amm.in Netlabor (Sistema Informativo del Lavoro Veneto, basato sugli archivi Netlabor), жовтень 2005³.

³ Див.: Assunzioni 2000-2006. Fonte: SILRV – Archivi amm.vi Netlabor. Estrazione febbraio 2007, Veneto Lavoro – Il portale del lavoro Veneto | Osservatorio e ricerche | Dati statistici | Assunzioni 2000 – 2007,

Цей процес охопив усі сектори економіки. До 2002 року найбільша кількість працівників ззовні Італії працевлаштувалися у виробництві (60%), відтак у послугах і сільському господарстві – відповідно 30% і 10%. Від 2003 року дистанція між цими двома останніми секторами помалу скорочується і сьогодні коефіцієнт зайнятості складає в них відповідно 48% і 42%.

Варто вказати значну фемінізацію ринку зайнятості. У 1997 відсоток зайнятих іммігранток не досяг 20%, а у 2003 році складав 35%.

Приблизно 51 % цих жінок проживає у Венето з огляду на робоче місце, 39% приїхали до своїх сімей. Значна більшість працюють як опіка осіб похилого віку (часто хворих, або інвалідів) у їхніх домах.

Кількість осіб, які займаються цього роду послугами нараховується на 25000 (з чого 20% працюють нелегально). Це як правило румунки, молдованки та українки.

Серед усіх іноземців зайнятих у роки 2003-2004 половина походить з країн Східної Європи, 30% з Африки, 5% з Америки і 15% з Азії. Найбільше працівників приїжджає з Румунії (16%), Марокко (14%), Албанії (8%) та Китаю(5%).

У 2005 році найбільше прибулих працівників проживали в провінції Тревизо (23%), і далі у провінції Верона та Винченца (по 20%), Падуа (16%), Венеція (15%), Беллуно (4%) та Ровіго (2%).

Нижча таблиця представляє розподіл робочої сили іноземців у поодиноких секторах економіки.

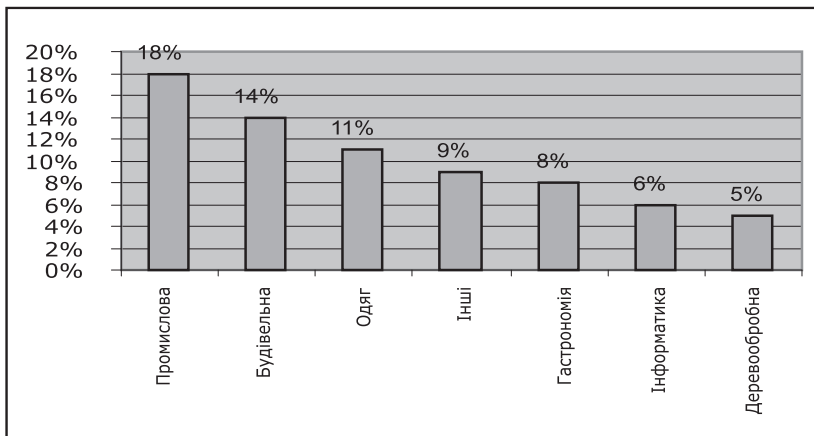

Рис. 5. Частка іноземців у поодиноких секторах економіки. Джерело: Dossier statistico Immigrazione 2006 (Caritas/Migrantes).⁴

⁴ Див.: *Anticipazioni del Dossier Statistico Immigrazione Caritas/Migrantes 2006. Immigrazione: riflessioni sui dati del 2005 e sulle prospettive*, Caritas Italiana, Caritas diocesana di Roma e Fondazione Migrantes, Roma 2006; Copia di Anticip Dossier 2006 19-05-06.doc, http://www.db.caritas.glauco.it/caritastest/temi/Immigrazione/Dossier_2006/Anticipazioni_Dossier%20.pdf, 12.12.2006. *Główne aspekty imigracji we Włoszech w 2006 roku. Dossier Statistico Immigrazione 2007 Caritas/Migrantes*, Caritas Italiana, Caritas diocesana di Roma e Fondazione Migrantes, Roma 2007; <http://www.dossierimmigrazione.it/schede/pres2007--schedapolacco.pdf>, 31.03.2007.

3. Італійські правові вирішення стосовно проблеми імміграції. Найновіші пропозиції

Італійське законодавство ґрунтовно зайнялося проблемою імміграції у 1986 році. Закон nr 943/1986 впровадив принципи конвенції nr142/1975 Міжнародної організації праці ООН стосовно охорони іммігрантів на ринку зайнятості та боротьби проти торгівлі людьми. Нове право нормувало умови працевлаштування іноземців у Італії. Введено рівне трактування в доступі до ринку зайнятості, доступі до послуг і усунено перешкоди для отримання повних імміграційних прав. Почали також визнавати заяви на з'єднання сім'ї.

Якщо ідеться про ринок зайнятості, створено можливість працевлаштування іноземців із зауваженням, що це буде можливе після перевірки, що на дане робоче місце не має бажаного італійського працівника. Іммігранти отримали можливість реєструватися в центрах зайнятості як безробітні та активно шукати робочого місця коли його втратять.

Це право було першою спробою врегулювання ситуації нелегальних іммігрантів, перебуваючих на території Італії, проте не пропонувало розв'язок стосовно в'їзду та перебування іноземців на території Італії.

Відтак закон nr 39/1990⁵ був першою спробою систематизувати питання імміграції шляхом впровадження розпоряджень міністра стосовно імміграційних квот та можливості регулювання рівня селекції.

В цьому випадку проблемою був недостатній підхід до теми інтеграції іммігрантів, тому що цей закон більше зосереджувався на розв'язках з прикордонного контролю та положеннях в обсягу видалення нелегальних іммігрантів, а самі розпорядження стосовно імміграційних квот були неефективні з приводу пізнього впровадження.

У 1998 році увійшов у життя закон nr 40 (тзв. закон Турко-Наполітано)⁶, який увів певні вагомні зміни в обсягу між іншим: планування імміграції з системою річних квотів, надійної політики проти нелегальної імміграції, а також політики суспільної інтеграції з метою усунення бар'єрів для повної інтеграції іноземців .

З метою врегулювання ситуації в обсягу пропозиції та попиту на ринку зайнятості впроваджено трьохлітню імміграційну програму та дозволи на перебування (дванадцять місяців) з метою знайдення легального місця роботи, водночас неурядовим організаціям, а також місцевим владам і самим громадянам дано можливість займатися так званим спонсорством працівника з іншої країни, який активно шукає роботи. Крім цього вирішено надати право постійного перебування після п'яти років.

Якщо ідеться про політики суспільної інтеграції, багато уваги надали зрівнянню шансів та боротьбі проти дискримінації в доступі до медичних послуг, освіти та житла, а також зроблено додаткові кроки на шляху пошани суспільних прав та права до участі іноземців у публічному житті.

⁵ Закон називають Ледже Мартелі (законом Мартелі).

⁶ Закон від 6 березня 1998, nr 40, називають Ледже Турко-Наполітано. Див.: http://it.wikipedia.org/wiki/Legge_Turco-Napolitano.

Останні зміни в законодавстві стосовно імміграції впроваджено законом нр 189/2002 (так званий закон Боссі-Фіні)⁷. Законом впроваджено більш жосткі положення стосовно права на перебування та знімали згадану систему “спонсорства” для іноземців, які шукають роботи. В рамках закону скорочено час перебування без роботи громадян з-поза ЄС з одного року до шести місяців, а також видовжено час очікування на карту постійного перебування з 5 до 6 років.

З метою спрощення процедур залучання робочої сили з-поза території Італії, створено також спеціальну структуру в справах імміграції (*Sportello Unico per l'Immigrazione*) підпорядковану місцевим самоврядуванням.

Крім цього закон нр 189/2002 передбачає видавання кожного року міністерських розпоряджень стосовно максимальної кількості іноземців, яких можуть працевлаштувати локальні підприємства на основі виконаних прогнозів.

Італійський, або іноземний роботодавець, який діє на території Італії та має намір працевлаштувати іноземця, зобов'язаний подати заяву про “*nulla osta*” (про ствердження відсутності протипоказань) в місцеве Імміграційне бюро та забезпечити працівника житлом. Далі представляє пропозицію угоди про працевлаштування, разом з умовами перебування, зобов'язується нести затрати можливої репатріації, та звітування про які-небудь зміни у відносинах між ним і працівником.

Відтак така заява передається в Регіональний центр зайнятості та агентств працевлаштування, а також поліції, з метою висловлення думки. Після позитивного відбору заяви Імміграційне бюро видає документ “*nulla osta*” з урахуванням встановленої імміграційної квоти. Далі за проханням роботодавця, бюро передає документи в консульства з метою видання візи.

Таким чином намагалися гарантувати, щоб іноземці, які прибувають в Італію, мали уже забезпечене робоче місце. Проте, в дійсності багато із них пересікають кордони та працюють на чорно і тільки в час ведених кампаній аболіції мають шанси зареєструватися та отримати права і привілеї легальних працівників.

З огляду на існуючі імміграційні квоти та кількість реєстраційних заяв, яка її перевищує, і надалі багато прибулих працівників залишається в тіньовій зоні, а їх правовий статус нерегульований. Під час нещодавньої кампанії аболіції, яка почалася у березні 2006, заяви на реєстрацію подали 500.000 осіб, а легальну роботу отримали тільки 170.000.

Цей підхід виявляє нові імміграційні проблеми, які виникають між іншим з проби зв'язати виїзд та перебування на території Італії з працевлаштуванням, а в зв'язку з більшою лібералізацією та ростом гнучкості італійського ринку зайнятості, є підходом неефективним і просуває тіньову зону серед іноземців, які втратили легальну роботу.

Крім цього система імміграційних квот, яка має на меті регулювати кількість іммігрантів залежно від ринкових потреб, веде в результаті до періодичних аболіційних розв'язок стосовно громадян інших країн, які нелегально перебувають на території Італії.

---

⁷ Закон від 30 липня 2002, нр 189, називають Ледже Босі-Фіні. Див.: http://it.wikipedia.org/wiki/Legge_Bossi-Fini.

Новий італійський уряд, діяльністю Міністра внутрішніх справ Дж. Амато, який підняв питання реформи імміграційного законодавства (вересень 2006), має намір зайнятися модернізуванням закону в сторону більш гнучкої системи імміграційних квот, з урахуванням середньострокового планування квот (на три роки) з можливістю змін у випадку зміни потреб ринку.

Крім цього італійські закордонні представництва (посольства) будуть першим етапом селекції працівників і місцем можливих навчань і дорадництва. Більше цього, планується наново впровадити систему “спонсорства” (закон Турко-Наполітано), яка публічним і приватним суб’єктам дасть можливість підбирати працівників на етапі згаданої селекції та допомоги в питаннях отримання права на перебування з метою працевлаштування, або активного пошуку роботи.

Іноземець буде зобов’язаний пропрацювати період випробування, після якого буде або не буде прийнятий на роботу. В цьому другому випадку агентство буде шукати нового працівника на його місце.

Крім цього, згідно врегулювань ЄС, згадані положення мають впровадити карту постійного перебування після п’яти років (і не більше ніж шести), спростити положення стосовно перебування сімей, видовжити період на пошук роботи з шести місяців до одного року та полегшити надання італійського громадянства після п’яти років, але не пізніше ніж після десяти років перебування.

Література

- ANASTASIA B., DISARÒ M., GAMBUZZA M., MAURIZIO D., RASERA M.: „Giove”: Il Public Use Database prodotto da Veneto Lavoro a partire dai dati dei centri per l’impiego. [B:] *Convegno Istat – Cisis “I dati amministrativi per le statistiche sui mercati del lavoro locali”*. Roma, 19-20 giugno, ISTAT, Roma 2006, <http://www.cisis.it/archivi/seminari/roma/anastasia.doc>, 12.12.2006; http://www.istat.it/istat/eventi/2006/cisis2006/bruno_completo.pdf, 12.12.2006.
- ANASTASIA B., TRIVELLATO U.: “Giove 2004” protegge la ricerca, <http://www.lavoce.info>, 04.02.2005.
- Anticipazioni del Dossier Statistico Immigrazione Caritas/Migrantes 2006. Immigrazione: riflessioni sui dati del 2005 e sulle prospettive*, Caritas Italiana, Caritas diocesana di Roma e Fondazione Migrantes, Roma 2006. Див.: *Copia di Anticip Dossier 2006 19-05-06.doc*, http://www.db.caritas.glaucio.it/caritastest/temi/Immigrazione/Dossier_2006/Anticipazioni_Dossier%20.pdf, 12.12.2006.
- Assunzioni 2000-2006. Fonte: SILRV – Archivi amm.vi Netlabor. Estrazione febbraio 2007*. Див.: Veneto Lavoro – Il portale del lavoro Veneto | Osservatorio e ricerche | Dati statistici | Assunzioni 2000 – 2007, http://www.venetolavoro.it/servlet/dispatcherServlet?load=struttura1.jsp&ind=osservatoriomdl&int=/portal/html/v4/osservatorio/dati_statistici/datiamministrativi.html&msx=barralaterale.html&mdx=menuosservatoriomdl.html&bric=Osservatorio%20e%20ricerche%20|%20Dati%20statistici%20|%20Assunzioni%202000%20-%202007, 31.03.2007.
- BASSI F., GAMBUZZA M., RASERA M.: Il sistema informatizzato Netlabor: struttura, caratteristiche e qualità. [B:] *Servizi per l’impiego e ricerche sul lavoro. L’esperienza del Veneto*, Trivellato U. (ред.), FrancoAngeli, Milano 2001 (*Quaderni di Economia del Lavoro*, No.72).

- DE ANGELINI A., MALFI L., MIGLIORINI E., SOLIMBERGO A., TONIOLO-TRIVELLATO M.: *Il Veneto a metà degli anni '80. Aspetti socioeconomici e territoriali*, Irsev, Venezia, 1985.
- Główne aspekty imigracji we Włoszech w 2006 roku. Dossier Statistico Immigrazione 2007 Caritas/Migrantes, Caritas Italiana, Caritas diocesana di Roma e Fondazione Migrantes, Roma 2007. Див.: <http://www.dossierimmigrazione.it/schede/pres2007--schedapolacco.pdf>, 31.03.2007.
- Il mercato del lavoro nel Veneto. Tendenze e politiche. Rapporto 2002*, Veneto Lavoro, Venezia-Mestre, 2002 (*Politiche del lavoro: studi e ricerche*).
- Le liste di mobilità in Veneto 2000-2007 (secondo trimestre) l. 223/91 e l. 236/93. Fonte: SILRV-Archivi amm.vi Netlabor. Estrazione luglio 2007. Gli ingressi di lavoratori nelle liste di mobilità in Veneto al 30 giugno 2007.* Див.: Veneto Lavoro – Il portale del lavoro Veneto | Osservatorio e ricerche | Dati statistici | Le liste di mobilità, http://www.venetolavoro.it/servlet/dispatcherServlet?load=struttura1.jsp&ind=osservatoriomdl&int=/portal/html/v4/osservatorio/dati_statistici/listemobilita.html&msx=barralaterale.html&mdx=menuosservatoriomdl.html&bric=Osservatorio%20e%20ricerche%20|%20Dati%20statistici%20|%20Le%20liste%20di%20mobilita, 21.09.2007.
- MAURIZIO D.: *Giove: Un database statistico sul mercato del Lavoro Veneto. Costruzione e indicazioni per l'utilizzo*, „I Tartufi” 2006, No 22 (Aprile). Див.: Veneto Lavoro – Il portale del lavoro veneto | Osservatorio e ricerche | Tartufi, <http://www.venetolavoro.it/servlet/dispatcherServlet?load=osservatorio/tartufi/Tartufo22new.pdf>, 12.12.2006.
- MIGLIORINI E.: *Scenari di evoluzione demografica in Veneto. Le conseguenze di ipotetici scenari di flussi migratori prossimi venturi*, „I Tartufi” 2002, No. 9 (Agosto). Див.: Veneto Lavoro – Il portale del lavoro Veneto | Osservatorio e ricerche | Tartufi, <http://www.venetolavoro.it/servlet/dispatcherServlet?load=osservatorio/tartufi/tartufi9.zip>, 12.12.2006.
- Norme e metodi sul mercato del lavoro*, vol. II-III, Cnel, Roma 1994.
- Ricerche sull'immigrazione nel Veneto*, CESTIM – L'immigrazione nel Veneto, <http://www.cestim.it/04veneto.htm>, 12.12.2006.

** Переклав Пётр Шостак.

Політика України щодо трудової міграції в ЄС: правові аспекти

Під міграцією (з лат. *migratio* – переселення) слід розуміти переселення людей з різною метою через кордони тих чи інших територіальних утворень з метою постійної чи тимчасової зміни місця проживання¹. Під трудовою міграцією відповідно розуміють переміщення населення через кордони тих чи інших територіальних утворень з метою здійснення оплачуваної роботи².

В сучасних умовах глобалізації здійснюється стрімке переміщення не лише капіталів та фінансових потоків, але й людей. Так, за даними Міжнародної організації міграції на сьогодні 150-170 млн. осіб (3% населення планети) проживають за межами країн свого походження. Тобто приблизно чотири населення Польщі.

Частка України у світових процесах міграції є просто вражаючою: близько 20 млн. українців живуть за межами України як закордонні українці, а 7 млн. є мігрантами. Тобто кожен десятий мігрант є українцем³.

Якщо ми спроекуємо процеси міграції на географічну площину, то побачимо наступну ситуацію: з 7 мільйонів українців, які у 2005 році перебували за кордоном, основна кількість була зосереджена в країнах Європи та Америки⁴. З них легалізовано лише близько 500 тисяч або кожен 14, інші ж перебувають у нелегальному становищі. Якщо ж оцінити темпи цих процесів, то статистика свідчить, що населення України з 1994 року скоротилось на 5 млн. чол. (що прибіл. дорівнює населенню Норвегії). Близько 2 млн. українців щороку виїжджають за кордон з метою працевлаштування.

З огляду на негативний вплив на державу і суспільство саме трудова міграція громадян України за кордон становить та становитиме найгострішу проблему міграційної політики України⁵.

* К. ю.н., LL.M., M.A.I.S., Кафедра європейського права, Львівський національний університет імені Івана Франка.

¹ БАКАЄВ О. В., РИМАРЕНКО О. В.: Міграція. [В:] *Юридична енциклопедія в 6 т.*, Шемчущенко Ю. С. (відп. ред.) та ін., Київ 2001, т. 3, с. 641-642.

² КУЗНЕЦОВА Л. О.: Міграція робочої сили. [В:] *Ibidem*, т. 3, с. 642.

³ ШОКАЛО О.: *Інтеграція чи повернення додому?*, „Дзеркало тижня” 2005, nr 12 (540).

⁴ 70 000 у Великобританії, 200 000 в Греції, 400 000 в Іспанії, 500 000 в Італії, 400 000 у Польщі, 200 000 в Німеччині, 100 000 в Аргентині, 150 000 в Бразилії. Лідером звичайно є Росія, де проживає близько 3 млн. українців.

⁵ МАЛИНОВСЬКА О.: *Основні засади міграційної політики України та майбутні сценарії сталого розвитку*, „Проблеми міграції. Український інформаційно-аналітичний журнал” 2002, vol. 7, nr 1; <http://www.migration.kiev.ua>.

Причини трудової міграції усім відомі:

- 1) низький рівень оплати праці;
- 2) безробіття;
- 3) бажання підвищити життєвий рівень тощо.

Історія свідчить, що люди фактично завжди мігрували туди, де можна більше заробити. Сьогодні, наприклад, досим дивним видається факт наявності кількомільйонної японської діаспори у Бразилії. Це є знову ж таки свідченням динаміки світових міграційних процесів.

Механізм міграційної політики складається з двох елементів:

- 1) нормативний (національне право та міжнародні договори у сфері міграції та працевлаштування);
- 2) інституційний (органи державної влади, які займаються реалізацією цієї політики).

До основних складових нормативного механізму належать:

- 1) Конституція України;
- 2) ЗУ „Про громадянство”, ЗУ „Про міграцію”, ЗУ „Про порядок в’їзду в Україну та виїзду з України громадян України”;
- 3) Укази Президента України та Кабінету Міністрів України.

Так, в Указі Президента України від 24 травня 2000 року до пріоритетних напрямків регулювання зараховано: захист соціально-економічних та культурних інтересів українських працівників-мігрантів за кордоном. У ньому окреслюється завдання по створенню правових та соціально-економічних засад регулювання зовнішньої трудової міграції громадян, збереження трудового і інтелектуального потенціалу громадян, завершення формування законодавства з питань міграції та вдосконалення системи органів виконавчої влади, які здійснюють управління міграційними процесами.

Одним з найважливіших елементів нормативного механізму є міжнародні угоди про працевлаштування. Такі угоди, зокрема було укладено з Латвією, Литвою, Португалією, Польщею та Словаччиною⁶.

Ці угоди є одним з найбільш ефективних механізмів гарантування прав українських працівників-мігрантів за кордоном. Як правило такі угоди обумовлюють можливість визначеного за терміном працевлаштування від 6 місяців до 4 років.

Водночас, встановлюються квоти щодо кількості осіб, що можуть бути працевлаштовані протягом певного періоду часу. Так, наприклад у відповідній угоді з урядом Словаччини, кількість громадян, що можуть бути працевлаштовані в залежності від категорії роботи становить від 200 до 1800 осіб. Однак, як свідчить практика, ступінь реалізації цих угод залишається надзвичайно низьким. Так, у тій же Словаччині за квотами працювало лише 160 осіб⁷.

⁶ На даний час ведуться переговори щодо їх укладення з Грецією, Бельгією, Іспанією, Кіпром, Угорщиною та Чеською Республікою. Детальніше див.: *Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Стан дотримання та захисту прав людини за кордоном*, „Юридична Україна” 2003, nr 5, s. 62.

⁷ КАРПАЧОВА Н.: *Правовий статус українських трудових мігрантів та стан дотримання їхніх прав і свобод*, „Юридична Україна” 2003, nr 5, s. 64.

Крім міжнародних договорів, також і національне право відіграє надзвичайно важливу роль у регулюванні української міграційної політики. Існує нагальна потреба внесення змін до чинного Кримінального кодексу України та Цивільного кодексу, а також прийняття нового закону про міграцію⁸. Прийняття такого нормативно-правового акту суттєво сприяло б ефективній реалізації української міграційної політики⁹.

Як зазначалось вище, характер імплементації вище зазначених угод значною мірою обумовлюється органами, які визначають та реалізують міграційну політику. Серед 8 органів, які діють в Україні у сфері міграції, до найважливіших зокрема належать:

- 1) Державний комітет у справах національностей та міграції;
- 2) Міжвідомча координаційна рада з питань міграції.

Найважливішим завданням у цьому контексті є створення єдиного централізованого органу – Міграційної служби.

Що ж стосується взаємовідносин України та ЄС, то їх основою є Угода про партнерство та співробітництво від 1994 року (набула чинності у 1998 році), яку було укладено на 10 років¹⁰. Її детальний аналіз свідчить, що угода не відповідає вимогам часу і містить лише загальні положення про співробітництво з питань координування систем соціального забезпечення працівників, які мають українське громадянство і працюють на законних підставах на території держав-членів. У ній містяться також лише окремі положення щодо співробітництва з метою стримування незаконної міграції.

Важливим поступом у регламентації співробітництва між Україною та ЄС стало прийняття Плану Дій ЄС у галузі юстиції та внутрішніх справ¹¹, який передбачає:

- 1) надання експертної правової допомоги українським органам влади в процесі розробки та зміни міграційного законодавства;
- 2) підтримка державних органів у сфері міграції та створення Державної міграційної служби;
- 3) моніторинг міграційних процесів та вивчення можливості запобігання нелегальній міграції;
- 4) співробітництво у сфері реадмісії та нелегальної міграції.

План дій Україна-ЄС від 2005 року¹², розроблений в рамках європейської політики сусідства підтверджує необхідність виконання положень ст. 24 Угоди про партнерство та співробітництво:

⁸ МОЗОЛЬ А.: *Характеристика і аналіз міграційного законодавства та міграційних процесів в Україні*, „Право України” 2001, nr 4, s. 121.

⁹ ЧЕХОВИЧ С.: *Про вдосконалення державного управління у сфері міграції*, „Право України” 1998, nr 4, s. 85.

¹⁰ Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року, <http://zakon.rada.gov.ua/>.

¹¹ *План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ*, погоджено на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС від 12 грудня 2001 року, <http://zakon.rada.gov.ua/>.

¹² *Більш ніж сусіди. Розширений Європейський Союз та Україна – нові відносини. Заключний звіт*. Фонд імені Стефана Баторія - Фонд „Відродження”, Варшава – Київ 2004.

- 1) скасування усіх дискримінаційних заходів, що застосовуються до працівників-мігрантів;
- 2) укладення угод з державами-членами ЄС у сфері соціального забезпечення¹³.

Розширення ЄС стало значним випробуванням і для України, яка зважаючи на своє безпосереднє сусідство з ЄС повинна скоригувати свою міграційну політику зокрема шляхом:

- 1) вдосконалення міграційного законодавства;
- 2) запровадження ефективного управління міграційними процесами;
- 3) впорядкування зовнішніх кордонів та режиму їх перетину;
- 4) організації національного ринку праці та соціальної сфери.

Саме такі заходи сприятимуть інтеграції України до Європейського Союзу та перетворенню Європи на простір „свободи, безпеки та справедливості”¹⁴.

Література

План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ, погоджено на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС від 12 грудня 2001 року, <http://zakon.rada.gov.ua/>.

План дій Україна-ЄС, підписаний 21 лютого 2005 року, Київ 2005.

Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України № 1072/2000 від 14 вересня 2000 р., <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Стан дотримання та захисту прав людини за кордоном, „Юридична Україна” 2003, nr 5, с. 62.

Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року, <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Consolidated Version of the Treaty establishing the European Community, „Official Journal” C3225, 24.12.1992.

Presidency Conclusions, Tampere European Council, 15 and 16 October 1999.

Presidency Conclusions, Thessaloniki European Council, 19 and 20 June 2003.

Treaty on European Union of 7 February 1992, „Official Journal” C191, 29.07.1992.

---

¹³ На даний час такі угоди підписані з з Болгарією, Естонією, Іспанією, Латвією, Литвою, Словаччиною, Чехією.

¹⁴ *Presidency Conclusions*, Tampere European Council, 15 and 16 October 1999; *Presidency Conclusions*, Tampere European Council, 15 and 16 October 1999, <http://europa.eu.int>.

Білорусь: міграційна ситуація

Загальне зростання нелегальної міграції у світі, міграційні переміщення через нові європейські кордони, а також торгівля людьми помітно вплинули на Білорусь, створюючи нові проблеми в управлінні для вже й так розхитаної системи¹. Починаючи з середини 2004 р., Білорусь межує з трьома новими країнами – членами ЄС: Литвою, Латвією і Польщею, що прискорює цей процес. Більше того, відносна пасивність багатьох країн – пунктів призначення стосовно торгівлі й експлуатації людей постійно викликає фрустрацію і пришвидшує процес торгівлі людьми в Білорусі. За оцінкою Комісара Об'єднаних Націй у справах біженців (UNHCR), загальна кількість нових нелегальних іммігрантів у Білорусі становить приблизно 15 000-20 000 на рік, у тому числі від 15% до 20% серед них правдоподібно потребують міжнародного захисту². Найактивніше потік іммігрантів іде з Росії, України, Казахстану і країн Прибалтики.

Наплив нелегальних іммігрантів у і через Білорусь відбувається наземним, повітряним і морським шляхом і є неоднорідним – серед іммігрантів зустрічаються особи різних національностей, віку й походження. Схоже, що до сьогодення економічна міграція становила основну мотивацію, хоч існує досить великий відсоток іммігрантів, які прагнуть відгородитися від нестабільної ситуації перемістившись до сусідніх країн³. Наплив іммігрантів створює нові проблеми у сфері заборон, прийняття і позбавлення свободи, опіки і служби, прав іммігрантів, їх реєстрації і виїздів. Проблему також становлять контрабандні мережі, які спрощують багато переміщень такого типу, – засади, які роблять можливою їх діяльність, вимагають спеціально пристосованих і узгоджених правових змін. Можливості реакції уряду є обмеженими, і навіть підтримувані серйозними політичними діями будь-які інтенсивні спроби не зможуть зарадити цим проблемам.

Нелегальна міграція тісно пов'язана із організованою злочинністю, торгівлею наркотиками, а також становить поле діяльності терористів. Білорусь докладє значних зусиль, щоб стримати потік цієї потужної хвилі через свою територію⁴.

* Директор Білоруського руху медичних працівників.

¹ Короткий огляд міграції у 1991-2000 рр., див.: Belarus – Migration. [B:] *Encyclopedia of the Nations*, <http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Belarus-MIGRATION.html>, 01.03.2006.

² *Regional Operational Plan 2006. Overview: Western Newly Independent States: Belarus, Moldova and Ukraine*, UNHCR, Kiev 2005.

³ Див.: *Contemporary tendencies of external labor migration in Belarus*, http://bem.bseu.by/index.php?s=on&lang=en&ot=article&ar_id=1428, 01.03.2006; *Investment potential of external labour migration: Belarus*, http://bem.bseu.by/index.php?s=on&lang=en&ot=article&ar_id=590, 01.03.2006.

⁴ *Belarus Defines Order of Use of Migration Cards, Adopting Resolution #142 of February 3, 2006*, Council of Ministers of the Republic of Belarus, http://www.government.by/en/eng_solution361.html, 04.02.2006.

Білорусь є країною-учасником Конвенції ООН проти Міжнародної організованої злочинності 2000 р. і двох додаткових протоколів: Протоколу проти контрабанди іммігрантів наземними, морськими і повітряними шляхами, а також Протоколу проти торгівлі людьми, зокрема жінками і дітьми. Білорусь приєдналася до Конвенції у справах біженців 1951 р. і її додаткового Протоколу 2001 р.

29 листопада 2005 р. під час сесії Ради ІОМ (Міжнародної організації у справах міграції) у Женеві (Швейцарія) Білорусь стала членом Міжнародної організації у справах міграції. Таким чином, Білорусь підтвердила, що дотримується засад вільного переміщення людей. Це стало також виразом визнання цінності гуманітарної міграції, а також міграції, організованої із врахуванням прав і свобод людини. ІОМ швидко розширюється і зараз нараховує 116 країн-членів, а це є вагомим доказом зростання значення міграції у світі. На сьогоднішній день погоджено, що уряди можуть і мусять керувати міграцією шляхом міжнародної співпраці і такого політичного підходу, який бере до уваги всі аспекти цього складного явища.

Білоруське міграційне законодавство високо оцінюється міжнародними експертами. Існує 30 нормативних актів, які регулюють справи міграції у Білорусі⁵. Серед них закони, що стосуються громадянства, міграції з метою праці, біженців, національних меншин (напр. Закон Білорусі про імміграцію, Закон Білорусі про біженців, Розпорядження Ради міністрів Білорусі про перебування закордонних громадян і осіб без громадянства в Білорусі, тощо).

У березні 2005 р. було прийнято Декрет №3 Президента Білорусі «Про деякі заходи протидії торгівлі людьми», покликаний здійснити успішні заходи проти торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та захистити життя, здоров'я, свободу й інші конституційні права громадян Білорусі. Документ має на меті запровадження більшої адміністративної і карної відповідальності за порушення норм права у цій сфері. Усі злочини, пов'язані із торгівлею людьми, тягнуть за собою позбавлення свободи. Білоруське законодавство наклало карну відповідальність за незаконну торгівлю людьми з 1 січня 2001 р.

8 серпня 2005 р. президент Білорусі підписав Декрет № 352 «Про запобігання наслідкам торгівлі людьми». Документ визначає статус жертв кримінальної діяльності, пов'язаної із торгівлею людьми, а також правові та інституційні основи для забезпечення їх захисту. Декрет визначає жертву торгівлі людьми як особу, яка постраждала від злочинів, спрямованих на її сексуальну чи іншу експлуатацію, при цьому на території Білорусі чи за її межами було розпочато переслідування у зв'язку із цими злочинами. Із метою захисту жертв торгівлі людьми, Карно-процесуальний кодекс Білорусі перераховує засоби, що гарантують їх безпеку, соціальний захист і реабілітацію.

У 2001 р. Рада міністрів прийняла Державну програму комплексних заходів із протидії торгівлі людьми й поширенню проституції на 2001-2007 рр. Ця програма визначає комплексні й узгоджені заходи у суспільній і правовій сферах, а також у сфері охорони здоров'я. Основною метою програми є боротьба із торгівлею

⁵ Див.: Legal Acts, <http://www.law.by/work/EnglPortal.nsf/6e1a652fbefce34ac2256d910056d559/c6247edd8e04b157c2256dee00509c40?OpenDocument>, 01.03.2006.

людьми і проституцією, а також система протидії цим негативним явищам із метою обмеження їх поширення у майбутньому. Запровадження програми базується на об'єднаних зусиллях відповідних урядових агентств, позаурядових організацій, правових інститутів і громадян. Програма складається з 33 пунктів.

Як уже згадувалося, нещодавно Білорусь стала сусідом розширеного Європейського Союзу. Потік нелегальних емігрантів на захід відбувається через укріплені східні кордони нових країн-членів ЄС – Польщі, Литви і Латвії, залишаючи Білорусь зі зростаючою кількістю нелегальних емігрантів. Відкритий кордон між Росією і Білоруссю робить цей шлях зручним місцем транзиту для торгівлі людьми та інших форм нелегальної міграції, погіршуючи таким чином наслідки зміцнення зовнішніх кордонів ЄС. Далі розглядаються можливості розвитку трансграничної співпраці між Білоруссю і її сусідами – ЄС і СНД – з метою вирішення цих проблем і розвитку серйозного трансграничного діалогу.

22 грудня 2004 р. було досягнуто порозуміння про співпрацю між Білоруським рухом медичних працівників, Прикордонною службою Білорусі і Комісаром Об'єднаних Націй у справах біженців (UNHCR) з метою забезпечення відповідної юридичної допомоги іноземцям, які шукають притулку у Білорусі й полегшити їм доступ до процедур надання статусу біженця.

Білоруський рух медичних працівників бере участь у процесі Söderköping, стратегічною метою якого є полегшення трансграничної співпраці між країнами, що вступають до ЄС, і кандидатами на вступ до ЄС та західними Новими незалежними державами (NIS)⁶ з питань притулку, міграції й управління кордонами.⁷ Процес Söderköping займається також такими трансграничними питаннями, як зміцнення й підвищення стандартів притулку, міграції та управління кордонами. Це стосується, зокрема, процедури прийняття, спрощень для шукачів притулку, місць перебування для нелегальних емігрантів, порозуміння у питаннях повторного прийняття, повернення кандидатів на отримання притулку, захисту неповнолітніх без опіки й отримання інформації про країну походження.

Позаурядова організація Білоруський рух медичних працівників була зареєстрована Міністерством юстиції 1996 р. Це неполітична і некомерційна організація. Її головною метою є надання соціальної підтримки й захисту незахищеним верствам населення, а також біженцям. Ми маємо десятирічний досвід проведення соціальних програм.

Із 1998 р. БРМП впроваджував проекти UNHCR, які надавали консультаційну і соціальну допомогу біженцям і шукачам притулку в Білорусі. На сьогоднішній день БРМП працює над спільним проектом з UNHCR – Служба з консультації біженців.

⁶ NIS (Newly Independent States, дослівно.: Нові незалежні держави, тобто незалежні віднедавна) – це поняття ЄС, яке відноситься як до країн Співдружності незалежних держав, так і до інших країн, які постали після розпаду СРСР, за винятком трьох країн Прибалтики (які будучи країнами зовнішнього кордону ЄС разом з Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією представляють другу сторону цього процесу). Західні NIS – це Білорусь, Україна, Молдова і Росія. У процесі Söderköping не бере участі Фінляндія. [прим. ред.].

⁷ Див.: Map of the Söderköping Process, <http://soderkoping.org.ua/page90.html>, 01.03.2006.

Уже існують дві таких організації RCS – у Мінську і Вітебську. Вони надають консультаційну і соціальну допомогу біженцям, шукачам притулку та особам без громадянства, включно із реєстрацією новоприбулих, поясненням процедури отримання статусу біженця, інтерв'ю у випадках переслідувань поліцією тощо. RCS надає також консультації у справах охорони здоров'я, освіти та інших суспільних питань.

Ця позаурядова організація має міцну адміністративну структуру, комплексні людські ресурси і віддане своїй справі керівництво. Керівництво БРМП розвинуло успішне партнерство і співпрацю як на політичному, так і практичному рівні з урядом і міністерствами, які відповідають за міграцію і справи біженців.

** Переклала Ярослава Івченко.

IV. ПОЛЬСЬКИЙ ДОВІД У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЄЮ

Польська міграційна політика – основні правові врегулювання

I. Вступ

Міграційну політику слід розуміти як сукупність принципів та дій держави по відношенню до закордонних міграцій з Польщі і в Польщу (еміграції та імміграції)¹. У Польщі на явище міграції мала вплив завжди економічна та політична ситуація в державі. Проте важко було говорити про прийняття державою якої-небудь цілісної міграційної політики з урахуванням як внутрішньої, так і зовнішньої демографічної ситуації, суспільно-економічних проблем, суспільно-культурних факторів як по відношенню до міграції польських громадян, так і іноземців (в тому числі біженців).

II. Правові врегулювання

Основними актами права, які врегульовують питання міграції населення в Польщі (окрім врегулювань європейського співтовариства, прийнятими Польщею, разом з цілим *acquis communautaire*) є:

а) Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р.²

Основне значення має тут ст. 52 Конституції, згідно якої:

1. Кожному гарантується свобода переміщення на території Республіки Польща, а також свобода вибору місця проживання та перебування.
2. Кожен може вільно залишити територію Республіки Польща.
3. Вольності, про які йдеться в абз. 1 і 2, можуть обмежуватися згідно закону.
4. Польського громадянина не можна ані видворити з батьківщини, ані заборонити йому повернення у вітчизну.
5. Особа, польське походження якої встановлено згідно закону, може оселитися на території Республіки Польща на постійне проживання.

Крім цього, на основі ст. 56 Конституції РП “Іноземці можуть користуватися правом на притулок у Республіці Польща на засадах, окреслених законом”, а “Іноземцю, який в Республіці Польща шукає притулку від переслідування, може надаватися статус біженця згідно з міжнародними угодами, які зобов’язують Республіку Польща”.

* Секретар, Департамент консульств і полонії, Міністерство закордонних справ.

¹ *Założenia programu polityki ludnościowej w Polsce. Raport w sprawie polityki migracyjnej państwa*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2003, с. 4 (доступний на сторінці <http://www.ipiss.com.pl>).

² “Урядовий журнал” № 78, фраза 483, від 2001 р.; № 28, фраза 319.

б) Закони:

- ЗАКОН від 13 червня 2003 р. про іноземців (“Урядовий журнал” № 128, фраза 1175, від 2004 р.; № 96, фраза 959, № 179, фраза 1842, від 2005 р.; № 90, фраза 757, № 94, фраза 788, № 132, фраза 1105, а також № 163, фраза 1362)
- ЗАКОН від 13 червня 2003 р. про надання іноземцям захисту на території Республіки Польща (“Урядовий журнал” № 128, фраза 1176, від 2004 р.; № 96, фраза 959, № 173, фраза 1808 і № 210, фраза 2135, від 2005 р.; № 90, фраза 757, а також № 94, фраза 788)
- ЗАКОН від 27 липня 2002 р. про принципи та умови виїзду та перебування громадян країн членів Європейського союзу, а також членів їх сімей на території Республіки Польща. (“Урядовий журнал” № 141, фраза 1180, від 2003 р.; № 128, фраза 1175 від 2004р., фраза 959, а також № 173, фраза 1808)
- ЗАКОН від 9 листопада 2000р. про репатріацію (Повний текст: “Урядовий журнал” від 2004р. № 53, фраза 532)
- ЗАКОН від 15 лютого 1962 р. про польське громадянство (“Урядовий журнал” від 2000 р. № 28, фраза 353, від 2001 р., № 42, фраза 475, від 2003 р.; № 128, фраза 1175)

в) Виконавчі розпорядження Міністра Внутрішніх справ і адміністрації, Міністра закордонних справ, Ради Міністрів і Президента Республіки Польща³

III. Відповідність державних органів з питань міграції населення

Представлені вище правові акти надають повноваження у сфері справ міграції населення багатьом державним органам. А саме⁴:

- Урядовий центр стратегічних досліджень (з питань прогнозування, довгострокових програм суспільно-економічного розвитку, регіонального розвитку країни, оцінки функціональності державних структур),
- Міністерство господарства праці та суспільної політики (у сфері суспільно-економічних обставин, ринку зайнятості, координації програм соціального забезпечення, сімейної політики, соціальної допомоги та стратегії протидії суспільному відчуженню, суспільного діалогу, інтеграції іммігрантів у суспільство, підтримки ініціатив бізнесу польської діаспори),
- Міністерство Фінансів, Міністерство сільського господарства та розвитку села, Міністерство інфраструктури (з питань фіскальної політики ради просування рееміграції, політики оселення на селі, потреб у зайнятості іноземців у сільському господарстві та будівництві),
- Міністерство національної освіти та спорту, Міністерство науки та інформатизації, Комітет наукових досліджень, Бюро закордонного навчання та міжнародного обміну (в сфері освітньої стратегії, навчання іноземців у Польщі)

³ Доступні на сторінці Управління в справах репатріації та іноземців: <http://www.uric.gov.pl/>.

⁴ На основі звіту в справах міграційної політики держави, підготовленого Інститутом праці та соціальних справ.

і поляків за кордоном, попит на висококваліфіковані кадри, програм протидії “дренажу мізків”, програм навчання польської мови та польською мовою, інспірування та ініціювання дослідження еміграції та імміграції),

- Міністерство внутрішніх справ і адміністрації, Управління в справах репатріації та іноземців (зі сфери створення правових і організаційних умов для просування рееміграції та репатріації, спрощення паспортних і візових процедур щодо полонії та поляків з-за кордону, проведення імміграційної політики – натуралізації, репатріації, легалізації перебування іноземців у Речіпосполитій, імміграційної гармонізації Речіпосполитої з імміграційною політикою ЄС),
- Агентство внутрішньої безпеки, поліція, прикордонна варта (зі сфери внутрішньої безпеки, охорони від нелегальної міграції, контролю легальності перебування та працевлаштування),
- Міністерство закордонних справ (зі сфери консульської та візової політики, охорони прав громадян, які проживають за кордоном, контактів та співпраці з полонією та поляками за кордоном, просування рееміграції та репатріації),
- Управління комітету європейської інтеграції (з питань гармонізації політик і вітчизняних врегулювань з політикою та врегулюваннями ЄС, використання програм допомоги),
- Міністерство культури (зі сфери підтримки культурної діяльності етнічних меншин),

Урядова рада населення (у сфері прогнозування демографічного розвитку країни),

- Омбудсман (у сфері дотримання прав іноземців у Польщі та протидії дискримінації іноземців),
- Воеводський і Верховний адміністративний суд (у сфері рішень у справах за участю іноземців),
- Рада в справах біженців (у сфері рішень у справах осіб, які клопочуться про отримання статусу біженця або право толерованого перебування),

Серед вищевказаних органів та інституцій особливу роль займає Управління в справах репатріації та іноземців, яке незабаром (у зв'язку з урядовою програмою ощадності в адміністрації, відомої під назвою “Дешева держава”) має втратити частину своїх повноважень, які перебере на себе безпосередньо МВС і, вірогідно, МЗС. Діяльність інших органів та інституцій не скоординована, тому що вони не мають одного бачення, прийнятого польським законодавцем, який досі не зайнявся гарячою проблемою міграційної політики Польщі.

IV. Висновки

Оцінюючи зародки міграційної політики Польщі, слід наголосити, що вона досі не велася одним цілісним способом, за яким би стояло бачення, узгоджене зі стратегією розвитку Польщі. Польща перебрала великою мірою надбання європейського співтовариства в сфері свободи переміщення осіб і трактування іноземців, які нама-

гаються отримати статус біженця. Проте не вироблено концепцію формування розвитку Польщі шляхом стимулювання корисних міграцій людей у Польщу. Це здається особливо важливим на тлі досвіду двох років членства в Європейському Союзі, які принесли з собою драматичний вплив населення в старі країни ЄС. Це явище разом із від'ємним природнім приростом у Польщі починає загрожувати майбутньому розвитку нашої країни. Сучасну ситуацію гарно відображає висновок Звіту, підготовленого Центром міжнародних відносин:

“Польща досі не створила міграційної доктрини, яка була б “необхідною умовою для розробки положень міграційної політики держави”. Польські еліти не зацікавлені цією концепцією, головним чином з приводу відсутності стабільних переконань у темі міграції. Міграційна доктрина не може виникнути в ситуації, в якій переконання еліт про міграцію спираються на мінімізації проблеми. Питання “що далі?” з польською міграційною політикою залишається відкрите на найближчі роки”⁵.

---

⁵ WEINAR A.: *Polityka migracyjna Polski w latach 1990-2003 – próba podsumowania*, „Raporty i Analizy” 2005, No. 10, s. 2, також доступна на інтернет-сторінці Центру Міжнародних Відносин: http://www.csm.org.pl/pl/files/raporty/2005/rap_i_an_1005.pdf.

** Переклав Пьотр Шостак.

Імміграційна ситуація в Польщі в 2005 р. в порівнянні з минулими роками

На імміграційну ситуацію нашої країни мають вплив наступні фактори:

1. тимчасове перебування на основі дозволів на проживання на окреслений період,
2. оселення іноземців,
3. отримання статусу біженця та згоди на толероване перебування,
4. репатріація.

1. Дозвіл на проживання на окреслений період

Формою легалізації перебування іноземців у Польщі, що найчастіше застосовується, був дозвіл на проживання на окреслений період, і в останні роки кількість іноземців, які хочуть отримати такий дозвіл, виглядала наступним чином¹:

	Поодинокі роки							
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Кількість іноземців, які хочуть отримати дозволи	9.451	16.715	17.175	23.661	30.245	31.736	28.142	25.486

Дана таблиця представляє кількість громадян держав, яким надано найбільше дозволів на проживання на окреслений період:

Громадянство	Рік							
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Україна	902	2559	3228	4697	6867	8000	8520	8304
Білорусь	232	718	703	1255	2717	2382	2008	1829
Росія	385	1049	1037	1575	1929	1912	1605	1495
В'єтнам	733	1482	1177	1056	1063	1080	1875	1704
США	166	741	506	741	1167	969	898	765
Вірменія	432	626	686	607	657	899	1793	1418
Загалом кількість наданих дозволів	4893	16811	15039	20787	29641	28567	25425	22625

* Начальник Відділу міграційних аналізів, Департамент міжнародної співпраці, Управління у справах репатріації та іноземців.

¹ Уся інформація, розміщена у даній праці, опрацьована Відділом Міграційного Аналізу Міжнародного Департаменту Співпраці Управління зі справ Репатріації та Іноземців.

Як бачимо у поданій вище таблиці, по суті майже всі найбільш численні групи іноземців, які прагнули легалізувати перебування в Польщі через дозволи на проживання на окреслений період, це – крім В'єтнаму та США – громадяни європейських держав, що виникли після розпаду Радянського Союзу. Факт того, що громадяни України, Білорусі та Росії так часто хочуть отримати дозволи на проживання на окреслений час, можна пояснити перш за все географічною та культурною близькістю, а також польським походженням значного відсотка громадян цих держав. Проте по відношенню до громадян Вірменії слід вважати, що значну роль відіграють традиції оселення вірменів у Польщі в минулі століття та відносно великий вплив громадян Вірменії в першій половині дев'яностих років минулого століття, головним чином з метою нелегальної торгівлі, що полегшувало закони про безвізовий рух на основі “старого” договору з СРСР.

2. Дозвіл на оселення

Дозвіл на оселення засвідчує бажання іноземця залишитися для постійного проживання на території Польщі. Кількість іноземців, які хотіли отримати такий дозвіл в останні роки, становила:

	Рік							
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Кількість іноземців, які хочуть отримати дозволи	851	725	1.580	748	1.143	3.004	5.094	4.064

В ці роки найбільш численні групи іноземців, яким надано дозвіл на оселення, склали громадяни:

Дозволи на оселення надані в роки 1998 – 2005									
Громадянство	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Разом
Україна	56	82	162	161	80	449	1657	1518	4166
В'єтнам	27	47	87	99	148	202	368	172	1150
Росія	27	82	114	70	68	169	446	353	1329
Вірменія	7	30	81	50	40	118	235	111	672
Білорусь	18	31	54	45	20	121	389	578	1256
Китай	9	18	29	22	37	45	40	39	239
Німеччина	8	13	13	23	6	42	63	8	176
Болгарія	23	14	11	14	3	38	58	71	232
Загалом наданих дозволів	288	512	858	679	602	1735	4365	3589	12629

3. Статус біженця і толероване перебування

У 2003 р. 6.906 іноземців подали в Управління у справах репатріації та іноземців заяви про надання їм статусу біженця. В 2004 році заяви про надання такого статусу подали 8.079 іноземців, відтак у 2005 р. такі заяви подали 6860 іноземців.

Відносно невеликій кількості заявників про статус біженця у Польщі такий статус надається, що представлено нижче в таблиці:

Рішення	Роки														
	1992	93	94	95	96	97	98	99	2000	01	02	03	04	05	
позитивне	75	61	391	105	120	139	66	49	75	282	253	219	305	312	
негативне	58	135	189	193	374	592	1305	1907	2525	2864	4714	3163	1998	2284	
погашення	0	235	363	394	1457	3147	1707	786	1216	1828	493	4366	2763	4413	
разом	133	431	943	692	1951	3878	3067	2732	3794	4974	5460	7742	5066	7009	

В роки 1998–2004 найбільш численні групи громадян, яким надано статус біженця, склали громадяни:

Наданий стаус біженця в роки 1998-2005										
Громадянство	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Разом	
Росія	1	4	26	207	206	187	265	285	1181	
Білорусь	6	4	2	30	9	10	13	9	83	
Сомалі	8	7	10	10	3	1	8	5	52	
Афганістан	11	4	1	13	1	4	1	3	38	
Судан	2	8	3	6	2	1	–	–	22	
Шрі-Ланка	8	1	1	2	6	–	–	2	20	
Грузія	–	1	4	4	–	6	–	1	16	
Ефіопія	3	1	6	1	2	1	1	–	15	

В останні п'ять років серед іноземців, які хочуть отримати статус біженця, домінуючу групу склали громадяни Російської Федерації, і майже 100 % з них декларували чеченську національність.

На початку громадяни Росії чеченської національності приїжджали в Польщу легально, користуючись безвізовим рухом (Польща найпізніше з країн, які вступали в ЄС, впровадила візовий режим для руху осіб по відношенню до громадян Російської Федерації – такий обов'язок було впроваджено 1 жовтня 2003 р.) і подавали заяви про надання статусу біженця прямо на кордоні або всередині держави. Сьогодні такі заяви подають на кордоні – перш за все польсько-білоруському.

Беручи до уваги велику кількість громадян Російської Федерації, що декларують чеченську національність, які не виконують передумов, передбачених законом і необхідних для позитивного рішення у справі про надання статусу біженця, та водночас особливу ситуацію втікачів з Чечні, для яких повернення в місце попереднього

прожиання не є можливим, а також імовірність появи схожих груп іноземців у майбутньому та схожі правові вирішення, прийняті країнами ЄС (*subsidiary protection*), в новому законі про надання охорони іноземцям на території Речіпосполитої, який вступив в силу 1 вересня 2003 р., впроваджено інститут “згоди на толероване перебування” (ст. 97 закону). Іноземцю надається згода на толероване перебування на території Республіки Польща, якщо, між іншим, його видворення могло б відбутися тільки в країну, в якій під загрозою було б його право на життя, свободу та особисту безпеку, в якій він міг би підлягати тортурам або нелюдному, принижуючому ставленню, або покаранню, або міг бути примушений працювати, або позбавлений права на чесний судовий процес, або бути покараним без правової основи в розумінні Конвенції про охорону прав людини і основних вольностей, укладеної в Римі 4 листопада 1950 р.

Толероване перебування має забезпечити іноземцю охорону до часу, коли в його країні походження або постійного проживання виникнуть умови для його повернення. На думку Управління, впровадження інституту згоди на толероване перебування може виявитися успішним засобом вирішення проблем, які виникають з припливом громадян Російської Федерації, що декларують чеченську національність і намагаються отримати статус біженця.

Зі входу в обіг закону, тобто з 1 вересня 2003 р. до 31 грудня 2005 р. згоду на толероване перебування отримало в Польщі 2682 іноземців, у тому числі 2516 громадян Російської Федерації.

4. Репатріація

Єдиною правовою основою репатріації до 1997 р. було загальне положення закону про польське громадянство. Проте цей закон не окреслював ні порядку, ні відповідності органів держави в справах репатріації; не вміщав він також делегації, яка має видавати такі положення.

Щойно закон про іноземців з 1997 впровадив поняття репатріаційної візи, а також визначив порядок і принципи її видачі. З цих пір репатріація отримала правові основи. Додатково цей закон передбачив можливість надання репатріантам допомоги з бюджету держави. В силу положень цього закону репатріаційну візу отримували особи польського походження або польської національності, які мали намір переселитися на постійне проживання в Польщу і мали там гарантоване місце проживання та джерело утримання. Репатріюватися могли іноземці польського походження з цілого світу (репатріаційні візи видали консульства в Німеччині, Англії та Чехії – проте це були поодинокі випадки). Репатріація в 90-і роки мала індивідуальний характер. В роки 1997-2000 до Міністра внутрішніх справ і адміністрації було направлено 3609 заяв, зв’язаних з переселенням в рамках репатріації. В такому порядку оселилися 2269 осіб.

У 1999 році Парламент Речіпосполитої почав роботу над окремим законом про репатріацію. Цей закон мав регулювати всі аспекти, зв’язані з репатріацією. Закон прийнято 9 листопада 2000 р., вступив в силу 1 січня 2001р.

Досі в силу положень цього закону прибули в Польщу: в році 2001 – 1000 осіб, у 2002 – 832 особи, у 2003 – 455 осіб, у 2004 р. – 372 особи, а в 2005 р. – 335 осіб.

Беручи до уваги значну кількість осіб, які декларують польську національність, в азіатських країнах, які отримали незалежність після розпаду СРСР, особливо в Казахстані, в якому за різними обрахунками проживає приблизно 60 000 поляків і осіб польського походження, масштаб репатріації можна оцінити як непропорційно низький. На це має вплив важка економічна ситуація Польщі, особливо відсутність можливості забезпечення житлом і працевлаштуванням потенційних репатріантів, а в останньому періоді також швидкий економічний розвиток Казахстану. Імовірно, що ця тенденція зміниться в найближчий час.

Висновки

- Імміграційна ситуація Польщі в найближчі роки не повинна змінитися. З огляду на економічну ситуацію в країні та вікову структуру нашого суспільства Польща і надалі буде країною-еміграційним донором, а не приймаючою, принаймні в значному масштабі.
- Якщо не зміниться політична ситуація в кавказьких республіках Російської Федерації, надалі біженці з цих республік прибуватимуть в Центрально-Східну Європу, проте, схоже як в минулі роки, Польща буде для біженців цього регіону країною транзитної міграції і лише невеликою мірою – доцільним місцем міграції.
- У зв'язку з наявними економічними обставинами, як у Польщі, так і в країнах дотеперішнього оселення, не треба сподіватися кількісних змін в масштабі репатріації в Польщу.

Досвід Польщі у сфері вільного переміщення осіб у розширеному Європейському Союзі

Якщо придивитися до національної структури Польщі, то можна дійти висновку, що вона є однією із найбільш однорідних у Європі. Середня кількість мешканців Польщі іноземного походження у п'ятдесят разів менша, ніж середня по ЄС. Однією з причин такого стану речей є те, що у Польщі рівень еміграції населення завжди був вищим, ніж вплив іноземців. У повоєнний період і до трансформації устрою причини еміграції мали зазвичай політичний характер, і, покидаючи країну, люди приймали рішення про постійне проживання за кордоном. Після 1989 р. ця тенденція змінилася, і більшість емігрантів заявляли про економічні причини свого рішення і про намір повернутися. У період 1990-2001 рр. із наміром оселитися в іншій країні Польщу щороку покидало приблизно 70 тис. осіб. У той самий час десь 550-600 тис. осіб виїжджали з метою заробітку, у тому числі 350 тис. – на легальне працевлаштування¹.

Окрім дозволів на працю, емігранти влаштовувалися на роботу на підставі двосторонніх угод із країнами – членами ЄС. Польща підписала такі угоди з п'ятьма країнами: Німеччиною, Францією, Бельгією і Люксембургом. Найбільш успішним стало порозуміння з Німеччиною, із якою Польща підписала ряд угод. Вони спричинили чергові хвилі економічної міграції різної інтенсивності. У 2005 р. полякам було видано 300 тис. дозволів на працю, у тому числі 273 тис. тимчасових дозволів у сільськогосподарському секторі.

За винятком Великобританії, Ірландії і Швеції, усі країни старого ЄС застосували перехідні обмеження у сфері вільного переміщення робочої сили в розширеному ЄС. Вступ Польщі особливо не вплинув на еміграційні тенденції – головні напрямки й характер економічної еміграції залишилися незмінними. Найбільш популярною країною для заробляння й надалі залишається Німеччина, а вид роботи, на яку зазвичай влаштовуються поляки, – це сезонні роботи у сільському господарстві, садівництві, лісництві, будівництві, у сферах громадського харчування і туризму.

Чотири країни старого ЄС, які вирішили ввести перехідні обмеження на ринку праці (Австрія, Данія, Нідерланди й Італія), запровадили систему квот, яка дозволяє брати на роботу громадян восьми з десяти нових країн – членів ЄС без необхідності оформлення дозволу на працю. Оскільки у названих країнах квоти найчастіше визначаються шляхом політичних рішень, а не з огляду на реальні ринкові потреби, установлення системи квот практично не вплинуло на масштаби напливу робітнич-

* Віце-директор Департаменту міжнародної співпраці, Міністерство праці і соціальної політики.

¹ Усі дані, вміщені у цій роботі, походять з обробки даних Відділу міграції Департаменту міжнародної співпраці Міністерства праці і соціальної політики.

ків із нової вісімки країн – членів ЄС. І хоч відзначається деяке зростання у секторі самопрацевлаштування, побоювання країн – членів старого ЄС відносно напливу дешевої робочої сили виявилися безпідставними, і легендарний польський сантехнік не становить реальної загрози для західних ринків праці.

Яскраво вираженим наслідком вступу Польщі до Європейського Союзу було зростання еміграції до країн, які не ввели обмежень на працевлаштування, особливо до Великобританії. Між 1 травня 2004 р. і вереснем 2005 р. британська система примусової реєстрації працівників налічувала 293 тис. позицій. Реальний рівень міграції був дещо нижчим, оскільки приблизно 1/3 зареєстрованих вже раніше була присутня на британському ринку праці. Реєстрація нелегальних працівників була одним із досягнень політики британської влади й бажаним ефектом відкриття ринку праці.

І хоч рівень імміграції з нових країн – членів ЄС виявився вищим, ніж очікувала Великобританія, загалом влада позитивно оцінює впровадження засади вільного переміщення працівників. На ринку праці не відзначено значних ускладнень, а іммігранти не занадто обтяжили систему соціального страхування. Радше навпаки – висока мобільність прийшлих працівників дала можливість поповнити дефіцит кадрів на місцевих ринках і спричинила розвиток окремих соціумів.

До таких висновків приходять Європейська Комісія у своєму «Репорті про функціонування перехідних заходів, визначених в Угоді про приєднання 2003 р.», опублікованому 8 лютого 2006 р. Згідно повідомлення Комісії, переміщення робочої сили між старими і новими країнами ЄС має позитивні наслідки. Працівники з нової вісімки допомогли заспокоїти потреби ринків праці і викликали покращення стану європейської економіки. Країни, які не впроваджували тимчасових заходів, пережили економічне зростання і зниження безробіття.

Репорт підкреслює, що наплив нових працівників у країни старого ЄС не був масового характеру. Кількість новоприбулих працівників у більшості країн не перевищила рівня 1% загальної кількості місцевих працівників. Виняток становлять Австрія – 1,4% та Ірландія – 3,8%. Це набагато менше, ніж кількість громадян країн третього світу, які перебувають на території Західної Європи. Окрім того, позитивні показники на ринках праці нових країн – членів ЄС у поєднанні із впливом Структурних Фондів, які допомагають прокладати шлях до нових місць праці, вказують, що у близькому майбутньому ці країни також будуть потребувати великої кількості прийшлих працівників.

Тема економічної еміграції займає чільне місце у польській дискусії на тему міграції. Натомість оминається питання напливу працівників до Польщі та пов'язаних із цим проблем. І це є предметом другої частини доповіді.

Парадокс дефіциту на ринку праці при одночасному високому рівні безробіття у Польщі вказує на потребу відкриття цього ринку для працівників із закордону, які могли б заповнити прогалини у таких галузях, як послуги у сфері хатнього господарства, паліативна опіка, а також на роботах, що не вимагають високої кваліфікації (сільське господарство, виробництво, сфера послуг).

Відносно новим явищем на польському ринку праці, яке може мати у майбутньому негативні наслідки для динаміки і структури напливу робочої сили, є дефіцит

кваліфікованих робочих кадрів. У деяких регіонах Польщі пошук кваліфікованих працівників не дає результатів – навіть попри високий рівень безробіття. Оскільки відсутні докладні статистичні дані, які б відображали ці тенденції, неможливо окреслити їх масштаби, а відтак і можливий попит на висококваліфікованих робітників із закордону.

З огляду на зобов'язання приєднання до Шенгенської угоди, яка є попередньою умовою для введення засади вільного переміщення працівників у Європейському Союзі, вступ Польщі до ЄС мав значний вплив на майбутню можливість прийняти закордонну робочу силу. Умови угоди зобов'язали Польщу ввести візи для громадян Росії, Білорусі та України, що призвело до зменшення динаміки прикордонного руху. Оскільки традиційно найбільша кількість працівників прибуває до Польщі саме з цих країн – особливо з України (новими імміграційними спільнотами є лише вірмени та в'єтнамці) – впровадження обов'язку отримання візи для громадян цих країн стає істотною перешкодою для напливу працівників іззовні.

Характерною рисою економічної міграції до Польщі є утворення чорного ринку праці. Легально на роботу влаштовується невелика кількість прийшлих працівників. Насамперед це стосується громадян України, які воліють залишатися у тіньовій сфері попри існування доступних механізмів, які гарантують легальне працевлаштування. На жаль, докладні дані на цю тему відсутні, а відносна оцінка кількості осіб, які нелегально працюють у Польщі, коливається між кількома десятками і кількома сотнями тисяч.

Польща входить у XXI ст. із демографічними проблемами, які обумовлюють депопуляцію і порушення рівноваги між поколіннями. Несприятливі демографічні прогнози вказують на необхідність термінового вирішення цієї проблеми протягом найближчих років. Одним із інструментів, які можуть потенційно розв'язати наслідки депопуляції, була б узгоджена політика відкритості для працівників із закордону.

Успішність дій на цьому поприщі вимагає розроблення спільної міграційної політики, яка цілісно б розглядала питання еміграції й імміграції. Але оскільки відповідні вказівки не були опрацьовані, а робочу групу, яка займалася цим питанням, було розпущено у листопаді 2004 р., польська міграційна політика й надалі залишається питанням далекого майбутнього.

Майбутня міграційна політика має також включати інтеграційний аспект. На сьогоднішній день єдина категорія іммігрантів, яка має право участі в інтеграційних програмах – це особи, що мають статус біженців згідно з положеннями Женевської конвенції. Відзначаючи потребу інтеграції також для інших груп іммігрантів, Міністерство праці і соціальної політики співпрацює з Міжнародною організацією з питань міграції у рамках проекту «Зміцнюючи позицію іммігрантів: інтеграція шляхом інформування й підготовки чиновників і позаурядових організацій». Головною метою проекту є поширення знань про можливості підтримки інтеграційних процесів. У рамках проекту передбачено також створення мережі організацій, які сприяли б процесам інтеграції.

** Переклала Ярослава Івченко.

Еміґраційний сервіс у Польщі – огляд питань

Еміґрація – це складний процес, який далеко виходить поза межі одиничного рішення особи чи сім'ї, що виїжджає за кордон. Масова еміґрація на заробітки залучає численні організації та середовища суспільства в країні-донорі, започатковує ініціативи та механізми допоміжних організаційних дій для підтримки еміґрантів ще на батьківщині перед виїздом з неї. Інтенсивність цих дій залежить від розмірів та напруження виїздів, а також від ставлення держави і її служб до явища міґрації своїх громадян.

Еміґраційні виїзди – з метою оселення, заробітку чи з політичних причин – є істотною складовою історії польського народу з 30-тих років XIX століття, але щойно в період відродження польської державності, в роки міжвоєнного двадцятиліття, стало можливе створення системи опіки для численних еміґрантів, які залишають вітчизну. В цей процес підтримки включилися державні (урядові програми, державні інституції), громадські, а також церковні чинники¹.

Процеси міґрації на заробітки, які бачимо в польському суспільстві в 90-тих роках XX століття, але перш за все, в період після включення Польщі в структуру Європейського Союзу та після відкриття кількома країнами ЄС ринків зайнятості для поляків, ростуть швидкими темпами, а також викликають різного типу дії, налаштовані на підтримку міґрантів. Проте ці ініціативи ще постійно розпорошені між різними суб'єктами суспільного життя, і важко було б говорити про існування організованої системи обслуговування міґрантів.

Міґраційну політику слід розуміти як цілісність принципів та діяльності держави по відношенню до закордонних міґрацій з і в Польщу (еміґрації та імміґрації)². В Польщі на явище міґрації завжди мала вплив економічна і політична ситуація в країні. Проте важко було говорити про прийняття державою будь-якої цілісної міґраційної політики, яка би брала до уваги як зовнішню, так і внутрішню демографічну ситуацію, суспільно-економічні проблеми, суспільно-культурні фактори, як у стосунку до міґрації польських громадян, так і іноземців (в тому числі біженців). Відсутність цілісної міґраційної політики в Польщі є доволі істотною причиною, через яку досі не створена широко розбудована система міґраційних служб.

Не кращими є справи, якщо говорити про широкий і швидкий доступ зацікавлених осіб до правових врегулювань стосовно виїздів на заробітки чи детальної

* Д-р, Інститут соціології ЛКУ.

¹ Див. про це: PLEWKO J.: „Tydzień Emigranta Polaka” w Polsce międzywojennej – przebieg i znaczenie, „Studia Polonijne” 2000, т. 21, с. 239-242.

² *Założenia programu polityki ludnościowej w Polsce. Raport w sprawie polityki migracyjnej państwa*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2003, с. 4.

практичної інформації, зв'язаної з умовами перебування та праці в різних країнах. У зв'язку з посиленням масштабів виїзних міграцій з Польщі цей стан справ є безсумнівно поважним недоліком, який наражає емігрантів на ускладнення в безпроблемному залагодженні формальностей, зв'язаних з застосуванням належних їм прав і можливостей в країнах перебування, і не рідко створює нагоду до зловживання з боку недбалих посередників працевлаштування (як польських, так і зарубіжних) або роботодавців. Приклади таких ситуацій часто дають преса або інтернет-портали. Дедалі частіше маємо також справи з різними заходами для охорони поляків, які вже перебувають і працюють за кордоном – перш за все у Великобританії та Ірландії. На них спрямована урядова програма допомоги полякам, які працюють за кордоном проголошена МЗС у 2007 р.³, а також пропозиції правових розв'язків Омбудсману (мережа юридичних канцеларій)⁴ чи акція Польсько-британської місії для працевлаштування поляків у Лондоні Фонду взаємної допомоги БАРКА. З метою протидії зловживанню з боку британських роботодавців правами поляків, які там працюють, польська влада разом з британськими відповідниками проводять інформаційну кампанію про умови життя та праці у Великобританії. Для полегшення контакту з британською поліцією тих, хто потребує допомоги, в листопаді 2005 р. у Лондоні виникла польськомовна телефонна лінія (+44 20 7321 8289)⁵.

Попри безсумнівну вагу вищевказаних ініціатив, основною і первісною зоною активності еміграційних служб, повинна бути територія Польщі та час до прийняття потенційними мігрантами рішення про виїзд.

Допомога, яку перед виїздом можуть отримати особи, зацікавлені еміграцією з Польщі на заробітки – це перш за все інформація про пропозиції та умови працевлаштування за кордоном.

Після вступу Польщі в Європейський Союз на території всієї країни діяла мережа EURES. З огляду на велике зацікавлення поляків виїздами з метою заробітків, успішна діяльність мережі має велике значення. EURES – це не лише база пропозицій праці в Європі, а й також база резюме кандидатів на робоче місце, інформація про умови працевлаштування та життя в поодиноких країнах ЄС.

Пропозиції з EURES, спрямовані виключно на поляків, доступні також у Районних управліннях зайнятості; їх також можна знайти на веб-сайті <http://www.eures.praca.gov.pl>.

³ Програма включає також працевлаштування додаткових консулів, реконструкцію існуючих консульських представництв, створення нових і введення системи інформації про умови працевлаштування та життя за кордоном. Див. *Trao! Program pomocy Polakom pracującym za granicą*, „Trao.pl – Wiadomości z sieci”, <http://www.trao.pl/news/27755/>, 14.12.2006.

⁴ WRÓBLEWSKI B.: *Władze utrzymywane przecież z podatków powinny pomóc obywatelom pracującym za granicą i zająć się tymi, którzy nie dają sobie rady – mówi rzecznik praw obywatelskich*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 04.08.; див.: *Gazeta Wyborcza – 4 sierpnia 2006 r.*, „Rzecznik Praw Obywatelskich: Serwis prasowy”, <http://www.rpo.gov.pl/index.php?md=1730&s=1>; пор.: *1,5 мільйони поляків виїхали на заробітки*, „Money.pl” 2007, 24.09., <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/1;5;miliona;polakow;wyjecha-lo;za;praca,131,0,267651.html>, 26.11.2007.

⁵ *Przyjazdy Polaków na Wyspy w 2005 r.* „Biuletyn Migracyjny” 2006, nr 5 (luty), с. 4; <http://www.migration-news.uw.edu.pl/BiuletynMigracyjny5.pdf>, 14.12.2006.

Польська інтернет-сторінка EURES спирається на європейську сторінку (<http://www.europa.eu.int/eures>). Польський сервіс найбільше місця присвячує опису умов переміщення, проживання та праці, а також соціального забезпечення в країнах ЄС/ЄЕЗ. Інформація зібрана в одній об'ємній брошурі, доступній на веб-сторінці. На рівні європейської сторінки не про все можна дізнатися польською мовою. Досі перекладено на польську мову загальну інформацію стосовно умов життя та праці в країнах ЄС/ЄЕЗ. Набагато більше детальної інформації з Європейського порталу професійної мобільності можна знайти англійською, французькою та німецькою мовами на європейській сторінці EURES, а особливо якщо йдеться про інформацію стосовно умов життя (ціни аренди квартир, міського транспорту, робочого часу тощо).

Мережа EURES – це також сітка співпрацюючих дорадників та помічників, до яких можна звернутися електронною поштою або зателефонувати, у поодиноких регіонах у всій Європі. Дорадники готують матеріали про умови працевлаштування та життя в поодиноких країнах. Їх кількість різна і залежить від величини країни. У Польщі в середині 2007 р. дорадниками були 30 осіб⁶. Вони чергують у воєводських центрах зайнятості. Додатково у воєводських і повітових центрах зайнятості працюють також помічники EURES, які допомагають в діяльності дорадників. Разом кількість польських помічників EURES складає понад 300 (2007 р.) осіб⁷. Польські дорадники EURES ввели між собою неформальний поділ з огляду на області питань, якими займаються, кожен відповідає за 2-3 країни⁸. Матеріали стосовно поодиноких країн оновлюються два рази на рік, проте база даних з пропозиціями праці доступна англійською, французькою та німецькою мовами. Отже, можна припускати, що роботу за посередництвом EURES шукають радше краще освічені особи⁹.

Польські та зарубіжні інтернет сервіси, присвячені пошукам роботи в країнах ЄС, оприлюднюються як державними, так і приватними установами. Їх багато, а польські сторінки найпопулярніші та найбільш придатні в пошуках роботи це:

- <http://www.praca.gov.pl> (пропозиції праці за кордоном; інформація про фірми-посередники у працевлаштуванні, які мають сертифікат міністерства),
- <http://www.mpips.gov.pl> (Офіційна сторінка Міністерства праці і соціальної політики),
- <http://www.pracainauka.pl>,
- <http://www.pracuj.pl>,
- <http://www.pracawunii.pl>,
- <http://europa.eu.int/ploteus> (навчання і праця для студентів у країнах ЄС),
- <http://www.afs.org/>,

⁶ *Polscy Doradcy EURES*, <http://www.eures.praca.gov.pl/?module=Default&action=Index&id=238&parent=234>

⁷ Див. вище

⁸ Координати цих осіб, а також інформацію про їх спеціальності можна знайти на Європейському порталі професійної мобільності EURES: *EURES – The European Job Mobility Portal*, <http://www.europa.eu.int/eures>.

⁹ ZBONIKOWSKA I.: *Europejskie służby zatrudnienia*, „INTERIA.PL – Praca – Europejskie służby zatrudnienia – Praca za granicą na Pracuj.pl – Artykuły”, http://praca.interia.pl/kariera-praca-za-granica-artykuly_1637.htm#top, 25.08.2005.

- <http://www.yfu.org/> (волонтеріат і міжнародний обмін молоді та студентів),
- <http://eco.ittralee.ie/> (порадник з обсягу ринку зайнятості в країнах ЄС),
- <http://www.enic-naric.net> (визнання професійних кваліфікацій),
- <http://praca.webwwb.pl/?a=katalog&id=129760> („робота і кар’єра”).

Крім цього поодинокі дані про умови працевлаштування за кордоном доступні в польській пресі, на інформаційних інтернет-порталах, за посередництвом періодичних телепередач (наприклад, „Ми родом з пл.” – цикл репортажів про життя та роботу найновішої польської еміграції в країнах ЄС на каналі “TV Polonia”; періодична програма “Полонійні вісті” та інші) і навіть у програмах з практичними порадами для емігранта на заробітках, які час від часу випускаються¹⁰. На польському ринку преси виходить також фаховий журнал, скерований до потенційних емігрантів заробітчаним під назвою “Робота та життя за кордоном”.

Посередницькі агентства зайнятості за кордоном – мусять мати спеціальну ліцензію на право надавати послуги цього типу, яку надає Міністерство економіки.

Посередництво у працевлаштуванні за кордоном реалізується воєводськими центрами зайнятості у співпраці з Відділом міграції Департаменту ринку зайнятості Міністерства економіки і праці. Водночас в рамках посередництва у працевлаштуванні за кордоном Відділ міграції співпрацює зі службами зайнятості країн, з якими підписані договори про обопільне працевлаштування (наприклад, ZAV, OMI). Зарубіжні партнери направляють у Міністерство економіки і праці вимоги, зголошені зарубіжними роботодавцями, які відтак Відділ міграції передає далі у Воєводські центри зайнятості з метою реалізації. З метою працевлаштування за кордоном слід звернутися до властивого, з огляду на місце проживання, воєводського центру зайнятості або його філіалу, куди поступають пропозиції праці від зарубіжних роботодавців, а також інформація про акції рекрутацій за кордоном. На веб-сторінці <http://www.praca.gov.pl/> знаходиться інформація стосовно критеріїв, яким мусять відповідати особи, зацікавлені роботою за кордоном на основі підписаних РП договорів та інших порозумінь.

В середині 2006 року зареєстрованих було загалом 1316 суб’єктів, які мали повноваження провадити посередництво праці за кордоном у зарубіжних роботодавців для польських громадян. Дані стосовно кількості агентств у поодиноких воєводствах у Польщі представляє подана нижче таблиця 1.

Крім інформаційних і рекрутаційних сервісів працевлаштування за кордоном, додаткові форми допомоги мігрантам-заробітчаним пропонуються одноразово з посередництвом різних ініціатив, які проявляють інституції або приватні особи, часом як додаткові послуги, що надаються в рамках господарської діяльності, а інколи навіть без формальної реєстрації. Варто згадати про найбільш поширені вже типи підтримки чи послуг.

¹⁰ Наприклад, порадник, який кожного року випускається МЗС Polak zagranicą чи один із найраніше надрукованих порадників: ROBACZEWSKI A.: Praca za granicą. Jak znaleźć dobrą pracę i zarobić pieniądze za granicą nie dając się jednocześnie oszukać nieuczciwym pośrednikiem? Złote Myśli, Warszawa 2004; wersja elektroniczna (e-book): “Praca za granicą”, <http://praca-za-granica.zlotemysli.pl/>, 29.12.2007.

Таб. 1. Діючі агентства посередництва для праці за кордоном у зарубіжних роботодавців для польських громадян (за воєводствами – станом за 31.05.2006)¹¹

Воєводство	Кількість агентств
Дольносілезьке	107
Куявсько-поморське	33
Люблінське	29
Любуське	26
Лодське	53
Малопольське	106
Мазовецьке	261
Опольське	113
Підкарпатське	33
Підляське	14
Поморське	150
Сілезьке	155
Сьвентокшиське	16
Вармінсько-мазурське	21
Великопольське	102
Західнопоморське	97
Разом	1.316

Джерело: власне опрацювання на основі даних Центру суспільно-економічних інформацій Міністерства економіки.

- Однією з перших ініціатив, яка виникла разом зі зростанням напруження міграції з Польщі в 90-ті роки і надалі зберігається, є малі приватні транспортні підприємства, які виникають в різних містечках (володіють найчастіше мікробусами) і перевозять мігрантів заробітчани з Польщі в різні країни (наприклад, Німеччину, Італію, Бельгію, Нідерланди) і на первісній трасі. Гнучко реагують на потреби мігрантів, курсують часто, як правило 2-3 рази на тиждень на даній трасі і тому складають успішну конкуренцію для традиційного транспорту.
- Іншим прикладом допомоги є школи іноземних мов, які – поруч з дотеперішньою пропозицією навчання – впроваджують навчання мов країн, які актуально зголошують вимоги на окреслені категорії працівників (наприклад, навчання норвезькій мові медсестер). Це також навчання фаховій мові, необхідній професійно (наприклад, для лікарів, які виїжджають за кордон).
- На схожому ґрунті активізуються інші види послуг, надаються у супроводі, наприклад, адвокатськими канцеляріями чи школами водіїв (курси для

¹¹ На основі даних Центру соціально-економічної інформації Міністерства економіки: *Krajowy Rejestr Agencji Zatrudnienia*, <http://www.krazaj.praca.gov.pl/StronaGlowna.aspx>, 14.12.2006.

водіїв автобусів, таксистів і водіїв ТІР¹² в умовах руху лівою стороною дороги у Великобританії).

- Також слід згадати тут про неабияку роль дешевих авіаліній (наприклад, Ryanair, Wizz Air), які відкрили велику кількість щоденних сполучень літаками між польськими аеропортами та аеропортами в Ірландії та Великій Британії з метою покращення пересування польських мігрантів з Польщі в ці країни.

Такого типу ініціативи, які дають підтримку мігрантам перед виїздом, є прямою реакцією на зростаючий попит на окреслені послуги, проте це не систематизована діяльність, і важко оцінити її масштаб і обсяги.

Варто додати, що схожа діяльність проводиться на території країн оселення польських іммігрантів – сьогодні найбільше таких проявів підприємництва можна знайти в Лондоні, Дубліні, також у менших містах Великої Британії та Ірландії, але також в Іспанії чи в Німеччині. Поляки в еміграції в більшості країн мають свої інтернет-форуми (чи навіть портали з секціями за темами і оголошеннями)¹³ – найчастіше організують їх торгові палати, полонійні газети або установи¹⁴. Там можна знайти основну інформацію, необхідну для працевлаштування, самозабезпечення роботою, навчання чи полегдження формальних, податкових справ, правових процедур; інформацію, зв'язану з соціальними питаннями, медичною опікою, діяльністю іммігрантських організацій, туристичних бюро, церков, польських дипломатичних представництв¹⁵.

З цієї ж метою виникають товариства, засновувані іммігрантами, що нещодавно прибули з Польщі (наприклад, "Polish Information & Culture Centre" в Дубліні), а також газети в двох мовних варіантах (наприклад, "Шпіля" в Дубліні)¹⁶. Доступність цієї інформації через інтернет спричинює те, що за нею звертаються також потенційні емігранти в Польщі, коли планують чи шукають роботу за кордоном.

¹² Kierowcy TIR-ów uczą się ruchu lewostronnego, „Onet.pl Biznes – Notowania giełdowe, wszystko o podatkach, informacje o bankach, kursy walut, fundusze, ubezpieczenia”, <http://biznes.onet.pl/1477266.2>, 14.12.2006.

¹³ Актуалізовані у поточному режимі сайти є декількох типів. Життя та робота за кордоном – інтернет-інформація для поляків, див. напр.: *Poradnik "Polak za granicą"* <http://www.msz.gov.pl/Poradnik.Polak.za.granica.1806.html> (портал МЗС РП); *Szkocja.net – Praca w Szkocji, Mieszkanie, Studia, Praca w Edynburgu, Praca w Glasgow, Polonia w Szkocji*, <http://www.szkocja.net> а також *Serwis informacyjny Szkocja24.com*, <http://www.szkocja24.com/> (порталі польської діаспори у Шотландії); *Grecja dla marzycieli*, <http://grecja.home.pl> (будні в Греції для поляків). Британські сайти, пов'язані з перебуванням в Англії (англійською): National Express; British Rail; Streetmap; London Transport: метро у Лондоні, тобто, напр. *Citylink bus and coach travel – timetables for services across Scotland UK*, <http://www.citylink.co.uk>; *1,000's of Hotels, Guest Houses, Lodgings – UK Accommodation Directory for England, Scotland, Wales and Ireland*, <http://www.s-h-systems.co.uk>; *Transport for London*, <http://www.londontransport.co.uk>. Інтернет інформація про поляків у Італії: напр.: *Praca, praca za granicą, legalna praca we Włoszech, samozatrudnienie we Włoszech, działalność gospodarcza we Włoszech*, <http://praca-we-wloszech.bawi.pl/>; *Ufficio della Promozione del Commercio e degli Investimenti dell'Ambasciata della Repubblica di Polonia*, <http://www.infopolonia.it/vademepl.htm>; *Związek Polaków we Włoszech*, http://www.polonia-wloska.org/zwiazek_organizacje.html.

¹⁴ ZBONIKOWSKA I.: *Gazeta, Londynek i polski Dublinek*, [pracuj.pl: praca > kariera > praca za granicą > artykuly > Gazeta, Londynek i polski Dublinek](http://www.pracuj.pl/praca/kariera/praca-za-granica-artykuly), http://www.pracuj.pl/kariera-praca-za-granica-artykuly_6811.htm, 03.11.2005.

¹⁵ Наприклад, *Londynek.net*, *Gazeta.ie*.

¹⁶ *Polskie Centrum Informacji i Kultury w Dublinie - informacja, kultura, serwisy, media*, http://www.polish-centre.ie/index_pl.php?id=134&proc=1, 14.12.2006.

Ринок “міграційних послуг” у Польщі має дуже динамічний характер, приваблює багато іноді дуже спеціалізованих ініціатив. Вищенаведений ескіз є тільки вступною згадкою про цю діяльність, повніший перелік якої можна буде визначити після дещо довшого часу та спостереження за міграційними процесами.

** Переклав Пьотр Шостак.

V. ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО МІГРАЦІЇ

Міграція – мікросуспільна перспектива: індивідуальні та сімейні користі, витрати і втрати

1. Користі та втрати

Концентруючись на мікросуспільному аналізі міграцій на заробітки слід взяти до уваги дві перспективи – індивідуальну та сімейну.

Приймаючи рішення про виїзд із вітчизни мають індивідуальний характер, аналіз ситуації мігранта спроваджується до аналізу індивідуальної перспективи – користей та втрат мігранта. Він бо приймає рішення про міграцію та залишає країну в пошуках роботи та заробітку, роботи взагалі, або кращої роботи і кращих заробітків. Але треба усвідомлювати, що в ситуації, коли мігруюча особа живе в поколінній сім'ї (батьки, брати і сестри) або розмножувальній (супруг, діти) і творить з ними спільне домогосподарство, то навіть це індивідуальне рішення приймається в інтересах і/або з наслідками для всієї сім'ї. У зв'язку з цим аналіз наслідків міграції, в широкому розумінні (користей, витрат і втрат) важко обговорити окремо, з поділом на наслідки виключно індивідуальні та виключно сімейні. Ситуація мігранта як члена родини складається бо та впливає на різні площини актуальної та майбутньої ситуації його сім'ї. У зв'язку з тим поділ на індивідуальні та сімейні наслідки міграції є поділом тільки порядкового та умовного типу. Але в практиці важко розділити індивідуальний та сімейний аналізи користей, витрат і втрат.

Прийняття рішення про виїзд до праці спитається завжди на якусь калькуляцію, про передбачувані успіхи в реалізації дії та вирішення цієї проблеми, яка лежить в основі міграції на заробітки.

В окресленні: міграція на заробітки вміщається основна вказівка, що метою міграції є, за допомогою роботи за кордоном, здобути фінансові ресурси. Водночас слід наголосити, що в міграції на заробітки – хоч виїзд за роботою є вагомим елементом рішення – не лише така мотивація однозначно вирішує про виїзд. Окрім планів здобути, доповнити фінанси, помічається такі користі виїзду, які можна окреслити перш за все як збільшення власного суспільного та професійного капіталів, але також зростання освітніх шансів і збільшення в майбутньому суспільного капіталу дітей.

---

* Проф., д-р габ., Факультет наук про сім'ю, Люблінський католицький університет; Інститут соціології, Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської.

Тому то серед індивідуальних користей міграції на заробітки виділяємо:

- конкретні фінансові ефекти,
- зростання кваліфікацій та професійного досвіду, що останнім часом є особливо вагомою цінністю, особливо в середовищах молодих людей, які студіюють або після студій,
- пізнання, вивчення мови, контакт з іншою культурою (духовною та матеріальною), також трактуються як дуже вагома форма та спосіб збільшення своїх професійних можливостей, збільшення індивідуального суспільного капіталу,
- отримання фінансів на освіту дітей,
- покращення якості життя, але також вирівнювання рівня споживання до стандартів суспільного середовища, в якому знаходяться, або хотіли б перебувати мігранти,
- отримання / збільшення соціальної безпеки, охорони власного життя та сім'ї (сплата боргів, кредитів, охорона перед втратою квартири внаслідок накопиченої заборгованості за комунальні оплати, гроші на медичні процедури тощо.)
- отримання вищого матеріального положення (ріст багатства) може впливати на корисне переміщення позиції в структурі місцевого суспільства (в ієрархії визнання та влади),
- отримання успіху, почття задоволення, віри у власні сили та можливості стимулює дальшу активність та розвиток.

В свою чергу, аналізуючи витрати/втрати міграції можемо виділити як зміримі, фінансові прямі витрати, зв'язані з рішенням про виїзд і витрати, зв'язані з періодом перебування за кордоном, а також витрати/втрати посередні, зв'язані з функціонуванням сім'ї, а також емоційні витрати мігруючої особи (та близьких їм членів сім'ї) та осіб, які залишаються дома. Перші з них охоплюють:

- фінансування виїзду (фінансові ресурси на подорож, утримання – особливо в перший період перебування за кордоном), на що частина емігрантів беруть кредит, або позичають в родичів, або друзів,
- забезпечення можливостей виїзду та можливої необхідності “делегування ролей”, (нпр.: опіка для дітей і/або старшими батьками), якщо виїжджаюча особа має сімейні зобов'язання.

Другий різновид витрат – це перш за все ризико змін в сімейній ситуації мігрантів (також їхнього “місця” та позиції в сім'ї). Помічається бо, що:

- сім'я залишається формально повною, проте функціонує де-факто як неповна;
- відсутність члена сім'ї збільшує ризики для сімейних зв'язків¹ і тривалості сім'ї;

---

¹ WOJACZEK K.: Rodzina w konfrontacji z migracją zarobkową. [B:] *Wyjazdy zarobkowe szansa czy zagrożenie? Perspektywa społeczno-moralna*, Glombik K., Marciniak P. (ред.), Uniwersytet Opolski, Opole 2005, с. 209-222; JURCZYK B.: „Być” albo „mieć. O nieświadomym dylemacie wyjazdów zarobkowych. [B:] Ibidem, с. 223-231.

- поодинокі члени сім'ї переживають біль розлуки – як ті, що виїхали, так і ті, які залишилися в дома;
- збільшується ризико поразки в процесі соціалізації та виховання дітей, внаслідок неприсутності батька і часто сприймається його тільки через його функцію заробляння.

Додатково слід звернути увагу на ризик змін, який з'являється в сфері морального функціонування мігрантів. В багатьох спостереженнях помітні: зміни в ціннісних системах мігрантів, явище аномії, релятивізм моральних норм, що можна окреслити як:

- моральні витрати міграції.

Крім цього часто під час, або внаслідок міграції здійснюється різка зміна індивідуальної долі мігрантів, особливо тоді, коли зустрічає їх поразка в реалізації міграційних планів або піддаються маніпуляціям шахраїв, які почали діяльність в площині заробітчанських міграцій.

Незалежно від цього міняється також суспільна позиція, суспільне функціонування та суспільна партиципація мігрантів і їхніх сімей. Помічається бо:

- розлад в основних площинах життя мігранта та членів його сім'ї: роботі, споживанні, освіті, здоров'ю, культурі;
- зміна суспільної позиції одиниці /і сі'ї (деградація) в приймаючій країні, порівняно з країною походження;
- явище маргіналізації та відчуження:
  - відсутність участі, вицофання, обмеження реалізації суспільних ролей (в ситуації, коли існує очікування, що згідно з віком, життєвою ситуацією, реалізуватимуть конкретні ролі нпр.: батька, матері),
  - не користування виплатами та участю в основних інституціях суспільного життя (нпр.: різного роду обмеження в користуванні освітою, охороною здоров'я², соціальними виплатами, пенсій, відрахувань податків, а також відсутність або обмеження доступу до релігійних практик, відсутність участі у виборах у країні походження, яку залишили та в приймаючій країні, в якій не отримано виборчого права. тощо.).

На явище маргіналізації мігрантів звертають увагу різні автори, наголошуючи, що маргіналізація охоплює мігрантів-заробітчан як в приймаючій країні, так і вихідній, а також, що маргіналізація є процесом попереднім для міграції, про що засвідчує факт, що в міграціях на заробітки беруть участь між іншими "люди маргіналізовані на місцевому ринку зайнятості"³ і це вони частіше ніж інші громадяни, внаслідок економічного примусу, приймають рішення про міграцію на заробітки.

² HAASEN C., YAGDIRAN O., MASS R., KRAUSZ M.: *Potential for misdiagnosis among Turkish migrants with psychotic disorders: a clinical controlled study in Germany*, „Acta Psychiatrica Scandinavica” 2000, № 101 (2), February, с. 125-129.

³ OSIPOWICZ D.: *Marginalizacja społeczna migrantów*. [B:] *Ludzie na huślawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Jądźwińska E., Okólski M. (ред.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001, с. 391.

2. Фемінізація міграції

В контексті аналізу сімейних наслідків міграції, особливо вагомою рисою останньої хвилі виїздів на заробітки є явище фемінізації. Вказують на це як дослідження виїздів на заробітки з країн Латинської Америки, європейські міграції, так і дані про виїзди поляків. Велика частка жінок в групімігрантів зумовлена, як стверджують аналітики, потребами в приймаючих країнах, роботи в послугах, торгівлі, туризмі, службі та домашній опіці, а отже в прошарку ринку зайнятості, в якому найчастіше роботу знаходять жінки. Масштаб явища показують між іншим дані іспанського Міністерства праці, з яких виникає, що серед осіб мігруючих з Латинської Америки дозвіл на працю отримували понад два рази більше жінок ніж мужчин, а в міграціях з Домініканської Республіки, Перу та Філіппін наприкінці 90. років, аж 70% усіх мігрантів склали жінки⁴.

Явище фемінізації виїздів на заробітки підтверджують дані з чергових років. У 2001 р. в Іспанії серед понад 80 тис. легальних мігрантів з Еквадору, понад половину склали жінки⁵. Перевагу жінок відмічено також в громадах польських мігрантів у Іспанії та Брюсселю⁶. В 2002 році дещо понад половину поляків легально проживаючих у Іспанії, становили жінки (серед 16.347 було 8.336 жінок)⁷. Також у 2004 році серед нелегально проживаючих в Іспанії приблизно 70 тис. поляків, а також серед приблизно 8 тис. в рік приїжджаючих з метою сезонного збору фруктів, значний відсоток складають жінки, які “працюють часто в важких умовах”⁸.

Вища мобільність жінок ніж мужчин виникає з двох помітних причин. Перша – це відносно важча матеріальна ситуація домогосподарств мігруючих жінок ніж мужчин. Ці спостереження відмічено в головній мірі в групах осіб, які піднімаються сезонних робіт. Стверджено, що “жінки є групою, яка знаходиться у відносно гіршій ситуації та у випадку якої сезонні виїзди, здається, є більше необхідністю ніж запланованою стратегією діяльності”⁹. Друга причина – це відносно легше знайдення роботи в нелегальному секторі економіки (як опікунки, прибиральниці), ніж можливості працевлаштування в професіях та заняттях типічно чоловічих, а також кращої можливості приховати цього типу роботу від поліцейського контролю, особливо в період, коли легальна праця на заході не завжди була молива¹⁰.

⁴ MISIAK W.: *Nowe formy zaradności młodzieży. Emigracja i przemieszczenia społeczne*, Toruń 1998; цит. за: KUŹMA E.: *Kobiety – nielegalne imigrantki z Polski w Brukseli pod koniec XX w. – zjawisko i problemy*. [B:] *Kobiety i młodzież w migracjach*, Zamojski J. E. (ред.), Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005, с. 263.

⁵ Цит. за: SKWARSKA D.: *Imigracja zarobkowa kobiet z Ekwadoru do Hiszpanii – problemy integracji społecznej*. [B:] *Kobiety i młodzież w migracjach*, Zamojski J. E. (ред.), Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005, с. 210, 213.

⁶ KUŹMA E.: *Op. cit.*, с. 262, 272.

⁷ MALINOWSKI-RUBIO M. P.: *Kobiety polskie w Hiszpanii (XX w.)*. [B:] *Kobiety i młodzież ..., op. cit.*, с. 278.

⁸ *Ibidem*, с. 279.

⁹ KĘPSKA E.: *Kobiety i mężczyźni w migracjach sezonowych*. [B:] *Polscy pracownicy na rynku Unii Europejskiej*, Kaczmarczyk P., Łukowski W. (ред.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, с. 310.

¹⁰ KUŹMA E.: *op. cit.*, с. 263.

Ця остання ситуація впливала та впливає на структуру працевлаштування жінок. Однією з рис працевлаштування жінок під час еміграції є виконання праць значно нижче кваліфікацій, в головній мірі “як домашня допомога а також в секторі послуг”¹¹ з приводу мовних труднощостей та невизнання диплом професій¹². Така форма працевлаштування є приваблива для часто індивідуальних роботодавців, які не мусять нести витрат на страхування, а нелегальне працевлаштування людей в домашніх роботах або опіці є для них фінансово корисне. Дослідження проведені серед польських мігрантів у Бельгії, дозволили помітити, що “бельгійці толерують нелегально перебуваючих у їх країні польських імігрантів, тому, що їх потребують. Поляки бо за невеликі гроші приймають роботи, яких ніхто в Бельгії не хоче виконувати”¹³.

Ілюстрацією входження мігрантів у нішу робіт, яких не хочуть виконувати мешканці приймаючої країни є дані про легальне працевлаштування мігрантів-заробітчани з Домінікани легально зайнятих в Іспанії в 1995 році.

Таблиця 1. Працевлаштування домініканських жінок в Іспанії за секторами¹⁴

Сектор	Домініканські жінки легально працевлаштовані	Домініканські чоловіки легально працевлаштовані	Жінки, які працюють в Іспанії загалом
Домашня служба	87,6	43,5	7,2
Робота в готелях	5,8	15,4	7,4
Промислове виробництво	1,3	7,2	12,4
Служби очищення місця	1,5	7,5	13,2
Будівництво	0,3	10,9	1,2
Інше	2,1	26,1	58,6

З представлених даних виникає, що емігрантки на заробітках приймають в головній мірі роль домашньої помочі та що цей рід зайнятості переважає також серед чоловіків, хоча серед них цей показник є два рази менший, ніж серед жінок.

Проте значна група мігруючих жінок, в головній мірі аналіз стосується польок, дуже гнучких на ринку зайнятості. Під час праці за кордоном вчаться та підвищують свої компетенції. Частина з них (нпр.: лікарі чи медсестри) добре оплачуються, а рівень їх кваліфікації високо оцінюється. Тому позиція польських імігранток на легальному ринку праці не здається дослідникам загрожена. Позиція багатьох польських емігранток є особливо корисна, тому, що “швидше адаптуються в суспільстві та краще справляються на ринку зайнятості, ніж польські емігранти-чоловіки”¹⁵.

¹¹ SKWARSKA D.: op. cit., c. 207.

¹² LISOCKA-JAEGERMANN B.: Migracje kobiet karaibskich. [B:] *Kobiety i młodzież ...*, op. cit., c. 163.

¹³ KUŹMA E.: op. cit., c. 273.

¹⁴ LISOCKA-JAEGERMANN B.: op. cit., c. 172.

¹⁵ WITES T.: Kobiety w migracjach Żydowskiego Obwodu Autonomicznego. [B:] *Kobiety i młodzież ...*, op. cit., c. 249.

Однак польки, які працюють нелегально як опікунки чи прибиральниці “поступово витискаються працівницями з країн колишнього Радянського союзу, в головному з балтійських країн”¹⁶, звідки також численні жінки виїжджають до праці.

Додатковий аналіз міграції жінок виявив, що беруть в ній участь “перш за все незамужні, а також ці, які залишили чоловіків і дітей в країні походження”¹⁷. Як показують дослідження міграції жінок, чоловіки частіше планують повернення ніж жінки. Жінки хочуть залишитися та заробити стільки, щоб стягнути дітей і інших членів сім’ї. Стараються працювати в багатьох місцях, нпр.: на протязі дня прибирати кілька квартир, а ввечері додатково прибирати в офісах та інституціях. І назагал, якщо не планують повернутися, свою роботу трактують як форпочту для постійної еміграції, якої реалізація вимагає стягнення чоловіка та дітей в рамках політики єднання сімей.

Частина жінок мігруючих за роботою планують укладення шлюбу з людиною з приймаючої країни. Це тим важливіше, чим важче отримати дозвіл на легальне перебування в країні до якої прибули в пошуках робочого місця та сприятливіших умов життя. Як стверджує одна з дослідниць міграції жінок, “Перспектива укладення шлюбу з метою отримання легальних документів, береться до уваги більшістю незамужніх імігранток. Вони в цьому вбачають зовсім доречний спосіб на покращення якості життя”¹⁸. Виїзд має тоді дві функції – “за хлібом, але й за мужем”¹⁹.

Жінки, які не в силі забрати з собою дітей додатково навантажені тугою та непокоєм про них, позбавлені можливості спостерігати за розвитком, контактів з ними, а також впливу на їх виховання та розвиток, і хоч прагнуть повернутися, часто “не в силі передбачити як довго триватиме розлука. Інколи триває це кілька років, якщо не довше”²⁰.

Цікаві інформації про фемінізацію виїздів на заробітки дає аналіз чисельності осіб, які виїхали з Польщі тимчасово (більше 2 місяців), залишаючи членів сім’ї. На близько 260 тис. таких домогосподарств у більшості поза країною в 2002 році була тільки одна особа з домогосподарства (78,9%)²¹. Беручи до уваги демографічні риси осіб, які тимчасово виїхали з вітчизни²² помітна перевага виїздів жінок майже у всіх вікових категоріях порівняно з виїздами чоловіків.

¹⁶ MICHALIK E.: Aktywność kobiet w środowiskach polonijnych w Szwecji w XX w. [B:] *Kobiety i młodzież...*, op. cit., c. 251.

¹⁷ SKWARSKA D.: Op. cit., c. 207.

¹⁸ Ibidem, c. 216.

¹⁹ KNOTHE A. M.: Za chlebem, po męża czy dla siebie? [B:] *Kobiety i młodzież...*, op. cit., c. 179.

²⁰ SKWARSKA D.: Op. cit., c. 214.

²¹ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego 2002, „Rocznik Demograficzny 2005”, GUS, Warszawa 2006, c. 469.

²² Ibidem, c. 467.

Таблиця 2. Виїзди жінок і мужчин на період довший ніж 2 місяці в поодиноких вікових категоріях (не враховано категорію 13-19 років)

Вік	Загалом	А – Жінки	Б – Мужчини	Різниця А-Б
20-24	91 346	54 906	36 440	+ 18 466 ²³
25-29	116 231	68 031	48 200	+ 19 831
30-34	94 709	52 364	42 345	+ 10 019
35-39	89 898	45 378	44 520	+ 858
40-44	86 205	41 224	44 981	- 3 757
45-49	71 503	34 924	36 579	- 1 655
50-55	48 410	24 558	23 852	+ 706
55-59	24 631	13 307	11 324	+ 1 983
60-64	19 484	11 281	8 206	+ 3 075
65- і більше	34 858	21 982	12 876	+ 9 106
Разом	677 934	368 316	309 618	+53 286

Власне опрацювання на основі: Демографічний щорічник 2005. с. 467.

Висока чисельність виїздів осіб між 20 а 34 роком життя спричинена в головній мірі безробіттям та високою мобільністю жінок. Впливає на це як вищий рівень безробіття серед молодих жінок ніж бужчин²⁴, а також дедалі вищий рівень їх самостійності, детермінації та, як здається, зростаючого переконання, що це вони самі, або рівно з мужчинами, відповідають за стандарт життя власної сім'ї.

Тимчасові виїзди на період, який Загальним переписом населення вважається довшим виїздом, тривалоті 12 місяців і довше, представлені були з огляду на їх причини. Серед понад 626 тис. довгострокових мігрантів понад 267 тис. (42,3%) виїхали в пошуках праці, а понад 8 тис. (1,3%) з причин житлових умов. Слід також вказати, що серед причин часової міграції виділено категорію *сімейні справи* (близько 200 тис. виїздів, тобто 31,5%). Можна отже припускати, хоч також знаходимо підтвердження в результатах досліджень багатьох авторів, що виїзди жінок у великій мірі спричинені пошуком праці²⁵, іноді пошуком чоловіка²⁶, або злукою з раніше тимчасово працюючого за кордоном члена сім'ї.

Рішуче інша структура статі мігрантів-заробітчан виникає з даних досліджень проведених в чергові роки групою ДЕАН (Дослідження економічної активності населення). Згідно них, серед осіб перебуваючих не менше двох місяців за кордоном у зв'язку з роботою, існує рішуча перевага мужчин. Відтак у 2000 році до праці виїхали 64,2 тис. мужчин і 36,5 тис. жінок, в році 2002 відповідно 85,7тис. мужчин

²³ Частково переважну кількість виїздів жінок у цій віковій категорії можна пояснити періодом перебування мужчин в армії.

²⁴ „Rocznik Demograficzny 2005”, GUS, Warszawa 2006.

²⁵ KĘPIŃSKA E.: *Op. cit.*, с. 148.

²⁶ KNOTHE A. M.: *Op. cit.*

і 54,2 тис. жінок, а в 2003 88,7 тис. мужчин і 63,0 тис. жінок²⁷. в накопичених даних помітити можна не тільки виразну перевагу виїздів мужчин, але також тенденцію зростання виїздів жінок. Між роком 2000 та 2003, згідно досліджень ДЕАН, відбулося зростання виїздів на заробітки мужчин на 24,7 тис. а жінок на 26,5 тис. на тенденцію зростаючої частки жінок в міграціях взагалі звертають увагу інші автори. В польських умовах цю тенденцію помічаємо на прикладі зростання участі жінок в сезонних виїздах до праці в Німеччину²⁸. Аналіз сезонних виїздів до праці в Німеччині дозволив також з'ясувати матеріальну ситуацію, а в зв'язку з цим ближче окреслити цілі мужчин і жінок – учасників тих сезонних виїздів. Матеріальна ситуація мужчин мігруючих на заробітки виявилася менш драматична. Вони виїжджають перш за все, щоб підвищити стандарт життя, щоб купити машину, відремонтувати дім чи крартиру, *“проте сезонна міграція жінок є відносно частіше зумовлена важкою матеріальною ситуацією домогосподарства, а зароблені гроші призначаються назагал на життя”*²⁹.

Статистичні дані показують, що серед мігруючих осіб, які перебувають в подружжі та заснували сім'ю, тільки 20,3% виїжджають всією сім'єю разом з дітьми.

Таблиця 3. *Закордонні виїзди цілих сімей, або деяких її членів на період довший ніж 2 місяці а тип сім'ї*

Тип сім'ї	Загалом N=100%	Ціла сім'я за кордоном		Частина членів сім'ї залишилися вдома	
		L	%	L	%
Подружжя з дітьми	103 940	21 090	20,3	82 850	79,7
Партнери з дітьми	1 743	168	9,6	1 575	90,4
Матері з дітьми	41 870	25 888	61,8	15 982	38,2
Батька з дітьми	4 500	1 575	35,0	2 925	65,0

Власне опрацювання на основі: Демографічний щорічник 2005. с. 470.

Серед сімей з дітьми, які беруть участь в міграції, тільки кожне п'яте подружжя та кожна десята пара вирішує про виїзд всіх. Рішуча більшість сімей, які беруть участь в міграції *делегують* до праці за кордоном одного або двоє її членів, а інші залишаються в своїй країні. Відсутні дані (або не публіковані) стосовно цього, хто виїжджає і хто залишається.

Відсутність детальніших даних не дозволяє більш докладно інтерпретувати як явище залишення дітей або інших членів сім'ї (в цьому також чоловіка чи дружини) як також забезпечень та опіки, яку ці особи мають коли батьки чи супруги виїхали. Все таки, генерально, поза виїздами самотніх матерів, які падше виїжджають з дітьми, існує тенденція залишення в країні походження частини членів сім'ї, в цьому дітей та супругів. Ця ситуація викликає непокій в інших країнах, де масштаб мігра-

²⁷ KĘPIŃSKA E.: *Op. cit.*, с. 141.

²⁸ *Ibidem*, с. 163.

²⁹ *Polscy pracownicy na rynku ...*, *op. cit.*, с. 21.

ції є вищий ніж у Польщі. Нпр.: в одній із середніх шкіл в столиці Еквадору, Кіто, “аж 80% учениць перйняли роль голови сім’ї, тому що їхні батьки знаходяться поза Еквадором, на заробітках, щоб забезпечити сім’ї постійний щомісячний дохід”³⁰.

Уже вищепроведений огляд даних примушує поставити запитання про наслідки виїздів тільки деяких членів сімей/домогосподарств як жінок так і мужчин, які вже заснували сім’ї, для тривалості їх подруж, а додатково про наслідки виїздів молодих жінок у найкращому віці для народжування та в періоді найвищого заангажування в виховання дітей.

---

³⁰ FERRER Y.: *Población – America Latina: Incontenible avance de la emigración*, Bogota 2002; цит. за: SKWARSKA D.: op. cit., с. 209.

** Переклав Пётр Шостак.

Еміграція й адаптація. Для одних – вигода, для інших – втрата культури?

Вступ

XIX ст. і перша пол. XX ст. – це період масової міграції людей з бідних країн до країн багатих, зокрема до Сполучених Штатів Америки і Західної Європи. Багато з них походили з Польщі або Центрально-Східної Європи. Внаслідок цих процесів після Другої світової війни у країнах оселення емігрантів поставали національні анклави, які зберігали культуру країни походження, хоч і були повністю відособлені від неї.

Прийняття до життя у нових умовах не було простим, особливо, якщо йшлося про прийняття моделей поведінки або культурних цінностей, і багатьом не вдалося остаточно асимілюватися. Бар'єр створювали як психологічний, так і фінансовий чинники. Дж. Беррі запропонував модель, яка відтворює характер позиції типового емігранта (мал. 1).

Мал. 1. Адаптаційна модель.¹

* Проф., д-р, Інститут психології, Люблінський католицький університет, Депутат Європейського Парламенту.

¹ BERRY J. W.: Conceptual approaches to acculturation. [B:] *Acculturation. Advances in theory, measurement and applied research*, Chun K. W., Organista P. M., Marin G. (ред.), American Psychological Association, Washington 2003, с. 23.

Залежно від особистої позиції, емігрант може вибрати чи дотримуватися власних цінностей, чи відмежуватися від них. Нове місце проживання вимагає адаптації до нових умов. Вона може мати характер компромісного й тихого прийняття існуючих норм і цінностей або їх відкидання, яке часто закінчується маргіналізацією у суспільному житті нової батьківщини. В анклавх емігрантів можна зустріти обидві ці форми ставлення до реальності, і на даний момент подібним чином виглядає зріз прийшлого населення у більшості країн світу.

Є люди, що втікають від режиму чи гноблення. Вони зазвичай не мають наміру повертатися на батьківщину (напр. курди, жителі Конго). Інші свій виїзд аргументують матеріальними причинами й розраховують на кращий заробіток і рівень життя (емігранти з Індії у Великобританії і США). Ці другі часто залишають країну еміграції, повертаються на батьківщину або просто намагаються ділити своє життя між обома країнами. Поминувши усі інші аспекти еміграції, зосередьмося на питанні ставлення до цінностей тих людей, що вирішили оселитися в іншій країні.

Вигода чи втрата культури?

Емігранти привносять як матеріальні, так і духовні цінності. До перших відносяться: архітектура, вбрання, страви; другі – це: релігійні переконання й обряди, звичаї, пісні, стиль життя, шлюбний кодекс, спосіб виховання дітей.

Якщо ці цінності не вступають у протиріччя з існуючими у новій країні, вони можуть мати позитивний вплив і збагачувати місцеву культуру – так само у генетиці поєднання певних стабільних елементів може дати нову якість. Якщо все ж таки зіткнення цінностей відбувається, зазвичай більше втрачає і страждає від цього прийшлое населення. Однак, культури мають здатність до самозахисту і часто можуть вижити далеко від місця свого походження.

Говорячи про вигоди і втрати, можна сказати, що прийшли культури є великим багатством для країни, яка може їх прийняти. Митці, науковці й ремісники багато чого вносять у країну, у якій хочуть оселитися. З іншого боку, їх виїзд із батьківщини становить для неї поважну втрату. Ще гірше, коли емігрують люди освічені і професіонали, залишаючи країну у руках менш амбітних і менш підприємливих людей.

Еміграція може мати позитивний характер, якщо емігранти контактують із країною походження. Нині, з огляду на легкість подорожування, емігранти часто переміщуються між країною проживання і країною походження. Деякі ведуть економічну діяльність в обох країнах (послуги, торгівля, виробництво). Окрім того, вони дбають про виховання дітей на засадах батьківської мови і культури, посилаючи їх на екскурсії та літні школи у країну своєї юності. Таким чином створюється культурний та економічний міст, завдяки якому багато емігрантів в обох місцях своєї активної діяльності почувається як удома, але не втрачають почуття національної відмінності й ідентичності.

** Переклала Ярослава Івченко.

Рефлексії з питань імміграції та інтеграції

I. Основні факти та положення

1. Імміграція – це для нашого італійського суспільства “структурне” поняття і потребуємо нового збалансованого підходу, який займеться двома аспектами питання: імміграцією та інтеграцією.

Вихідною позицією повинна бути думка з Тампере¹: *“розробити політики інтеграції, які вели б до забезпечення громадянам інших країн, які легально перебувають на території країн – членів, прав і обов’язків однакових з тими, які мають громадяни Європейського Союзу”*.

Така діяльність повинна брати до уваги, крім, очевидно, Конституції Італії, Хартію основних прав Європейського Союзу, яка стосується громадян ЄС і громадян країн, що не належать до Європейського Союзу.

2. Методикою підходу, яку слід було б застосувати, повинно бути наслідування принципу, який успішно застосовується в деяких країнах Європейського Союзу стосовно осіб, що перебувають тривалий час: *“Період перебування зумовлює рівень прав, якими дана особа може користуватися”*.

Таким чином повинно відбутися поступове зрівняння в правах громадян Європейського Союзу та осіб, які походять з країн, що не належать до Європейського Союзу, на суспільно-економічному полі, а також, у наступному етапі, на полі громадянських прав.

3. Сплив певного періоду часу (чи 5 років?) повинен складати основу для права подання заяви на отримання “громадянства”.

Суттєво, що слід було б розрізнити національність і громадянство, користуючись також можливостями та правами пропонованими “європейським громадянством”, а саме: голосування на місцевих і європейських виборах тощо, з метою поступової громадянської інтеграції іммігранта.

4. Проте отримання “громадянства” не повинно бути автоматичне. Навпаки, треба було б впровадити критерій для участі в цьому вимірі інтеграції, який би став умовою допуску; в супроводі та з підтримкою програм інтеграції.

* Проф., д-р, Університет Калабрії, Сенатор Республіки Італія, Голова Парламентської комісії з питань контролю за дотриманням порозуміння з Шенген, нагляду за діяльністю Європолу, а також контролю та нагляду з питань імміграції, .

¹ Саміт Європейської Ради у Тампере, 15-16 жовтня 1999 р. [прим. ред.]

5. Також інша “інтеграційна” діяльність, яка буде супроводжуватися необхідними “полісекторними” політиками, повинна спиратися на підході “зростаючого зближення”, як наприклад: інтеграція на ринку зайнятості та боротьба проти створення “гетто”.

II. Технічні чи ідеологічні питання?

1) Технічне питання

Закон про громадянство для іноземців, перебуваючих в Італії, завдяки певній низці норм, яких слід визначити, поширить права іноземців, зрівнюючи їх із правами італійців.

Ідеологічне питання

Таке зрівняння, яке багато хто відчуває як загрозу для своєї власної тотожності, сьогодні є вже фактом. Серед нас проживають понад три мільйони іммігрантів. Заперечення рівного трактування викликає більшу суспільну тривогу, ніж його забезпечення. Управління порядком досягнення іммігрантами рівності дозволить поділитися з ними участю не лише в правах, але також обов’язках і цінностях. Таким способом залучення у спільне коло стає корисне для суспільства, робить бо нас багатшими, завдяки їх праці, сприяє їх еманципації зі старих суспільних моделей.

Дві дані з метою роз’яснення картини².

У Європі та в Італії іммігранти є демографічною необхідністю. На 2050 рік передбачається в Європі імміграція на рівні 40 мільйонів осіб. Незалежно від цього кількість мешканців скоротиться на 7 мільйонів осіб. Без іммігрантів у дуже короткому часі прямуватимемо до загибелі, а разом з нами згинуть наші системи цінностей.

Інша – не менш вагома – демографічна дана.

В середині цього століття особи, яким виповниться шістдесятий рік життя, складатимуть третину громадян Італії. Крім скорочення кількості населення, воно постарішає. Проте іммігранти є демографічно молодого групою, якої 70 % віком від 15 до 44 років. Це особи, без яких не можемо обійтися.

Доведення до рівності іммігрантів є основою певного обміну, на якому виграють як італійські громадяни так і іммігранти. Це більш корисно для нас ніж для них. Рівність прав, обов’язків і цінностей є вигідним обміном.

2) Технічне питання.

За яких умов надавати громадянство? Після 5 чи 7 років перебування в Італії, а може 10? Нам загрожує навернення на іслам, якщо надто легко буде отримати італійське громадянство і разом з тим право на голосування.

Ідеологічне питання.

На понад три мільйони іноземців, які проживають в Італії, кожного року кільком тисячам надається громадянство. Більша частина іммігрантів не прибуває в нашу країну з метою отримання громадянства, ані не прагнуть його отримати. Цей,

² Див.: GOZI S.: *Elementi sull'immigrazione italiana*, <http://www.sandrogozi.it/publicazioni/contributi6.pdf>, 13.12.2006, с. 3-4.

хто про його просить є набагато сильніше зінтегрований з нашим суспільством, ніж цей, хто не збирається це зробити. Якщо викликати збільшення прагнення отримати громадянство, збільшиться рівень соціальної безпеки та заохочення більшої кількості іммігрантів до нашої системи цінностей. Проте кожного разу, коли іде мова про мусульманську загрозу, слід пам'ятати, що близько половина серед іммігрантів, які кожного року прибувають в Італію (більше 49%), є ісповідниками християнства. Мусульмани складають тільки третину, тобто 33% із них³.

3) Технічне питання.

Критерії надання громадянства: мінімальний термін проживання, народження на території, мінімальні доходи, тестування рівня зінтегрування.

Ідеологічне питання.

Мінімальний період проживання є пунктом, від якого не можна відмовитися, тому що властиве є надання громадянства не тільки тому, хто народився на даній території, ате також тому, хто тут проживає та працює, включається в функціонування політичної та суспільної систем. Не можемо викликати іммігрантів коли якраз їх потребуємо, тому що бажають цього наші підприємства, користуватися їхніми внесками в нашу систему соціального страхування, а відтак закривати перед ними двері, коли просять про визнання їх громадянських прав, тим паче, що це визнання в'яжеться з прагненням прийняти наші політичну, економічну, суспільну та інституційну системи. Місце народження на нашій території, додатково поєднано з участю у нашій шкільній системі, є черговим елементом, який творить зв'язки з італійською родиною. Мінімальний дохід є дуже непевним і дискримінуючим критерієм. Якщо в період клопотання про громадянство іммігрант втратив би роботу, міг би бути визнаний як тягар і бути відкитутий.

Якщо ідеться про тест, то думаю радше про інтеграційний договір – декларацію намірень, яку іммігрант підписує в хвилину подачі заяви на громадянство.

4) Технічне питання.

Подвійний паспорт: так чи ні?

Ідеологічне питання.

Це чергова дуже слизька проблема.

Є представники привладної групи, як сенатор Джіованарді, які вважають, що з метою отримання італійського громадянства слід відмовитися від оригінального громадянства. Проте той же Джіованарді допускає виняток, якщо іде мова про цих, яких предки походять з інших країн [ніж вони самі], можливо маючи на увазі осіб проживаючих у Південній Америці, яка є "родовищем електорату" правіці. Питаю: чому аргентинський онук італійця, який нвколи не поступив ногою в Італії, який ніколи не працював у італії, який не сплачує внесків на соціальне страхування в Італії та не платить податків у Італії, мав би мати вплив на це, хто управляє в Італії? Чому особа без жодних обов'язків по відношенні до Італії, мала б вибирати правителів Італії, якщо іммігрант, який тут працює, тут платить податки, підлягає італійському законодавству, не може цього зробити?

---

³ Ibidem.

Якщо причиною відмови від подвійного паспорта є побоювання, що іммігрант не сприйме наших цінностей – то є інші способи, щоб це перевірити.

5) Технічне питання.

Позбавлення громадянства.

Ідеологічне питання:

Очевидно мусять існувати санкції для того, хто підступом старається отримати громадянство, або право на проживання. Думаю тут на приклад про фіктивні шлюби. Але можна подумати також про форми позбавлення громадянства у випадках скоєння іммігрантом злочинів проти наших конституційних принципів, що виразно засвідчує про фіктивне їх сприйняття. Думаю про діяльність, яку не можна сприйняти, як інфібуляція [окалічення геніталіїв жінок], які очевидно мають свої раніші корені по відношенні до заяви про громадянство. Такі злочини виразно засвідчують про опортунізм та інструментальність заяви про громадянство.

6) Технічне питання.

Доступність громадянства.

Ідеологічне питання.

В жодному разі доступ до громадянства не може відбуватися автоматично. Повинен брати до уваги готовність іммігранта брати участь у процесі інтеграції. В кожному випадку період перебування іммігранта повинен визначати рівень прав, які йому надається. Чим довше перебування, тим ширший обсяг прав, які можна отримати. Приєднання може відбутися шляхом інтеграційного договору між іммігрантом та італійською державою, тому що очевидною ціллю завжди є залучення іммігрантів для нашої громадянської системи та співжиття, схвалення політичної та релігійної свобод, до співучасті та до пошани для інших позицій, до конфронтації демократичним способом.

7) Технічне питання.

Доступ до громадянства, якщо знати мову.

Ідеологічне питання.

Очевидно, що прохання про громадянство в'яжеться з готовністю іммігранта прийняти систему принципів держави, про якої громадянство клопочеться.

Серед цих принципів знання мови є цим інструментом, від якого не можна відмовитися. Перебування в даній країні без знання мови – це виразний сигнал про заперечення її системи цінностей. Не можливо прийняти італійські конституційні принципи, якщо не знати італійську мову. Саме ця потреба – перевірки рівня знання мови та його вдосконалювання – по віднесенні до іммігрантів, які просять про доступ до громадянства, надає обов'язок не створювати небезпечну автоматичність надання громадянських прав. Як же можна подумати, що до наших цінностей демократичного співжиття, до нашої політичної системи, до голосування міг би приєднатися іммігрант без знання італійської мови?

8) Технічне питання.

Іммігранти а злочинність, іммігранти а нетолерантність.

8) Ідеологічне питання.

Багато хто думають, що іммігранти є синонімом злочинності. Проте серед 550 тисяч заяв про злочини проти осіб, яких виказали в 2004 році, п'ята частина, тобто 21% керувалися проти іноземців. Проте не важко нам помітити позитивні ефекти імміграції, нові можливості, які іммігранти дають італійській родині. За даними переліку населення іммігранти в середньому мають рівень освіти вищий від італійців, а ті хто мають недостатню освіту, намагаються це виправити. 120 тисяч іммігрантів записані на курси довчання або додаткової освіти.

Інший промовистий факт: в 2005 році, в самому тільки Римі та Мілані було більше двадцяти тисяч квартир куплених іммігрантами. Існують виграші, користі та можливості творені саме міграційним припливом⁴.

3. Роль регіональних самоврядувань

- 1) Роль регіональних самоврядувань в управлінні напливом мігрантів є дуже важлива, тому що тільки регіони можуть забезпечити – крім надання самого дозволу на перебування, після застосування щодо іммігранта процедур пристосування до вимогів права – правдиву суспільну інтеграцію мігранта. Очевидно, що регіональні самоврядування знають очікування та факти зі своєї території, можуть отже провадити цілеспрямовані пошуки та ефективний відбір за кордоном.
- 2) Крім цього регіональні самоврядування зуміли впродовж років налагодити діалог з багатьма інституційними суб'єктами. Піднімали зусилля та затрати не тільки на фронті безпеки, як і держава, але також в галузі розвитку, а отже розуміють імміграцію як вагомий інструмент розвитку та економічного зростання⁵.
- 3) З цього приводу роль регіональних самоврядувань в регламентуванні та програмуванні міграційних припливів, як управлінських інституцій міграційного руху, що поєднують різні аспекти міграційних рухів (праця, співпраця, інституційні відносини), повинна стати підтверджена, скріплена та розширена.
- 4) Крім цього, регіональні самоврядування повинні продовжувати співпрацю в галузі мобільності осіб і підприємств, а також в площині економічної та інституційної співпраці.

⁴ SAMÀ L.: *Immigrazione e nuovi scenari per l'urbanistica italiana*. „Affari Sociali Internazionali” 2004, с. 118-126.

⁵ Див.: GOZI S.: *Il governo dell'Europa*. Le edizioni del Mulino, Bologna 2001 (*System zarządzania w Unii Europejskiej*. Przewodnik, Wydawnictwo M, Kraków 2004, с. 302-317; книга також доступна по-українськи [прим. ред.].

** Переклали Пьотр Шостак і Людмила Щерба.

Стрес, обумовлений еміграцією, і його наслідки для системи цінностей емігрантів

1. Вибрані психологічні наслідки еміграції

Трудова еміграція є результуючою функцією цілого комплексу економічних та неекономічних чинників. Рішення про еміграцію зазвичай приймається індивідуально або колективно (членами родини чи суспільною групою). Згідно з Г. Гюго¹, рішення про виїзд приймається, коли очікуваний зиск перевищує понесені кошти. Автор підкреслює, що на це рішення впливає соціально-економічний контекст, який в свою чергу впливає на збір інформації і її інтерпретацію². За цією думкою, індивідуальні особливості і норми, властиві для даного соціуму можуть спостережуватись як фільтри, через які проходять інформації пізніше взяті під увагу при наступному процесі приймання рішення³. Це означає не лише можливість, але і необхідність враховування і аналіз різних рівнів децизійного процесу. Це розписано у Схемі 1.

Першим етапом прийняття рішення про виїзд є появлення такої потреби, що є наслідком неможливості реалізування важливих для людини потреб у власному (своєму) середовищі. Він вбачає можливість задоволення потреб в іншому середовищі, водночас зауважує у цьому негативні сторони. Виїзд це не лише шанс, але також загроза і незадоволення різних потреб, наприклад розлука з родиною. Рішення про виїзд приймається, коли відношення прибутків і коштів випаде на користь альтернативного, ніж власне середовища. Спостерігання потенційних можливостей в іншому середовищі зумовлює стрес, який поглиблює факт, що рішення про виїзд приймається під впливом не лише індивідуальних внутрішніх особливостей людини, але також суспільних норм пов'язаних з еміграцією. Кінцевим етапом цього процесу може бути позитивне рішення – в цьому випадку це означає еміграцію, або негативне – що означає не залишити свого місця проживання.

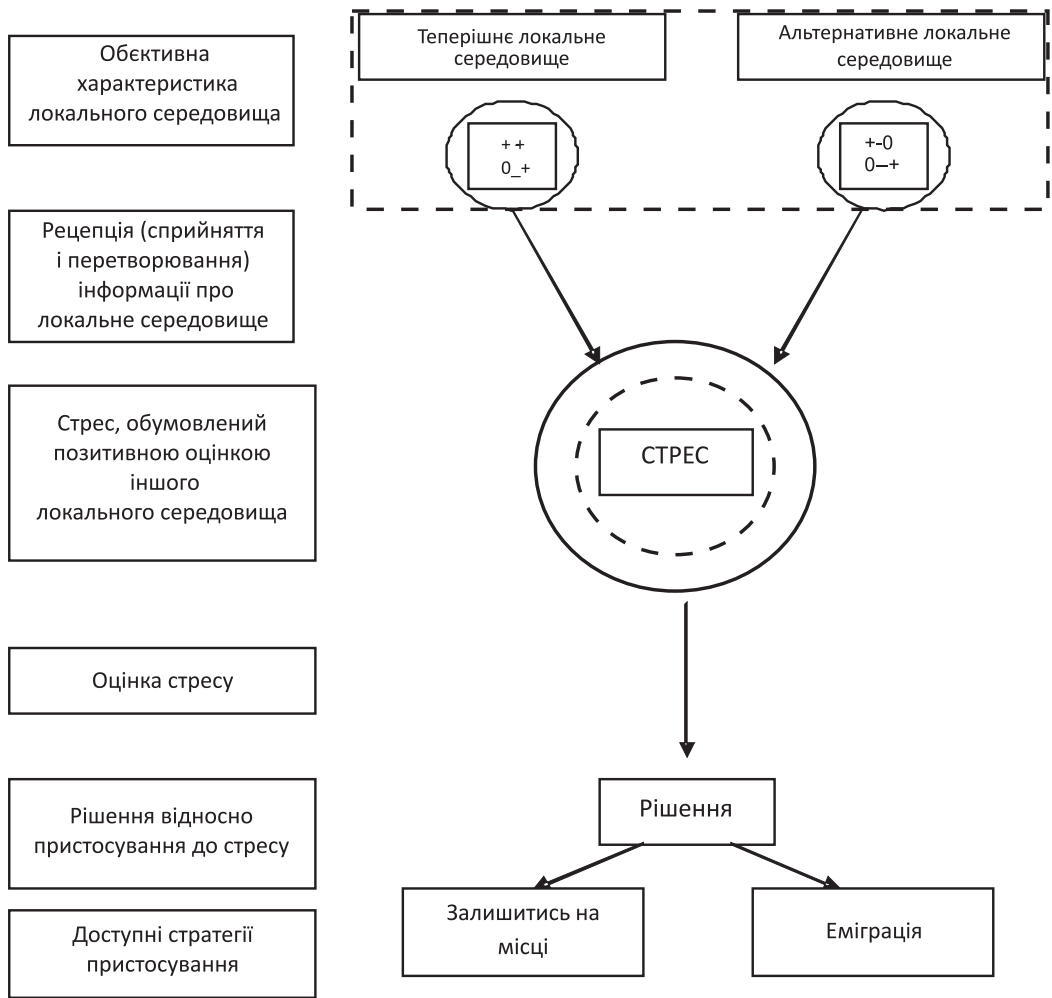
---

* Д-р, ** мг-р, Інститут психології ЛКУ.

¹ HUGO G.: *Circular migration in Indonesia*, „Population and Development Review” 1982, No. 1.

² Див.: LEWICKA M.: *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*, Książka i Wiedza, Warszawa 1985; MĄDRZYCKI T.: *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*, PWN, Warszawa 1986.

³ LENT R. W.: *Contextual supports and barriers to career choice: a social cognitive analysis*, „Journal of Counseling Psychology”, 2000, vol. 47 No. 1, с. 36-49.

Схема 1. Ситуація пов'язана з рішенням про еміграцію (власне opracowania за: Гюго).

Підхід Гюго ґрунтується на схемі *push-pull*, але автор посилається також на інші моделі, особливо пропозиції Г. Германі⁴, який виділив 3 рівні аналізування рішення про еміграцію:

1. *Об'єктивний рівень*: фактори враховувані у більшості традиційних підходів до аналізу міграційного процесу. Йдеться про відпихаючі і притягуючі фактори, пов'язані з конкретними середовищами (локалізаціями), такими як: можливість знайти роботу, ставки зарплатні, життєві умови, індивідуальні особливості, які впливають на сприймання вище згаданих, а також елементи пов'язані зі сферою контактів між середовищами (наприклад, транспорт, джерела масової інформації).

⁴ GERMANI G.: Migration and acculturation. [B:] *Handbook for Social Research in Urban Areas*, Hauswer P. M. (ред.), UNESCO, Ghent 1965.

2. *Нормативний рівень*: норми, правила і установи пов'язані з функціонуванням в конкретному суспільному просторі (середовищі). Рішення не приймаються у вакуумі, але у певному екотомічно-соціальному контексті.
3. *Психосуспільний рівень*: на цьому рівні істотне значення мають індивідуальні особливості і прагнення.

На *психосуспільний рівні* особливе значення має структура потреб людини. Необхідність задоволення потреб є мотивуючим фактором діяльності людини, спонукаючи її до пошуку можливостей їх реалізування в різних середовищах (локалізаціях), там де є це можливо.

Згідно з однією з найпопулярніших теорій мотивації – теорією А. Маслоу⁵ – джерелом мотивації є потреби людини, погруповані у ієрархічному порядку:

1) фізіологічні потреби, 2) безпеки і захищеності, 3) соціальні (потреба в приналежності і любові), 4) поваги і визнання з боку навколишніх, 5) самоактуалізації і самовираження. Потреби активізують (спонукають) людей до задоволення цих потреб через конкретні дії, причому процес цей триває практично безкінечно і має ієрархічний характер: спочатку задоволення потреб з найнижчого рівня, а пізніше з вищого рівня

Засновник іншої теорії мотивації С. П. Альдерфер⁶ редукує п'ять вирізнених Маслоу потреб до трьох груп: існування, відносини з іншими людьми і особистого розвитку. Він відмовляється також від штивної ієрархічної структури. На його думку, водночас дюдина може задовольняти різні потреби.

З одного боку, ці дві теорії відрізняються між собою, з другого – звертають увагу на зміну мотиваційного потенціалу потреб в залежності від рівня їх задоволення. Маслоу вважає, що раз задоволена потреба перестає збуджувати активність людини до її подальшого задоволення, уступаючи місце іншим. Коли ж потреби з даного рівня задовольняються, активуються потреби вищого рівня. Натомість, згідно з теорією Альдерфера, заспокоєні потреби не втрачають своєї мотиваційної сили (мотиваційного потенціалу), більше того, дії спрямовані на задоволення потреб з одного рівня (наприклад, особистого розвитку) не перешкоджають задоволення потреб з іншого рівня (наприклад, відносини з іншими людьми).

Таким чином, рішення про еміграцію є по суті наслідком браку можливості задоволення деяких потреб у даному (теперішньому) середовищі (за Гюго: локального) і що спонукає до пошуку модливостей їх задоволення в іншому середовищі, яке сприяє для цієї цілі.

Однак, це досить спрощене вияснення. Рішення про еміграцію не виникає лише з приводу не задоволених потреб. Людина не лише оцінює можливість задоволення потреб, але також доступність засобів їх заспокоєння, балансує зиск і кошти.

Згідно з концепцією Дж. С. Адамса⁷, люди мають у своєму розпорядженні конкретні принципи оцінювання, чи відношення вкладу (наприклад, посвячений на ви-

⁵ MASLOW A.: *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa 1970.

⁶ ALDERFER C. P.: *Existence, Relatedness and Growth. Human Needs in Organizational Settings*, Free Press, New York 1972.

⁷ ADAMS J. S.: Inequity in social exchange. [B:] *Advances in Experimental Social Psychology*, Berkowitz L. (ред.), Academic Press, New York 1965, .vol. 2, s. 267-299.

конання завдання час, вкладені зусилля) і результатів (винагородження за працю) є справедливе. Істотне значення для рівності має пропорційність вкладу і результатів. Відчуття нерівності появляється тоді, коли одна із сторін інтеракції зауважує, що пропорція її вкладу до результатів є інша, ніж в ідентичній ситуації інших важливих осіб. Перцепція нерівності викликає напруження, яке є пропорційне до розмірів нерівності. Це мотивує людину до редукції або усунення стану нерівності. Таким чином, коли людина, внаслідок своїх зусиль, заспокоює якусь потребу (отримує винагородження за виконану працю), не завжди відчуває сатисфакцію, тому що на це впливає теж оцінка вкладу і результатів інших людей, які виконують подібні, або такі самі завдання. Це порівняння заходить також в інших сферах людського життя⁸.

Коли людина спостерігає розбіжність між своїми зусиллями вкладеними в якусь діяльність і отримуваним винагородженням, при цьому порівнюючи себе з іншими, відчуває напруження, яке мотивує її до його мінімалізування.

Матеріальні потреби найсильніше спонукають людину до еміграції, серед яких – мета заробити гроші (на утримання сім'ї або на інші конкретні цілі). Дослідження Рожновського і інших показали, що добре оплачувана праця є однією з трьох найважливіших умов для молоді, так само як стабільна і цікава праця⁹.

Аналізуючи схему рішення пов'язаного з еміграцією, запропоновану Hugo, можна зауважити, що наслідком оцінки можливостей задоволення потреб в теперішньому і альтернативному середовищі для особи що приймає рішення, є стресс. Передусім, воно виникає з необхідності змірятись з новими, незваними викликами, але також з потенційними загрозами.

Стрес впливає не лише на психічне, але також на фізичне самопочуття, через що посередньо може бути причиною хвороб, а навіть загрози життя¹⁰.

Дослідження Т. Торелля і Р. Г. Рейа вказують на зв'язок кількості стрессогенних життєвих випадків, таких як смерть чоловіка/дружини, втрата праці та інфаркт міокарду¹¹. Інші дослідження, які провів Т. Г. Гольмс і Р. Г. Рей¹² дозволили створити список стрессогенних ситуацій/випадків, який заміщено в Таблиці 1.

В Таблиці 1 шрифтом виділені стрессогенні фактори, які зумовлюють стрес під час еміграції. Із списку життєвих ситуацій еміграція з ціллю заробити гроші включає 16 елементів. Варто звернути увагу не лише на якість, але також на вартість, яка дає в сумі 427 пунктів, що чотириразово перевищує вартість найбільшої стрессогенної ситуації з цього списку.

⁸ BIELA A., ROŻNOWSKI B.: Public perception of nature Conservation forms in inhabitants of the Białowieża Forest region. [B:] *Protection of Forest Ecosystems Biodiversity of Białowieża Primeval Forest*, Paschalis P., Rykowski K., Zajczkowski S. (ред.), Warszawa 1995.

⁹ ROŻNOWSKI B., MARKOWSKI K., SOBOCKI J., KONEFAŁ K.: *Lokalne rynki pracy województwa lubelskiego w opiniach pracodawców, pracowników i młodzieży*, Europejski Dom Spotkań – Fundacja Nowy Staw. Lublin 2006.

¹⁰ TERLAK J.: *Stres psychologiczny*, Oficyna Wydawnicza Branta, Warszawa 1995.

¹¹ THEORELL T., RAHE R. H.: *Psychical factors and myocardical infraction. An inpatient study in Sweden*. „Journal of Psychosomatic Research” 1974, № 15, с. 25-31.

¹² HOLMES T. H., RAHE R. H.: *The social readjustment rating scale*. „Journal of Psychosomatic Research 1967, № 11, с. 213-218.

Таблиця 1. Стрессогенні життєві ситуації (власне опрацювання за: А. Birch, Т. Malim¹³)

Стрессогенні ситуації	Вартість	Стрессогенні ситуації	Вартість
Смерть чоловіка/дружини	100	Зміна обов'язків в праці	29
Розлучення	73	Відхід сина або дочки з рідного дому	29
Сепарація / ізоляція	65	Тяжкі стосунки зі свекрухою	29
Кара ув'язнення	63	Виняткові особисті досягнення	28
Смерть близького члена родини	63	Дружина починає працювати або втрачає роботу	26
Власна хвороба або тілесні ушкодження	63	Початок або закінчення школи	26
Одруження	50	Зміна життєвих умов	25
Втрата праці	47	Зміна особистих звичок	24
Примирення з чоловіком/дружиною	45	Проблеми з керівником	20
Відхід на пенсію	45	Зміна місця проживання	20
Зміна стану здоров'я члена родини	44	Зміна розваг	19
Вагітність	40	Зміни пов'язані з релігійною активністю	18
Сексуальні проблеми	39	Зміна товариського способу життя	17
Поява нового члена родини	39	Кредит або позика на суму менше 10 тис. доларів	17
Зміна організації підприємства	39	Зміна звичок пов'язаних зі сном	16
Зміна фінансового становища	38	Зміна кількості членів родини, які збираються разом	15
Смерть близького приятеля	37	Зміна звичок пов'язаних з їжею	15
Змінна частотливість сварок з чоловіком/дружиною	35	Відпустка	13
Кредит на суму більше 10 тис. доларів	31	Різдво	12
Позбавлення права до взяття кредиту і позики	30	Зменшення правових порушень	11

* Шрифтом зазначені ситуації, які pojawiaються у випадку еміграції

Згідно з основними положеннями цієї теорії, чим більший стрес (більша кількість пунктів отримана на шкалі), тим більша ймовірність появи хвороби чи загрози життю¹⁴. Це підтверджує тезу, що еміграція з ціллю заробітку є викликає/спричиняє сильний стрес.

Стресори, тобто фактори, які викликають стрес, вибивають функціонування даного організму зі стану відносної рівноваги. Щоб людина могла нормально жити

¹³ BIRCH A., MALIM T.: *Psychologia rozwojowa w zarysie*. PWN, Warszawa 1998.

¹⁴ ELLIOT G. R., EISDORFER C.: *Stress and Human Health. Analysis and Implication of Research*, Springer-Verlag, New York 1982.

і виконувати свої обов'язки, досягати поставлену перед собою мету ітд., її організм повинен вернутись до стану рівноваги. Це відбувається в процесі реадптації до нових умов, тобто до ситуації, де потрібно врахувати ймовірність появи стресора.

Стрес може допровадити не лише до погіршення самопочуття чи болі, але внаслідок його дії може дійти до глибоких змін, а навіть деінтеграції в системі цінностей людини. Довготривале переживання у стресі може також спричинити глибокий кризис¹⁵.

У кризовій ситуації може наступити деінтеграція психічних структур. В основу своєї концепції Домбровські поклав ієрархічну структуру цінностей. Психічний розвиток є переходом від біологічного детермінізму, до морального автодетермінізму, і виражається в досяганні вищого рівня індивідуальних захоплень і здібностей, у свідомій ідентифікації з історією свого розвитку і його проєкції в майбутне.

Увесь цей процес проходить повільно, етапно і може бути урухомлений при дії зовнішніх факторів, якими неодноразово стають стресові імпульси, які вибивають організм з рівноваги. В такій кризовій ситуації, як еміграція з метою заробітку, під впливом сильного стресу, особливо довготривалого, система цінностей також може зазнати змін, щоб не лише уможливити адаптацію до нової ситуації, але також – на глибшому рівні – допровадити до перебудови психічних структур з ціллю їх розвитку. В цій ситуації найбільш депривовані цінності, які неможливо досягнути, мусять бути по новому оцінені під кутом їх значимості для людини. Щоб адаптуватись до нових умов, деякі цінності мусять втратити свою значимість, а інші набуті. Ці процеси є особливо сильні в ситуації емігрування, яка урухомлює послідовність стресових випадків не лише перед виїздом, але також під час виїзду і пізніше при поверненні. Повернення наново урухомлює адаптаційні процеси, що зумовлює також зміни в системі цінностей.

Людина, яка функціонує в стресі змушена переоцінювати ситуацію, в якій опинилась. Тоді потрібна повторна оцінка ситуації, але не під кутом понесених страт і загроз, тільки спираючись на можливі до досягнення зиски. Такий спосіб мислення, який полягає на переоцінюванні, є одним зі способів радити собі зі стресом і дає можливість нормально функціонувати. Однак, це не єдиний спосіб. Можлива є також реінтерпретація стресових ситуацій, яка провадить до урухомлення захисних механізмів, передусім раціоналізації¹⁶. Раціоналізація – це захисний механізм, один з неусвідомлених способів захисту проти хворобливого сприйняття особою ситуації (зумовленої прикрими емоціями) за допомогою понять, які для неї соціально і персонально бажані, а які людина прагне приховати або ж не є їх свідомою.

В. Шевчук зауважує¹⁷, що раціоналізація це захисний механізм особистості, який редукує або радить собі з внутрішніми конфліктами споводованих стресом.

Джерелом цього типу конфліктів є зазвичай когнітивний дисонанс. За Festingerem¹⁸, активно здобуваємо інформації, відповідні з власними поглядами, жит-

¹⁵ DĄBROWSKI K.: *Dezintegracja pozytywna*, PWN, Warszawa 1979.

¹⁶ LAZARUS R. S., FOLKMAN S.: *Stress, Appraisal and Coping*, Springer-Verlag, New York 1984.

¹⁷ SZEWCZUK W.: *Słownik psychologiczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.

¹⁸ FESTINGER L.: *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Stanford 1957.

тевими позиціями чи оцінкою даної ситуації, натомість – з ціллю уникнення прикрого стану дисонансу – уникаємо суперечних інформації. Дисонанс обумовлює внутрішній психічний конфлікт, що виникає при конфлікті релевантних (таких, що відносяться до одного об'єкта), але несумісних за змістом повідомлень. Дисонанс спричиняє психологічний дискомфорт та обумовлює потребу пристосування. В ситуації, коли очікування щодо виїзду будуть перебільшені, а плани неможливі до зреалізування, людина буде старатись уникнути прикрого стану дисонансу, навіть через захисні механізми, як наприклад раціоналізація.

Кожне рішення про еміграцію є виваженням зисків і коштів. З теоретичного аналізу еміграційного процесу випливає, що потенційний емігрант буде співставлявати втрати (наприклад, понесені витрати, розлука з родиною, невпевненість щодо майбутнього, необхідність пристосування до нових умов, проблеми в комунікації, інші) з зисками, пов'язаними з виїздом (високо оплачувана праця, високий рівень життя ітп). Всі ці елементи оцінюються в актуальному і альтернативному середовищі не лише перед виїздом, але також перед поверненням¹⁹.

На жаль, при оцінюванні людина дуже часто зосереджується лише на матеріальних зисках і коштах, не доцінюючи можливих до понесення страт в психічній і соціальній сфері. М. Рокіч²⁰ вважає, що загальна сума цінностей, які мають значення індивіда, є відносно мала. Всі люди, незалежно від місця і часу, в якому живуть, визнають ті самі цінності, хоч кожен надає їм різну вартість в своєму житті.

Згідно з Рокічем, існують дві основні групи ціннісних орієнтацій: остаточні і інструментальні. Цінності з першої групи – найважливіші трансцендентні цілі людського життя, а інструментальні стосуються загального способу функціонування і є засобами придатними до реалізації цілей (остаточних цінностей).

Зінтерналізовані людиною цінності не створюють якоїсь ієрархічної сукупності, а навпаки, пересікаються, співіснують в особистості, помимо суперечностей між ними. Одні є домінуючими, інші приглушеними, в різних ситуаціях деякі з них впливають на людську поведінку. Зміни в ціннісній орієнтації можуть стосуватись як остаточних, так і інструментальних цінностей²¹.

2. Метода дослідження

Теоретичний аналіз проблеми еміграції, а передусім запропонований вище схема прийняття рішення про виїзд, дозволили поставити слідувачі дослідницькі питання:

1. Що є головним мотивом виїзду? Яку роль відіграє фінансовий зиск (порівняння поганої ситуації Польщі з доброю ситуацією в Західній Європі)?

¹⁹ BIELA A., ROŻNOWSKI B.: *op. cit.*

²⁰ ROKEACH M. *Beliefs, Attitudes, and Values*, Jossey-Bass, San Francisco 1968.

²¹ *Ibidem.*

2. Чи еміграція з метою заробити гроші, яка відноситься до кризових ситуацій і є дуже стресуючою, призводить до появи соматичних симптомів стресу?
3. Чи внаслідок кризи, яка обумовлює еміграцію з'являються зміни в системі цінностей?
4. Чи після побиту за кордоном змінюється оцінка ситуації і мотиваційний потенціал потреб?
5. Чи рішення про повернення є аналогічно важким? Чи це рішення пов'язане з порівнянням зисків і коштів?
6. Чи внаслідок повернення змінюється ціннісна орієнтація?

Щоб отримати відповіді на поставлені запитання в процесі дослідження використано метод повторного поміру.

Опитувальники – реемігранти, описували свої ретроспекційні переконання в трьох ситуаціях – перед виїздом, під час емігрування і після повернення з еміграції.

Питання в анкеті стосувались наступних проблем:

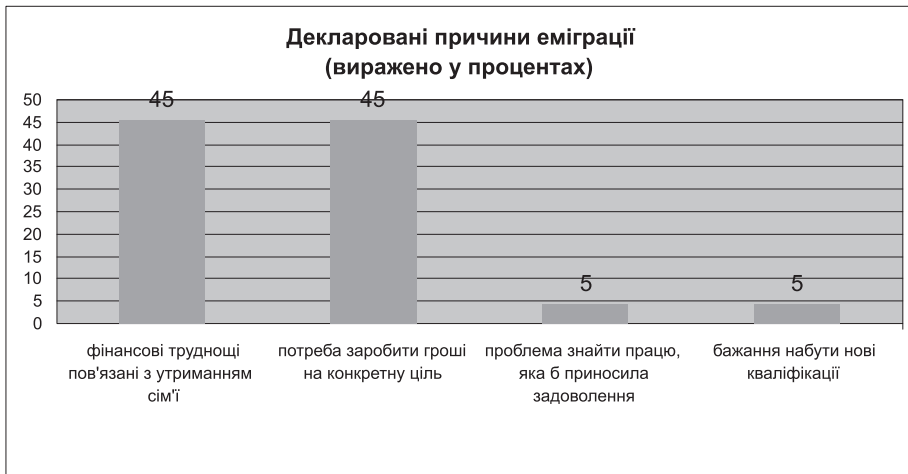
- найбільшій користі отриманої у зв'язку з виїздом: питання мало відкритий характер, потрібно було назвати три найбільші користі (пит. 10)
- найбільших коштів обумовлених виїздом: питання мало відкритий характер, потрібно було назвати три найбільші втрати (пит. 11)
- ціннісної системи респондентів: потрібно було оцінити важливість цінності на 5 – бальній шкалі. Виділено наступні цінності: добрі відносини з родиною, добробут, здоров'я, життєве досягнення, самоповага, життя сповнене вражень, безтурботне життя, незалежність, повага і визнання з боку навколишніх, які треба було назвати в трьох ситуаціях: перед виїздом, під час емігрування і після повернення (пит. 12)
- прийняття рішення після повернення: питання мало відкритий характер, потрібно було назвати три фактори, які допомогли і три фактори, які утруднювали прийняття рішення (пит. 25 і 26)
- Нематеріальних користей з виїзду: потрібно було вказати які користі вдалось досягнути, а які ні. Виділено наступні користі: здобуття нових кваліфікацій, здобуття нового фаху, володіння іншою мовою, пройдені за кордоном курси, підготовки, здобуття нового досвіду в праці, навіязати нові дружні і професійні зв'язки, підвищення самооцінки та інші (для переліку) (пит. 32)
- Використання здобутого досвіду: потрібно було визначити на 5 – бальній шкалі ступінь його використання (пит. 33)
- Прикрого психічного і соматичного напруження, які респондент відчував перед виїздом, під час виїзду і після повернення: потрібно було визначити чи поданий симптом виступав і наскільки сильно проявлявся (на 5 – бальній шкалі) (пит. 19, 20)

Проведені дослідження були пілотажними.

3. Результати дослідження

Еміграція і повернення – причини

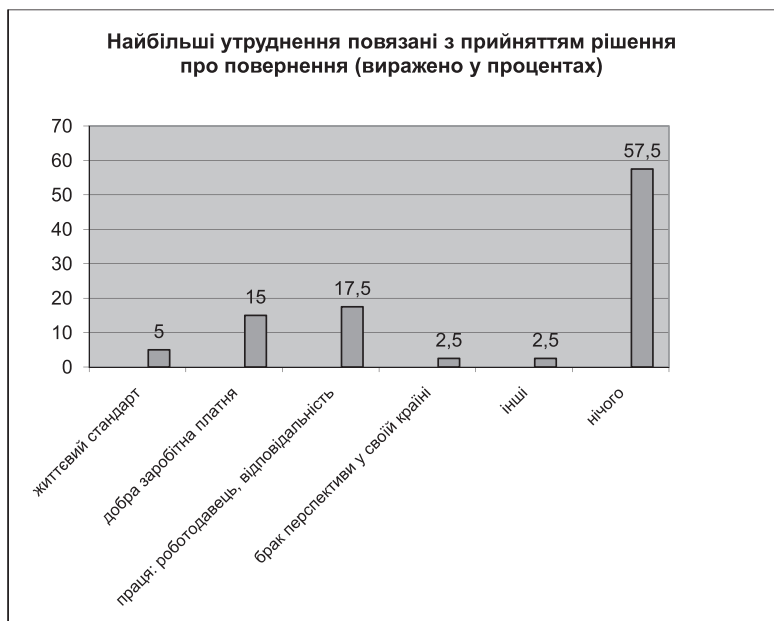
Аналізуючи відповіді респондентів, зібрано дані відносно причин еміграції. Діаграма 1, виражена в процентах, показує розклад задекларованих причин виїзду. Отримані результати виразно показують, що головними причинами виїзду є фінансові і матеріальні потреби, 45% респондентів стверджує, що виїжджає заробити на утримання сім'ї, стільки ж само – з метою заробити на зrealізування конкретної цілі. 5% опитуваних стверджує ідсутність праці в своїй країні, тому цю причину можна включити до фінансових причин. З огляду на це, можна сказати, що для 5 % респондентів фінансові потреби не були головною метою еміграції. Це відображає тип потреб керуючий респондентами: найчастіше депривовані потреби, у цьому випадку матеріальні, змушують їх до виїзду, адже лише в іншому середовищі можна їх задоволити.

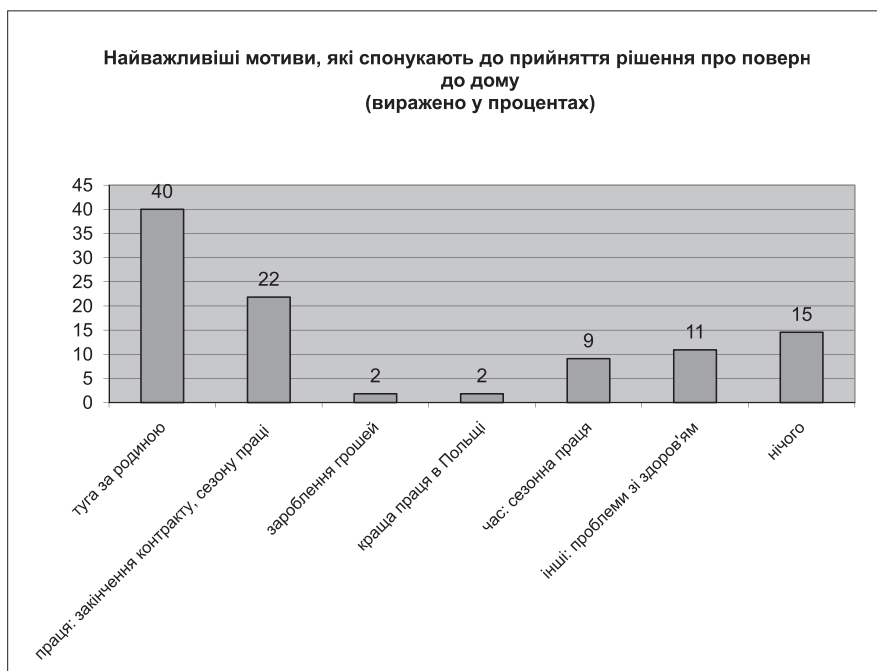
Діаграма 1. Декларовані причини еміграції (N=44).

Респондентів просили також, щоб вони назвали найбільші утруднення пов'язані з прийняттям рішення про повернення до свого краю, а також факторів, які допомогли прийняти це рішення. Відповіді на ці запитання зображують Діаграми 2 і 3.

На основі отриманих результатів можна ствердити, що рішення про повернення до свого краю передусім обумовило бажання побачити сім'ю. До інших факторів, які зумовлювали повернення до дому можна віднести такі, як: закінчення сезону праці, труднощі зі знайденням нової праці. Деяких працівників затримували роботодавці, щоб дати їм змогу заробити більше грошей. Більш ніж половина респондентів (57,5%) ствердила, що нічого не перешкоджало в прийнятті такого рішення.

Діаграма 2. Найбільші утруднення пов'язані з прийняттям рішення про повернення.

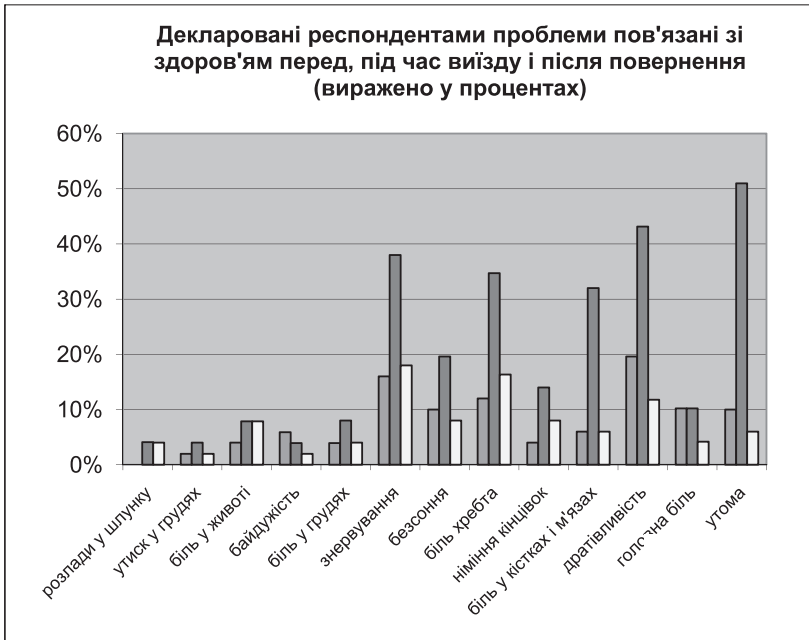
Діаграма 3. Найважливіші мотиви, які спонукають до прийняття рішення про повернення.

Стрес пов'язаний з еміграцією і його наслідки для здоров'я людини

Одне з питань стосувалось фізіологічних і психологічних симптомів стресу.

Респонденти оцінювали свій стан здоров'я. 87% опитуваних оцінило, що перед виїздом почуваються дуже добре. Під час самого виїзду таку оцінку свого стану здоров'я дало лише 64%, а після повернення – 70%. Неважко зауважити, що виїзд погіршив стан здоров'я респондентів, натомість повернення до свого краю, свого середовища покращив його стан.

Діаграма 4 описує і порівнює відповіді опитуваних про ознаки стресу перед виїздом, під час виїзду і під час їх повернення до свого краю.

Діаграма 4. Декларовані респондентами проблеми пов'язані зі здоров'ям перед, під час виїзду і після повернення.

Таблиця 2. Валідність тесту χ^2 – Пірсона визначена для симптомів поганого самопочуття. Зірочкою позначено статистично важливі.

Симптоми поганого самопочуття	Валідність тесту χ^2 – Пірсона	Степінь свободи
Розлади шлунка	3,19	4
Стиснення у грудях	0,90	4
Біль у животі	2,63	4
Байдужість	2,68	4
Біль у грудях	1,35	4

Симптоми поганого самопочуття	Валідність тесту Chi ² – Пірсона	Степінь свободи
Знервування	8,32	4
Безсоння	6,28	4
Біль у хребті	10,60*	4
Німіння кінцівок	5,96	4
Біль у кістках і м'язах	19,23*	4
Дратівливість	16,20*	4
Головна біль	2,00	4
Утомленість	36,01*	4

Підсумовуючи, належить звернути увагу, що перед виїздом респонденти загалом почували себе добре, скаржились лише на дратівливість і знервування; під час виїзду появились такі симптоми, як: утомленість, дратівливість, знервування, біль у хребті, кістках і м'язах, а також безсоння. Інтенсивність симптомів, таких як біль у хребті, кістках і м'язах, утомленість і дратівливість змінювалась перед виїздом і під час виїзду. Ці зміни виявились статистично важливими ($p < 0,05$).

Беззаперечно, названі симптоми є наслідком не лише тяжкої виснажливої праці, але також свідчать про вплив стресу.

Зиск з виїзду

Отримані результати чітко показують, що фінансовий зиск є найважливішою користю еміграції. Так вважає 89,1% опитуваних. Однак, це не означає, що емігранти не зауважують також інших, серед яких: вивчення іноземної мови (54,5%) та пізнання іншого краю (45,5%), які при цьому збагачують обсяг знань про світ, дають можливість пізнання іншої культури, задовольняють потребу саморозвитку. Решта, серед яких: особисті знайомства і контакти з новими людьми (21,8%), а також здобуття впевненості у собі, різного професійного досвіду (20%) не дають респондентам аж такої великої користі.

Характерною властивістю є також те, що для емігруючих з метою заробітку праця за кордоном стає атракційною лише тоді, коли дає можливість не лише покращити своє фінансове становище, а й здобути різний досвід.

Діаграма 6 зобразовує, що лише 13% респондентів, будучи за кордоном, знайшла роботу, яка була пов'язана з професійними навиками респондентів, а 69% – пов'язану з її професією.

В деякій мірі ці дані дають пояснення, чому праця, яку емігранти виконують за кордоном не є для них так само важлива, як отримуване за її виконання винагородження. Ситуація, коли особа змушена виконувати працю не пов'язану зі своєю професією, може бути джерелом не лише стресу, обумовленого відсутністю відповідних кваліфікації і досвіду, але також брак задоволення.

Діаграма 5. Вигоди, пов'язані з виїздом

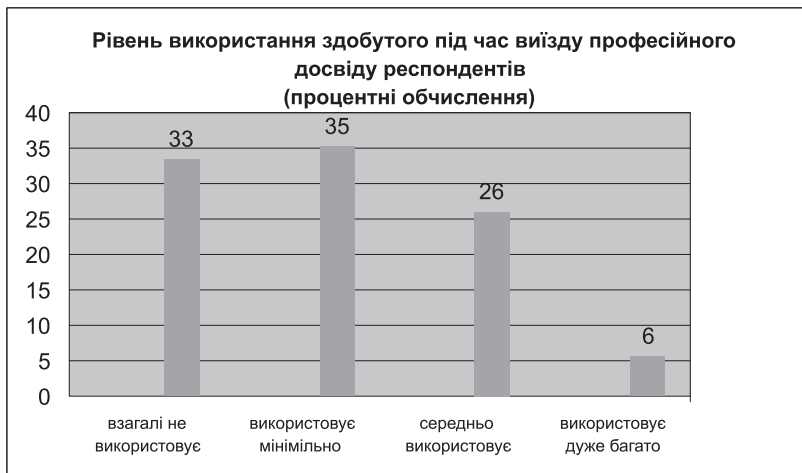

Діаграма 6. Відповідність виконуваної праці з професійними навиками респондентів перед і під час праці за кордоном (N=55).

Праця за кордоном не завжди відповідає здобутій освіті, професійним здібностям і навикам. Найчастіше в такій ситуації працівник відчувається недооціненим. М. Лобода²² називає це явище недоповненням професійної ролі. Характеризується воно тим, що працівник не отримує жодних інформацій щодо своїх обов'язків і вимог їх виконання. Крім того, праця не відповідає професійним здібностям і самореалізації. Така ситуація, не лише не приносить задоволення, але може призвести до погіршення стану здоров'я.

²² ŁOBODA M.. Czynniki stresogenne w organizacji. [B:] *Stres w pracy zawodowej*, Biela A. (ред.), Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1990.

Праця 70% респондентів під час виїзду не була пов'язана з їх професією, таким чином не дивно, що здобутий практичний досвід більшість з них не використовує в праці після повернення (діаграма 7).

Діаграма 7. Рівень використання здобутого під час виїзду професійного досвіду респондентів.

Опитувані повинні були також назвати три нематеріальні зиски пов'язані з виїздом. Результати заміщено в Діаграмі 8.

Діаграма 8. Нематеріальні зиски пов'язані з виїздом.

На перший план висуваються – можливість підвищити самооцінку, вивчення іноземної мови, нові дружні зв'язки.

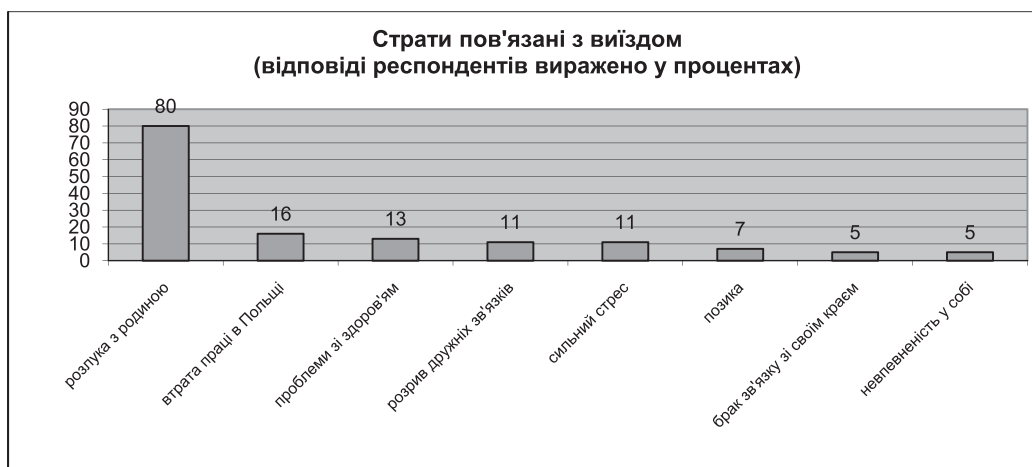

На основі отриманих результатів, можна ствердити, що емігранти виїжджають не лише заради фінансового зиску, але також щоб підвищити самооцінку, набути професійного досвіду, нових кваліфікацій. Вміння порадити собі в тяжкій ситуації, адаптуватись в новому середовищі, в потенційно стресорних умовах, поконання самотності і опанування негативних емоцій, а також послідовна реалізація планів і задумів безумовно впливає на самооцінку. Пристосування людини залежить не лише від фізіологічних механізмів, але також від соціальних, культурних норм, опрацьованої концепції розвитку власної особистості, а також сенсу життя, поставлених перед собою цілей і визначення ціннісної орієнтації. Г. Альбі²³ вважає, що переживання стресу, обумовлює відношення засобів людського організму і суб'єктивного спостереження стресорів до індивідуального потенціалу здатності переносити стресові навантаження. Зарадність в тяжкій ситуації, підтримка рідних, друзів, знайомих зменшує прикрі відчуття, обумовлені стресом.

До інших нематеріальних зисків опитувані зазначають можливість зав'язати нові дружні контакти, які також допомагають при боротьбі зі стресом

Страти пов'язані з виїздом

Діаграма 9 зобразовує страти з виїзду, які найчастіше декларували респонденти.

Діаграма 9. Страти понесені внаслідок виїзду.

Серед респондентів аж 80% стверджує, що найбільшою їх страатою внаслідок виїзду була розлука зі сім'єю і прикрі емоції, які цьому товаришували (туга, самотність). Інші страти, такі як: втрата праці у Польщі, внаслідок чого появились матеріальне незабезпечення, безробіття, проблеми зі здоров'ям, які в свою чергу обумовили появу стресу (задекларувало це 11% опитуваних), а також незадовільні умови

²³ ALBEE G. W.: A competency model must replace the defect model. [B:] *Readings in Primary Prevention of Psychopathology*, Albee G. W., Joff J. M., Kelly L. D. (ред.), University Press of New England, Hannover 1984.

праці респонденти недооцінили. Стратою є також розрив дружніх зв'язків (11%), брак зв'язку зі своїм краєм, неможливість участі у суспільному житті, брак польської культури і традицій (5%), що є так само важливе, як втрата впевненості у собі.

Цінності

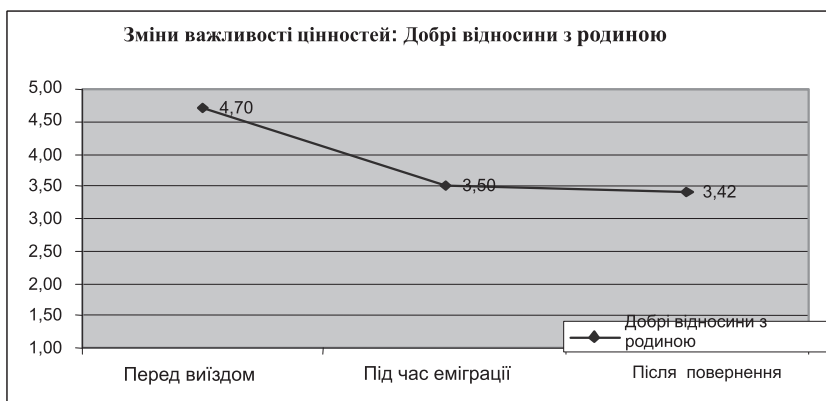
Черговим предметом досліджень була ціннісна система респондентів, а також зміни в її ієрархії обумовлені виїздом за кордон на заробітки. В дослідницький проєкт включено цінності, важливі з точки зору трудової еміграції, а саме:

- добрі відносини з родиною,
- добробут,
- здоров'я,
- життєві успіхи,
- самоповага,
- життя сповнене вражень,
- безтурботне життя,
- особиста свобода,
- людська пошана.

Перелічені цінності вирізняються на основі теорії Рокіча. Отримані у процесі дослідження результати заміщено в діаграмах 10–18.

Добрі відносини з родиною

Добрі відносини з родиною – це цінність, яку респонденти поставили на першому місці. Відповідно до досліджень Марьянського²⁴, який досліджував найбільш популярні цінності під кінець XX століття, сімейне щастя займає високе друге місце (65% респондентів визнало її за найважливішу цінність), а перше місце займає кохання (вибрало 65% респондентів).

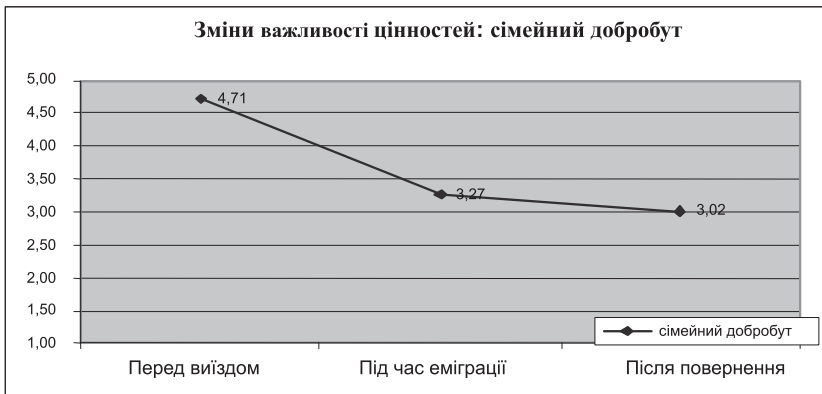
Діаграма 10. Зміни важливості цінностей: добрі відносини з родиною (N=53).

²⁴ MARIANŃSKI J.: *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, TN KUL, Lublin 2001.

Опитувані дуже високо оцінювали родинні цінності перед виїздом (середня оцінка на 5 – бальній шкалі винесла 4,6). Однак, під час еміграції і після повернення важливість цієї цінності зменшилась (середня: 4,5, однакова під час еміграції і після повернення). Зазначено статистично важливу різницю в оцінці важливості цієї цінності перед виїздом і після повернення ($p < 0,001$), а під час еміграції і після повернення не зазначено. Отже, можна зауважити, що важливість цієї цінності зменшилась, що може бути результатом розлуки з родиною, а в результаті може призвести до послаблення зв'язків з близькими членами родини. Це можна підтвердити, посилаючись на відповіді респондентів щодо коштів понесених в результаті виїзду: 80% опитуваних за найбільшу втрату визнали розлуку з родиною.

Сімейний добробут

Сімейний добробут – займає друге місце серед важливих цінностей з точки зору еміграції. Перед виїздом він був не менш важливою цінністю, ніж добрі відносини з родиною (середня: 4,7). Під час еміграції і після повернення важливість сімейного добробуту зменшилась (середня: 4,5). Цей результат є статистично важливим ($p < 0,001$).

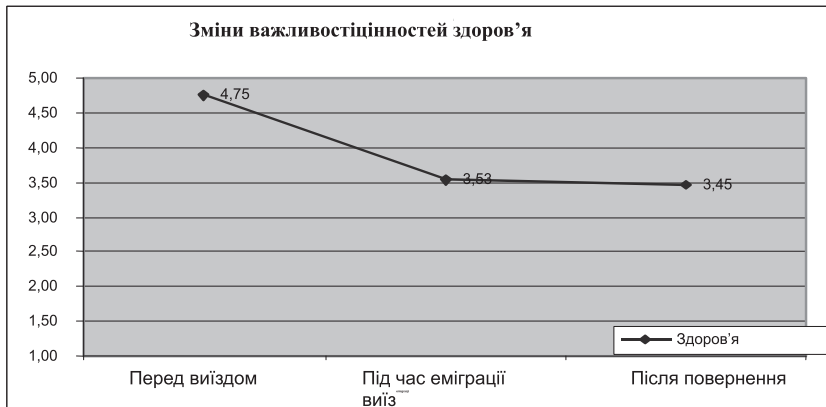

Діаграма 11. Зміни важливості цінностей: сімейний добробут ($N=52$).

Здоров'я

Третьою досліджуваною цінністю було здоров'я. Перед виїздом опитувані оцінили, що здоров'я є важливою цінністю (середня: 4,7), однак виразно зменшилась його важливість під час еміграції (середня: 3,5). Статистично важливою виявилась різниця в оцінці цієї цінності перед виїздом і після повернення ($p < 0,001$). Здається, що зміна суб'єктивної оцінки важливості цієї цінності могла бути обумовлена важкими умовами праці, які часто допроваджували до перевтоми як у фізичній, так і в психічній сфері. Брак відпочинку і довготривалий стрес без сумніву провадять до

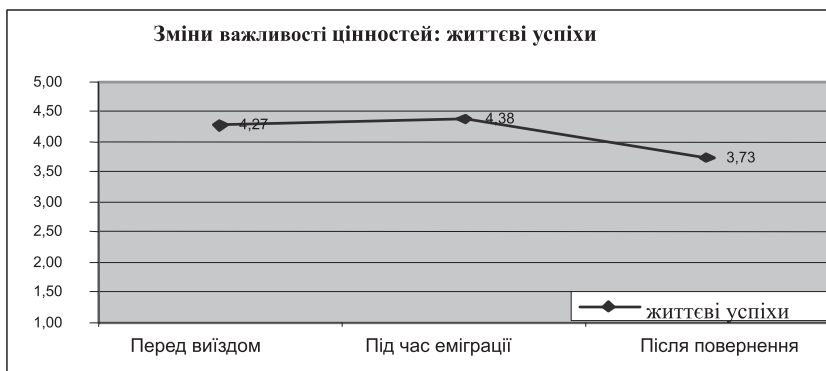
проблем зі здоров'ям, які часто бувають занедбувані з огляду на необхідність праці. Отже, це могло вплинути на зменшення важливості цієї вартості, що утримується також після повернення (середня: 3,4).

Діаграма 12. Зміни важливості цінностей: здоров'я (N=52)

Життєві успіхи

Життєві успіхи – четверта оцінювана цінність. Результати досліджень цієї цінності виявились іншими, ніж у випадку перших трьох цінностей, оскільки там можна було зауважити зниження важливості цих цінностей під час еміграції і утримання низької оцінки після повернення до краю. У випадку життєвого успіху, був він важливий як перед виїздом, так і після повернення (не було тут статистично важливої різниці), однак після повернення важливість цієї цінності зменшилась до статистично важливої різниці ($p=0,02$). Можна вважати, що ця цінність після повернення втрачає свою значимість у респондентів.

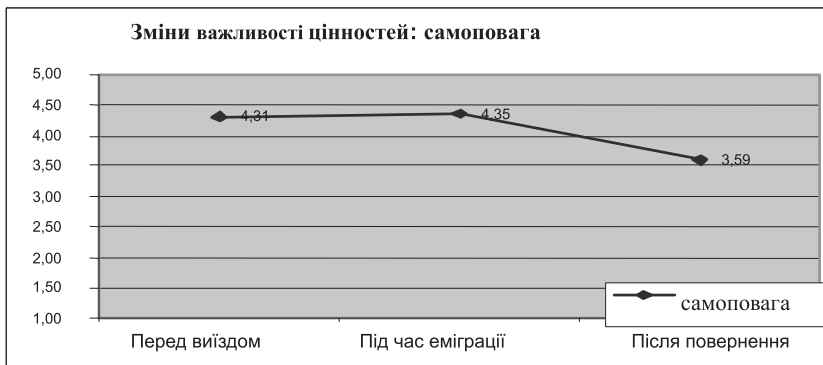

Діаграма 13. Зміни важливості цінностей: життєві успіхи (N=52)

Самоповага

Самоповага була оцінювана аналогічно до попередньої цінності. Вона була важлива як перед виїздом, так і під час виїзду (середня була однаковою в ситуації перед виїздом і під час виїзду: 4,3, не було тут статистично важливої різниці). Однак, після повернення важливість цієї цінності зменшилась. Різниця в ситуаціях перед виїздом і під час еміграції і ситуацією після повернення виявилась статистично важливою ($p < 0,001$).

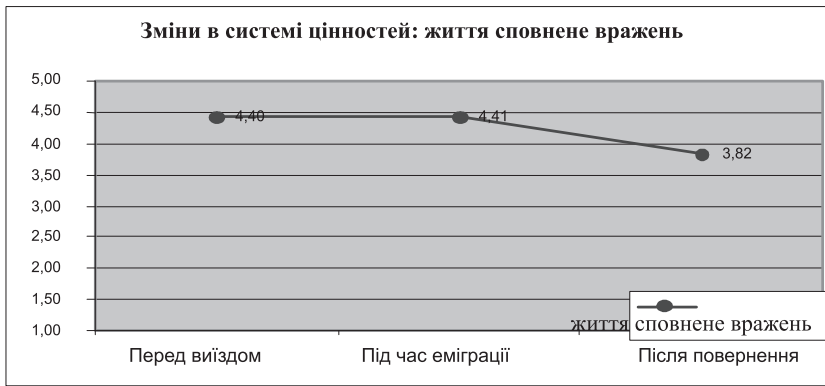
Така оцінка важливості цієї цінності може бути обумовлена сильною потребою досягнення успіху і – враз з ним – підвищення самооцінки і самоповаги. Нагодою до реалізації цих потреб може бути виїзд за кордон, праця за кордоном, щоб заробити гроші на утримання сім'ї (часто це є неможливе у своєму краї), а отже – зреалізувати себе в різних ролях суспільного життя. Може виявитись, що ці потреби можна заспокоїти під час виїзду, тому значимість тих цінностей після повернення зменшується.

Діаграма 14. Зміни важливості цінностей: самоповага (N=53)

Життя сповнене вражень

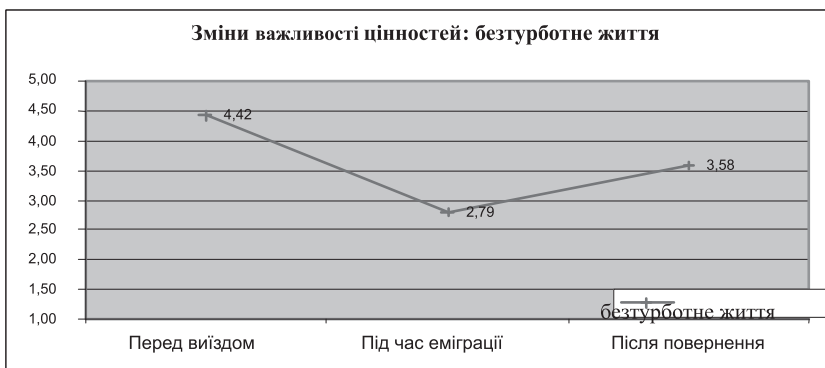
Життя сповнене вражень – чергова цінність, яку респонденти оцінили як важливу перед виїздом (середня: 4,4), а також під час еміграції. Отримані результати можна пояснити тим, що одним з мотиваційних факторів, які спонукають до виїзду за кордон може бути потреба нових вражень, пригод, пізнання світу і людей. При цьому, варто пригадати, що пізнання нового краю займає високу позицію серед користей виїзду, які перерахували респонденти (45% респондентів). Зменшення значимості цієї цінності після повернення можна пояснити тим, що потребу вражень заспокоєно внаслідок виїзду. При цьому, відмічено суттєву різницю в оцінці важливості цієї цінності під час виїзду і після повернення ($p < 0,01$).

Діаграма 15. Зміни важливості цінностей: життя сповнене вражень (N=52)

Безтурботне життя

Безтурботне життя – цінність, важливість якої високо оцінено перед виїздом і значно нижче під час виїзду. Отримана різниця виявилась статистично важливою ($p < 0,001$). Можливо, такий керунок змін пов'язаний з незадоволенням потреб найнижчого рівня під час виїзду (проблеми з житлом, брак праці, важкі умови праці, брак відпочинку, погане харчування ітп.), що являється, як було вже підкреслено, одним з основних мотиваційних факторів еміграції. В такого типу ситуації, очевидним є зменшення значимості цієї цінності, на користь інших, більш доступних.

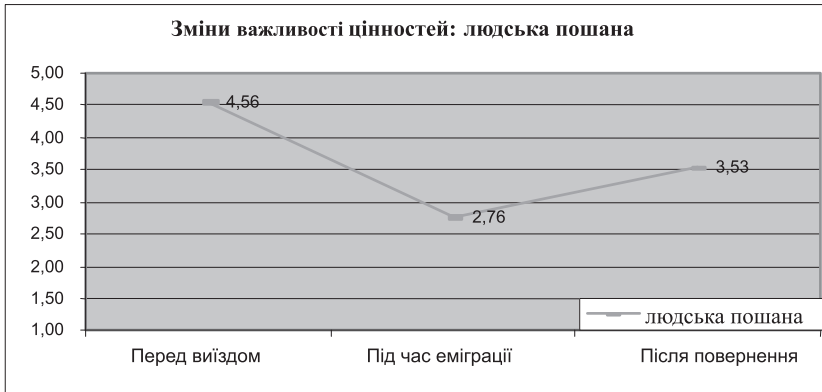

Діаграма 16. Зміни важливості цінностей: безтурботне життя (N=53)

Особиста свобода

Передостанньою оцінюваною цінністю була особиста свобода. Її важливість зменшилась під час виїзду, так само, як і попередньо оцінюваної (різниця перед виїздом, під час виїзду і після повернення виявилась статистично важливою, $p < 0,001$).

Такий результат оцінки може бути обумовлений необхідністю обмеження цієї свободи під час праці за кордоном, яка – як правило, є важкою і виснажливою – змушує до по жертвувань, підкорення до норм, які можуть бути неакцептовані і обмежуючі особисту свободу і незалежність.

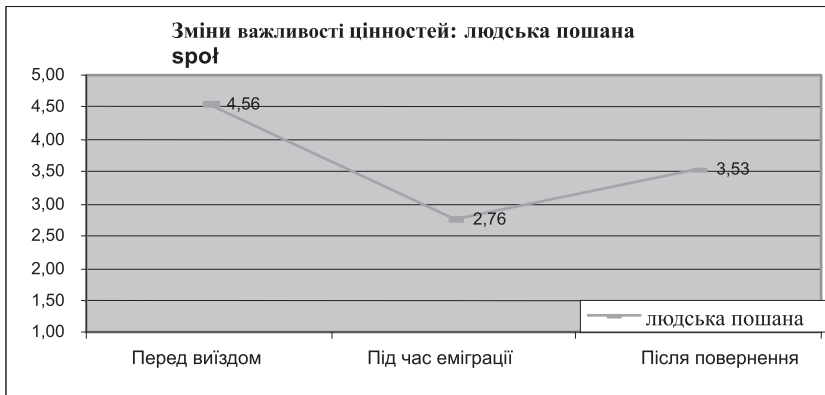
Діаграма 17. Зміни важливості цінностей: особиста свобода (N=52)

Людська пошана

Виїзд за кордон зумовив також різке зниження значимості такої цінності, як людська пошана. Перед виїздом її значимість оцінено досить високо (середня: 4,5), а під час виїзду – дуже низько (середня: 2,7). Ця різниця виявилась статистично важливою ($p < 0,001$). Це може бути пов'язаним з відчуттям самотності і відчуження в країні, до якої емігровано, неможливістю функціонування так само як громадяни цієї держави, не маючи таких самих прав. Емігрантів зазвичай оцінюють стереотипно, їх відносять до маргінальної суспільної групи. Кожна група, яка поводить себе інакше, розмовляє іншою мовою, представляє іншу культуру стає об'єктом стереотипної оцінки. Та стереотипна оцінка залежить наскільки дана суспільна група відрізняється від суспільства даного краю. Особливо сильні і виразні стереотипи стосуються груп іншої національності. Вони співіснують разом з нехтуючим ставленням до суспільних груп²⁵.

Одне з поставлених проблемних питань мало на меті дослідити вплив виїзду за кордон на ціннісну орієнтацію. Припускалось, що виїзд, який можна вважати стресорним фактором вплине на особу, яка емігрує. Цей вплив можна зауважити не лише в поведінці емігранта (що виникає з необхідності адаптації до нових умов), але наслідком його можуть бути зміни в глибших психічних структурах, в тому числі в ціннісній системі.

²⁵ MACRAE C. N., STANGOR C. H., HEWSTONE M.: *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 1999.

Діаграма 18. Зміни важливості цінностей: людська пошана (N=52)

Діаграма 19 представляє всі основні результати дослідження, що дозволяє на сукупну оцінку предмету дослідження.

Діаграма 19. Оцінка важливості вибраних цінностей перед виїздом, під час еміграції і після повернення (N=55)

На основі отриманих результатів можна ствердити, що перед виїздом досліджувані цінності займали близькі рангові місця. Особливо це стосувалось цінностей пов'язаних з родиною, дружніми відносинами і людською пошаною, які були найвище оцінювані.

Внаслідок зміни середовища і життєвої ситуації під час еміграції змінилась також ієрархія особистісних цінностей. Зауважується, що цінності пов'язані з родиною стали менш важливими внаслідок еміграції, що можна пояснити розлукою з родиною і самотністю. Менш важливими стали також такі цінності, як безтурботне життя і людська пошана, внаслідок низького статусу емігранта за кордоном і тяжкої

праці. Однак, деякі цінності, які мали для респондентів менш важливе значення перед виїздом, зайняли провідні місця в ціннісній системі під час еміграції і після повернення. До них належать життєвий успіх і життя сповнене вражень.

Після повернення емігранти мусять на ново пристосовуватись, тим самим змінюється ієрархія цінностей. Вище оцінюються цінності, які під час еміграції були депривовані.

Треба підкреслити, що цінності, значимість яких була висока перед виїздом, але зменшилась під час еміграції, після повернення знову зростає. Після повернення знову найважливішими стають родинні і суспільні цінності. Однак, їх значимість не досягнула такого рівня, як перед виїздом. Отже, еміграція не лише впливає на ціннісну систему перед, але і після повернення. Простежуючи динаміку зміни важливості всіх досліджуваних цінностей, можна сказати, що виїзд спричиняє нерівновагу в системі цінностей. Внаслідок виїзду зменшується значимість деяких цінностей, реалізація яких є неможлива або утруднена під час еміграції. Ціннісні системи повертаються в попередній стан рівноваги, тобто такий, який був перед виїздом. Однак, значимість деяких цінностей зменшується і утримується довший час, внаслідок чого зменшується значимість також інших цінностей.

Кінцеві висновки

Дослідження мало на меті дати відповідь на поставлені питання щодо суб'єктивної оцінки виїзду на заробітки, його зиски і кошти. Отримані результати виразно показують, що емігранти вбачають у виїзді, передусім і в основному, фінансову користь. Крім матеріальної користі, емігранти цінують також можливість пізнання нового краю, іншої культури, вивчення і вдосконалення нової іноземної мови. Однак, передове місце займає все ж таки фінансова користь, яка збігається також з головною метою виїзду – заробити гроші. 45% респондентів задекларувало потребу заробити гроші на конкретну ціль і 45% – щоб вирішити фінансові проблеми і заробити на утримання родини (див. Діаграму 1).

Кошти виїзду респонденти пов'язують передусім з родинною сферою – розлука з родиною є найбільш відчутною втратою. Під час відсутності одного з членів родини, вся родина мусить пристосуватись до цієї ситуації. Сімейні обов'язки і життєві ролі емігранта мусять перейняти і виконувати інші члени родини. Це провадить до ослаблення зв'язку з емігрантом. Повернення емігранта до рідного дому не є поверненням до того самого дому. Труднощі з'являються також тоді, коли емігрант хоче ввійти в життєві ролі, які реалізував перед виїздом. Варто звернути увагу, що респонденти вважають втратою депривацію в життєвих сферах, які займають високу позицію в їх ціннісній системі, а отже, добрі відносини з родиною і сімейний добробут.

Під час еміграції мігрантів бомбардує сильний стрес, об'явами якого є чисельні соматопсихічні симптоми. Відчуття стресу викликає напруження, яке мотивує до зміни ситуації. Зміна, яка дає можливість адаптації до нових умов життя, розпочинається від сфери перцепції, де відбувається сприйняття і оцінка стресорів, і досягає до найглибших сфер. Еміграція залишає невідворотно пляму на ціннісній системі

людей, які виїжджають за кордон. Внаслідок депривації важливих потреб, довготривалого стресу і необхідності асиміляції до нових умов змінюється ціннісна система емігрантів. Цінності, які перед виїздом оцінюються як важливі, втрачають свою важливість в більшій чи меншій мірі. Здавалось би, що після повернення ситуація повинна вернутись до попереднього стану, у тому числі і ціннісна система. Однак це є неможливим. Хоча зауважується повторна оцінка значимості окремих цінностей, яка є близька до тієї, що була перед виїздом, однак, є нижчою. Виявляється, не лише виїзд за кордон є стресовою ситуацією, яка спричиняє змін в ціннісній системі. Також повернення з еміграції є важкою ситуацією, яка залишає по собі психологічні наслідки.

Після повернення до краю повторно урухомлюються адаптаційні процеси, що провадять до повторного оцінення. Ціннісна система частково вертається у свій попередній стан, який був перед виїздом. Однак, окремі цінності не мають тієї самої значимості. Отже, міграційний виїзд є каталізатором настільки глибоких змін, що повернення до минулого – ситуації перед виїздом – був неможливим.

** Переклали Тат'яна Кривошеєнко і Людмила Щерба.

Користі та втрати учасників міграції – результати власних досліджень

Здійснений нами огляд літератури, індивідуальні розмови з мігрантами, а також досвід дослідницької групи, дозволили окреслити проблеми, які на цьому етапі досліджень здаються нам бути вагомими, щоб ближче впізнати користі та втрати, зв'язані зі зміною місця життя і роботи. Підійняті нами дослідження є спробою аналізу в мікросуспільному сприйнятті.

Пілотажні дослідження, які ми проводили в групі 55 мігрантів з теренів Польщі центрально-східної і з територій з недовгими традиціями міграції, мали доволі вузький обсяг і не охопили всіх індивідуальних і сімейних аспектів наслідків міграції в оцінці самих мігрантів. Все таки, дозволили показати як в їхньому досвіді розглядаються користі та втрати, які виникають із закордонних виїздів на прикладі міграції на заробітки? Питання зосереджено на змінах, які відбулися та труднощах, які виникли:

- в різних обсягах життя осіб, які виїджають і їх сімей, разом з виділенням обсягів здоров'я мігрантів,
- в суспільних відносинах з близькими, в цьому також тими, які утворюють міграційну “мережу”,
- в користуванні інституцій в приймаючій країні.

1. Зміни в різних обсягах життя мігрантів

Пряма оцінка власних і сімейних користей вказує, що мігранти в якійсь мірі досягли ціль, яка переважала при рішеннях про міграцію на заробітки – збільшили свій матеріальний капітал: поправили матеріальну ситуацію як свою (таблиця 4) так і своєї сім'ї (таблиця 5).

Як виявили оцінки опитуваних, генерально позитивні, індивідуальні зміни своєї ситуації помічають вони в площині своєї матеріальної ситуації (покращення фінансової, житлової ситуації) та в покращенні якості життя (стандарт життя, життєві перспективи). Проте не є повністю задоволені – оцінки частково позитивні (“трохи”) переважають над оцінками “рішуче” позитивними. Слабо також оцінюють покращення житлової ситуації.

---

* Проф., д-р габ., Факультет наук про сім'ю, Люблінський католицький університет; Інститут соціології, Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської.

Таблиця 4. *Зміна ситуації респондента після повернення в свою країну*

Вважаю, що ситуація	Покращилася рішуче/трохи	Погіршилася значно/трохи
Фінансова	90,9	-
Стандарту життя	61,8	-
Життєвих перспектив	50,9	5,4
Житлова	29,1	-
Професійна	20,0	10,9
Товариська	20,0	10,9

Джерело: власні дослідження

Інакше виглядають оцінки змін у товариських відносинах та професійній ситуації респондентів, тобто в суспільному капіталі. Хоча похитивні оцінки декларовані є частіше ніж негативні, проте загально оцінка цього обсягу змін виявляє слабке задоволення мігрантів. Можна отже визнати, що якщо респонденти помічають зміни, то в головній мірі як зростання матеріального, рідше зміну суспільного капіталу, при чому, частина з них мають навіть свідомість втраг у суспільних контактах.

Схожий розклад оцінок виступає в окресленні змін у сім'ї, які відбулися в ній внаслідок міграції респондента. Серед змін позитивно оцінюваних знаходяться ті, які визначають економічний стандарт життя сім'ї (фінанси, оснащення квартири, житлова ситуація). Значно слабкіше, але з виразною перевагою позитивних вказівок респондентів, оцінюються зміни, які проходять у сім'ї щодо якості життя, в цьому також есоційна та опікунча ситуація. Найгірше виглядає оцінка ситуації здоров'я. Респонденти декларували тільки негативне сприйняття змін, які відбулися в ситуації здоров'я сім'ї.

Таблиця 5. *Зміна ситуації сім'ї респондента після його повернення у свою країну*

Вважаю, що ситуація	Покращилася рішуче/трохи	Погіршилася значно/трохи
Фінансова	72,7	3,6
Оснащення квартири	58,2	-
Житлова	21,8	-
Життєві перспективи	45,7	4,6
Освітні шанси	32,7	5,4
Емоційна	18,2	3,6
Опікунча	12,7	1,8
Професійна	16,3	10,9
Здоров'я	-	13,2
Товариська	9,1	14,5

Джерело: власні дослідження

Додатково намагалися впізнати ці оцінки за допомогою відкритого питання. На питання про користі, як респондент отримав внаслідок міграції на заробітки респонденти назвали:

- фінансові (перш за все можливість сплати кредиту, рідше фінансування більших покупок чи інвестицій),
- пізнавальні (пізнання іншої культури, іншої країни),
- зріст освітнього капіталу – можливість профінансування студії дітей, отримання нового професійного досвіду, вивчення, кращі знання мови.

У відповіді на відкрите питання респонденти назвали втрати, які виникли внаслідок їх праці за кордоном. В основному назвали:

- площину емоцій – емоційні втрати, такі як розлука з близькими, перш за все з дітьми, туга, послаблення сімейних зв'язків, відсутність контакту з сім'єю, з друзями;
- площину здоров'я – часткова його втрата;
- погані умови праці за кордоном, з особливим урахуванням довгих годин праці та браку відпочинку;
- соціальні – на їхню думку перш за все брак страхування за цей період.

2. Здоров'я як площина змін спричинених міграцією

Серед аналізованих змін виділена була площина здоров'я, і це є аспект, який дедалі частіше розглядається в аналізі явища міграції¹. Як вказує література предмета, зміни здоров'я є проявом зміни в суспільні позиції одиниць і суспільних груп. А отже зміни здоров'я мігрантів є аргументом, який підтверджує тезис про не конче позитивне значення міграції в змінах суспільної ситуації мігруючих осіб, особливо в період перебування за кордоном².

Беручи до уваги виключно міграцію на заробітки, слід прийняти положення, що рішення про виїзди до праці приймають люди здорові, переконані щодо власних фізичних і психічних можливостей перенесення трудів подорожі, праці та адаптації до умов життя в новій країні. Це отже особи, які мають позитивну оцінку свого потенціалу здоров'я, який є істотною, основною умовою рішень про міграцію.

З другого боку інформація про проблеми, які зустрічають частину мігрантів, дозволяє гадати, що їх уявлення про труднощі часто розходиться з дійсністю, яку не всіляк передбачити. Також не спроможні передбачити свою реакцію на проблеми, яких зустрічають. Тоді необхідність змагання з труднощами, рівень переживаного

¹ DUNN J. R., DYCK I.: *Social determinants of health in Canada's immigrant population: results, National Population Health Survey*, „Social Science and Medicine” 2000, № 51 (11), December, c. 1573-1593; RYAN A. M., GEE G. C., LAFLAMME D. F.: *The Association between self-reported discrimination, physical health and pressure: findings from African Americans, Black immigrants, and Latino immigrants in New Hampshire*, „Journal of Health Care for the Poor and Underserved”, 2006, № 17 (2 suppl.), May, c. 116-132.

² PONIZOVSKY A., RISTNER M., MODAJ I.: *Changes in psychological symptoms during the adjustment of recent immigrations*, „Comprehensive Psychiatry” 2000, № 41 (4), July-August, c. 289 -294.

стресу, а також надійність додання труднощів і стресу, не залишається без впливу на їх здоров'я³. Цього типу ситуації можуть супроводжати як зміни самопочування аж до депресій, а також так звані “скарги” соматичні (*від soma-тіло*), що окреслюється як соматизація⁴ психо-суспільної ситуації людини, на яку звертає увагу медична література⁵. Соматизація означає між іншим повторювання, внаслідок виникання важких ситуацій, болів живота і голови, біль кінцівок, безсоння та втома, домагання з боку шлунково-кишечникової системи, або сечостатевої.

В літературі вже давно звернули увагу на вплив еміграції на психічне здоров'я мігрантів⁶. Вирізняють навіть поняття “синдром емігранта”, який дефініюється як “*хвороба, яка характеризується виступанням станів депресії, які можуть вести навіть до самогубства, частими приступами плачу, особливо на спогад про рідну домівку та дітей, ляком про майбутнє*”⁷. Деякі автори вважають, що депресія, або пригноблення виникають в головній мірі в початковій фазі перебування на еміграції⁸. Проте інші вважають, що емоційні проблеми виступають загально, не наголошують якогось періоду під час перебування за кордоном, який би був від них звільнений. Ці спостереження причинилися між іншим до створення Польської католицької місії телефону довіри, доступного цілодобово 7 днів у тижні, який пропонує імігрантам можливість порозмовляти про їхні проблеми⁹. Схоже, зміни стану здоров'я помічали серед жінок, які з Росії емігрували в Ізраїль. Виступали в них “*психічні недомагання зв'язані з більшою схильністю до депресій, проблеми з і сном, а також нікотинні та алкогольні узалежнення, недомагання травного тракту, які виникали з поганих навичок харчування, але також пасивність в лікуванні*”¹⁰. Аналогічні проблеми з і здоров'ям виявляли також серед мігрантів з Росії у Сполучених Штатах¹¹.

Причиною змін стану здоров'я може бути факт почуття меншовартості, суспільної деградації, якій підлягає мігрант в приймаючій країні, особливо тоді, коли його робота ставить його нижче його професійних можливостей та нижче позиції, яку

³ FARLEY T., GOLVES A., DICKINSON L. M., PEREZ M. de I.: *Stress, coping and health: a comparison of Mexican immigrants, Mexican – Americans, and non-Hispanic whites*, „Journal of Immigrant and Minority Health” 2005, № 7 (3), July, c. 213-220.

⁴ SILBER T. J., PAO M. D.: *Problemy somatyzacji u dzieci i młodzieży*, „Pediatria po Dyplomie” 2005, № 9, c. 57.

⁵ *Przewlekły ból brzucha u dzieci. Cz. I: Raport Kliniczny American Academy of Pediatrics*, North American Society for Pediatrics Gastroenterology, Hepatology and Nutrition, „Medycyna. Praktyczna. Pediatria” 2005, № 5, c. 19-24.

⁶ PETERS R T.: *Health and illness of Moroccan immigrants in the city of Antwerp, Belgium*, „Social Science and Medicine” 1986, № 22 (6), c. 679-685.

⁷ MISIAK W.: *Nowe formy zaradności młodzieży. Emigracja i przemieszczenia społeczne*, Toruń 1998; цит. за: KUŹMA E.: *Kobiety – nielegalne imigrantki z Polski w Brukseli pod koniec XX w. – zjawisko i problemy*. [B:] *Kobiety i młodzież w migracjach*, Zamojski J. E. (ред.), Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005, c. 271.

⁸ Цит. за: SKWARSKA D.: *Imigracja zarobkowa kobiet z Ekwadoru do Hiszpanii – problemy integracji społecznej*. [B:] *Kobiety i młodzież w migracjach*, Zamojski J. E. (ред.), Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005, c. 213.

⁹ KUŹMA E.: *Op. cit.*, c. 272.

¹⁰ WITES T.: *Kobiety w migracjach Żydowskiego Obwodu Autonomicznego*. [B:] *Kobiety i młodzież ...*, op. cit., c. 237.

¹¹ SMITH L.S.: *New Russian immigrants: Health problems, practices and values*, „Journal of Cultural Diversity” 1996, № 3(3), c. 68-73.

займав у своїй країні. На зазначення цього процесу в житті мігрантів звертає увагу Ян.Е.Замойський, коли інтерпретує позицію та поведінку імігрантів з Азії, Африки, Північної Америки та Караїбських островів як результат суспільної дезінтеграції та “драму культурної та суспільної маргіналізації, в цьому матеріальній”¹².

В цій ситуації у зачинальному дослідженні ми взяли до уваги питання здоров'я мігрантів. Респонденти здійснювали ретроспективну та актуальну самооцінку здоров'я в трьох ситуаціях: перед, під час та після повернення з-за кордону. Аналіз відповідей дав можливість формулювати наступні висновки.

По-перше – підтверджено думку, що виїжджають здорові особи, або такі, які позитивно оцінюють своє здоров'я, тобто вважають себе здоровими.

По-друге – суб'єктивна оцінка здоров'я під час роботи за кордоном значною мірою погіршується, хоч би з огляду на названі респондентами некорисні оцінки умов праці та почуття розлуки з рідними.

По-третє – “кінцева” оцінка здоров'я, яка стосується ситуації після повернення, часто вказує на погіршення оцінки власного здоров'я порівняно з станом перед виїздом, але покращення порівняно з періодом перебування та праці за кордоном.

Відтак респонденти мали окреслити наявність різного роду недомагань. Отримані відповіді підтвердили, що заробітки за кордоном несуть за собою зміни стану здоров'я та самопочуття. Основні некорисні зміни були “розташовані” в сфері негараздів класифікованих в літературі як психосоматичні. Окрім втоми (в категоріях втоми фізичної та психічної) мігранти мають перш за все стани розладу нервів, схвилювання та безсоння.

Майже всі аналізовані ознаки (окрім поносів і головного болю) посилюлися також в час міграції респондентів на заробітки. Це стосується як названих уже психосоматичних розстроїв, як і особливо недомагань з приводу болю характеру перевантаження – біль костей, м'язів, спини. Тому, що не аналізовано їх зв'язку з характером роботи, можна тільки здогадуватися, щоці болі є наслідком виконуваної мігрантами важкої фізичної праці, часто нижче кваліфікацій, але також з наслідком у вигляді емоційних напружень, зв'язаних з актуальною суспільною ситуацією.

Таблиця 6. Частота наявності недомагань в поодинокі періоди часу, зв'язаних з роботою за кордоном

Недомагання:	Перед виїздом	Під час	Після повернення
Психосоматичні розлади			
Втома	9,1	47,3	5,5
Схвилювання	14,5	34,5	16,4
Роздратування	18,2	40,0	10,9
Безсоння	9,1	18,2	7,3

¹² ZAMOJSKI J. E.: Migracje masowe – czynnik przemian społeczeństw współczesnych. [B:] *Migracje i społeczeństwo. Zbiór studiów.* Zamojski J. E. (ред.), Instytut Historii PAN, Warszawa 1995, c. 30-31.

Недомагання:	Перед виїздом	Під часе	Після повернення
Больові недомагання			
Біль костей та м'язів	5,5	30,9	5,5
Біль спини	10,9	32,7	14,5
Біль живота	3,6	7,3	7,3
Біль голови	9,1	9,1	3,6
Біль в грудній клітці	3,6	7,3	3,6
Інше			
Твердіння кінцівок	3,6	12,7	7,3
Збайдужіння	5,5	3,6	1,8
Утиск в грудній клітці	1,8	3,6	1,8
Поноси	18,2	3,6	3,6

Джерело: власні дослідження

Слід також згадати, що частина некорисних проявів здоров'я, хоч їх частота після повернення з-за кордону зменшується, то все таки деякі з них зберігаються на вищому рівні, ніж виступали перед виїздом з вітчизни (біль живота, хвилювання).

3. Зміни в суспільних відносинах мігрантів

На вступі слід звернути увагу, що вислови респондентів вказують, що виразно міняється характер суспільної мережі міграційних зв'язків. Хоч сімейна мережа надалі залишається сильною, проте значно зростає значення сусідської/приятельської мережі та інституційної підтримки (фірми). Найчисленніше респонденти називали членів сім'ї як джерела фінансової допомоги та організаційної допомоги стосовно як самого виїзду так і знайдення місця проживання та праці. Але також у багатьох випадках це була допомога з боку знайомих і сусідів, які вже перебували за кордоном. Слід отже вступно прийняти, що міграція, хоч утруднює контакти з рідними, не мусить призводити до втрати таких контактів.

Тим не менш, найчастіше, зміни, які виникають з міграції на заробітки, на думку респондентів, відбуваються в площині емоцій та відносин з рідними. Характеризуються як туга, почуття відсутності рідних, брак прямих контактів з дітьми, самотність. Проте загально оцінюються як відчуття, переживані стани в період віддаленості, а не як зміни, що відбуваються в цих відносинах. Це стосується як періоду перебування за кордоном, так і відносин після повернення з-за кордону. На питання про оцінку характеру змін у відносинах з рідними, тільки частина з них вказує, що зміни взагалі відбулися, але також багато разів частіше у відповідях респондентів з'являються позитивні ніж негативні оцінки змін.

Таблиця 7. Оцінка змін у відносинах з рідними в період перебування за кордоном

Вважаю, що в цей період відносини:	Покращилися рішуче/трохи	Погіршилися значно / трохи
З дітьми	18,2	1,8
З дружиною/чоловіком	12,7	7,2
З батьками	12,7	5,5
З партнером/кою	9,1	5,4
З колишніми співробітниками	3,6	12,7
З сусідами	5,4	9,1
Зі знайомими	10,9	16,3

Джерело: власне дослідження

З висловів респондентів виникає, що в період перебування кордоном покращилися перш за все відносини членами сім'ї, особливо з дітьми. Проте з особами ззовні сім'ї, особливо зі знайомими, респонденти помічають в цей період частіше погіршення ніж покращення відносин.

Схожа ситуація зберігається після повернення з-за кордону, особливо стосується позасімейних відносин. Тим не менш у сімейних відносинах зміни є більш виразні. Зростає відсоток респондентів, які декларують покращення відносин в сім'ї, порівняно з періодом перебування за кордоном.

Таблиця 8. Оцінка змін у відносинах з рідними після повернення у вітчизну

Вважаю, що після повернення відносини:	Покращилися рішуче/трохи	погіршилися значно / трохи
З дітьми	23,6	1,8
З дружиною/чоловіком	14,5	1,8
З батьками	16,4	5,5
З партнером/кою	10,9	5,4
З колишніми співробітниками	-	12,7
З сусідами	7,3	5,5
Зі знайомими	10,9	14,5

Джерело: власне дослідження

Все таки слід наголосити, що відносини, в більшості випадків, згідно декларацій респондентів, не змінилися. Якщо детально придивитися аналізу висловів респондентів помічаємо тенденцію до:

- позитивного сприйняття змін в сімейних відносинах (з дітьми, чоловіком/дружиною, батьками а також з "партнерами"),
- менш корисної оцінки змін в контактах зовні сімейних (з сусідами, співробітниками та знайомими).

4. Оцінка труднощів під час перебування за кордоном

Респондентів зачинальних досліджень (55 осіб) запитано також про труднощі, які зустрічали в час перебування за кордоном. Старалися розглядати ці труднощі в застосуванні до різних інституцій та площин суспільного та професійного функціонування в приймаючій країні.

Респонденти загально стверджують, що немає труднощів, при чому відповіді частини з них вказують, що цей стан міг бути результатом браку контакту з інституціями, які нас цікавлять (освіта, соціальна допомога, служба охорони здоров'я)

Труднощі, яких зустрічали, виникали в їх оцінці з приводу недостатнього знання законів права в країні, в якій працювали (16 осіб) або з огляду на недостатнє знання мови (13 осіб).

Поодинокі труднощі стосувалися інституцій культури та відпочинку (8 осіб) та в місці роботи з боку роботодавця (6 осіб) а рідше ще з боку інших працівників (2 осіб).

Тим не менш в зачинальних дослідженнях розпізнанню цього типу проблем присвячено тільки одне, доволі загальне питання. Це не створило можливості ближче окреслити як рід так і характер проблем в функціонуванні мігрантів у приймаючій країні, ані вказати інституції, які їм найбільш прихильні та доступні, а також тих в контактах з якими мігранти зустрічають різні бар'єри.

5. Закінчення

Як показують цитовані обрахунки міжнародних організацій та польські дослідження, міграція стає явищем дедалі більших розмірів (охоплює вже приблизно 1 220 тис. осіб) і незвичайної динаміки. Про динаміку засвідчують дані, які вказують, що в останніх кільканадцяти місяцях подвоїлася кількість виїжджаючих у пошуках роботи.

В цій ситуації треба придивитися міграції як явищу доволі широкого суспільного значення, беручи до уваги різні її аспекти.

Х одного боку необхідно врахувати макросуспільну перспективу – зосереджену на користях та втратах, які стосуються “висилаючої” країни, чи як інші називають “випихаючої”, а також приймаючої країни. Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що:

- рішуче більші користі є в країні приймаючій мігрантів, ніж у “випихаючій” і навпаки,
- нижчі є також витрати / втрати приймаючої країни, нвж випихаючої.

Користі приймаючої країни виникають в головній мірі з перехоплення величезного кадрового потенціалу: – інтелектуального капіталу, молодой, часто добре освіченої робочої сили та демографічного, який послаблює процеси старіння держав добробуту, які притягають мігрантів. Прибуваюче населення вносить не тільки “робочу силу” та інтелектуальні ресурси, але також становить додаткову “споживачу”

вацку силу”, що зрозумілим способом причинюється до розвитку економіки приймаючої країни. Не дивно, отже, що в країнах ЄС дедалі ширше відкриваються двері для прибуваючих, з доброю професійною підготовкою та високооцінюваних, не тільки мігрантів з Польщі.

Відтак, беручи до уваги витрати та втрати висилаючої країни, слід почати дискусію, в якому напрямку повинні іти дії для послаблення хвиль міграції з Польщі. Тому що її джерелом є проблеми на ринку зайнятості та відносно нижчі зарплати ніж у приймаючих країнах, ситуація може змінитися тоді, коли внаслідок покращення економічної ситуації в Польщі збільшиться пропозиція робочих місць і заробітки будуть більш задовільними. Проте, беручи до уваги інші фактори, притягаючі мігрантів, наприклад доступність вивчання мов, можна б взяти до уваги різні пропозиції, а в цьому також:

- створення корисніших (також фінансово) умов навчання іноземних мов (в цьому брати до уваги можливість коротких закордонних виїздів учнів та студентів з метою скріплення ефектів навчання);

З другого боку – цікаві є висновки, які вказують на індивідуальні та сімейні користі та втрати і витрати. На цих проблемах ми зосередили частину наших досліджень. Їх результати показали, що:

- користі стосуються перш за все зростання життєвого потенціалу мігруючої особи, покращення відносин з рідними та отримання конкретних матеріальних користей, які були ціллю міграції,
- витрати і втрати стосуються перш за все площин емоцій та здоров'я: можуть охоплювати втрату зв'язків і вести до розпаду подружжя, погіршення відносин з дітьми та знайомими, але також можуть виражатися некорисною зміною стану здоров'я, що окреслюється *синдромом мігранта*.

Здається необхідно, щоб особи, які приймають рішення про міграцію. Мали повну свідомість існуючого ризику втрат, зв'язаних з міграцією та – оскільки це можливо – старалися їм притидіяти.

** Переклав Пьотр Шостак.

ДОДАТОК

Додаток

Статті розміщені в польській та англійській версії монографії

Англійська версія даної монографії: *Migration - a challenge for the 21st century*, Lublin 2008, містить також – крім статей, що розміщені у цьому томі – наступні статті:

Dieter Behnle	<i>Migration and Foreigners at Pamina Region</i> [Міграція та іноземці у регіоні Паміна]
Hugues Dequick	<i>Polish Labour Immigration in France</i> [Польські заробіткові мігранти у Франції]
Gabriela Dorvová	<i>Migration of Slovak Workers in the Enlarged European Union within the European Employment Services</i> [Міграція словацьких працівників у розширеній Європі в рамках Європейських Служб Працевлаштування EURES]
Viola Pöltz	<i>Migrants' Situation and Social Security in Hungary</i> [Місце мігрантів і соціальна політика в Угорщині]
Teuta Grazhdani	<i>Overview of Migration Policies, Legislation and Structures in Albania</i> [Огляд політики, законодавства і структур управління міграцією у Албанії]
Artur Kalicki	<i>There and Back – a Screenplay // Tam i z powrotem – scenariusz</i> [«Туди і назад» – сценарій]

Ця остання стаття розміщена також у польській версії: *Migracja – wyzwanie dla XXI wieku*, Lublin 2008.

